

Bertók László, Bogdán László,
Szöllősi Zoltán, Veress Miklós versei
Ferdinandy György, Gáspár B. Árpád
Lászlóffy Csaba novellája

Mai finn költők

Domokos Johanna fordításában

Fried István tanulmánya

Irodalomtörténeti/tudományos válaszutak

tiszatáj

IRODALMI FOLYÓIRAT

Főszerkesztő:
OLASZ SÁNDOR

A szerkesztőség tagjai:

ANNUS GÁBOR
(szerkesztő)

HAJÓS JÓZSEFNÉ
(szerkesztőségi titkár)

HÁSZ RÓBERT
(olvasószerkesztő; próza)

---

tiszatáj

Megjelenteti a Tiszatáj Alapítvány Kuratóriuma
a Csongrád Megyei Önkormányzat, a József Attila Alapítvány,
a Soros Alapítvány és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával.

Felelős kiadó: Tiszatáj Alapítvány.

Szedés, tördelés: Tiszatáj Alapítvány.

A lapot nyomja: Officina Nyomdaipari Oktató és Termelő Kft., Szeged.

Felelős vezető: Varga József.

Internet-cím: <http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu/tiszataj/>

E-mail cím: tiszataj@aida.lib.jgytf.u-szeged.hu

Szerkesztőség: 6741 Szeged, Rákóczi tér 1. Tel. és fax: (62) 312-670. Terjeszti a HÍRKER Rt. és az NH Rt. Előfizethető a hírlapkézbesítőknél és a Hírlapelőfizetési Irodában (Budapest, XIII. Lehel u. 10/A, levélcím: HELÍR, Budapest 1900), ezen kívül Budapesten a Magyar Posta Rt. Hírlapüzletági Igazgatósága kerületi ügyfélszolgálati irodáin, vidéken a postahivatalokban; közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a Postabank Rt. 11991102-02102799-00000000 pénzforgalmi jelzőszámra. Egyes szám ára: 80 forint.

Előfizetési díj: negyedévre 240, fél évre 480, egész évre 960 forint.

ISSN 0133 1167

Tartalom

LI. ÉVFOLYAM, 6. SZÁM

1997. JÚNIUS

BERTÓK LÁSZLÓ: A szeme, szája, az orra, füle; Ahogy még	3
VERESS MIKLÓS: Lepkevihar (Kulka profúrnak oda-föltre)	5
FERDINANDY GYÖRGY: A szégyen; Valenciánál a ten-ger; Szürke taxi	8
GÁSPÁR B. ÁRPÁD: A fal (M. Duras emlékére)	19
BOGDÁN LÁSZLÓ: Átiratok múzeuma (A bodvaji el-vezett temető)	26
BALOGH TAMÁS: A grafit ceruza elkopott... (Valami)	31
SZÖLLŐSI ZOLTÁN: Dózsölök; Hol ered?	34
UTASSY JÓZSEF: Rózsa Dánielről	35
RÓZSA DÁNIEL: Király vagyok; Carpe diem; Barack-ággal álmodom; Kérdés; Hiába kérsz...; Hóember-szerelem	36
LÁSZLÓFFY CSABA: Meghitt kettesben	39

NÉZŐ

DOMOKOS JOHANNA: Élő finn költők klubja	43
HELENA SINERVO: Wanna Bullshit? (avagy a cigaret-ták elosztásáról)	44
JYRKI KIISKINEN: Fölfelé zuhanok; Az országot lezár-ták	47

LAURI OTONKOSKI: Végül a tükröket is...; Credo; A meleg formája; Mégis	50
RIINA KATAJAVUORI: A lovag távozása; Fordítsd ar- cod felénk; Mocsár...; Magányos út	52
JUHANI AHVENJÄRVI: A kapcsolat...; Az órák...; Seprű és ló...	55
TOMI KONTIO: Madárberkenye; Amint te; Ha te; Täyssinä	56
JUKKA KOSKELAINEN: Ultramarin; Álom után	58
JOUNI INKALA: Mártírok útja, Pest	60

TANULMÁNY

FRIED ISTVÁN: Irodalomtörténeti/tudományos válasz- utak	62
IMRE LÁSZLÓ: Öncenzúra és messiánizmus, önkritika és cenzúra (Márkus Béla Sarkadi-monográfiájáról) ..	77

KRITIKA

KULCSÁR-SZABÓ ZOLTÁN: Egy költészet vakfoltjai (Orbán Ottó: Kocsmában méléz a vén kalóz)	83
BÜKY LÁSZLÓ: Fried István: Az érzékeny neoklasszi- cista (Vizsgálódások Kazinczy Ferenc körül)	89
ÖTVÖS PÉTER: A többirányú megvilágítás fontossága (Bitskey István: Eszmék, művek, hagyományok) ...	92

Szerkesztői asztal ..... a belső borítón

ILLUSZTRÁCIÓ

SCHÉNER MIHÁLY munkái a 7., 25., 38., 61.
és a 88. oldalon.

BERTÓK LÁSZLÓ

A szeme, szája, az orra, füle

*Mint a távoli csillagra kitett,
várja a múltból jövő jeleket.
De amit észlel, csak gyanús zörej,
azt is egész testével fogja fel.
A szeme, szája, az orra, füle,
külön-külön mered a semmibe.
S ha egy vak részecske beléakad,
egyik sem riasztja a másikat.
Erőlködik, mind egyedül akar
lenni a főlszámoló hivatal.
Amire a többivel képtelen,
eljátssza, hogy miért igen, ha nem.
Hogy ahány irány, annyi az idő,
s nem a múlt a ma, hanem a jövő.
Hogy mint a táguló gömb belseje,
a pillanat száll millió fele.
S amire vár, a szökött hintaló
ott áll előtte, sarkantyúzható.
S hol ez, hol az pattan rá, s leesik,
s nyalogatja hosszan a sebeit.
S amit külön a fül, a száj, a szem,
jajgatni, azt még tudnak közösen.*

Ahogy még

*Ha csak egy hajszálon, egy hajszál
belsejében, ha csak a külső és a belső
közötti villanásban, a nincs is
leszakadt partdarabján, a mindent
visz a sodrás szavakká betűzésében, tétova
elsuttogásában, ha csak
figyelve a zúgásban elvesző
hullámra, amiben utoljára
látható még, ahogy megy szét
millió felé, s ahogy még
mintha együtt, hogy a szorítás
mintha lüktetés, az
elengedés mintha kötélén,
s mintha még minden szikrában annyi
nehézkedés lenne, hogy visszahullik,
visszakényszeríthető, s csak a széle,
a legtávolabbi, a leginkább
önmaga már, a mindenáron
szökni készülő, csak az nincs többé
sehol, s mintha a leghosszabb, a
legmélyebbre kapaszkodó gyökér,
a sejt magja szakadna ki vele –
ha csak egy
hajszál emlékében, ahol
te döntöd el, mikor.*

VERESS MIKLÓS

Lepkevihar

KULKA PROFÚRNAK ODAFÖNTRE

gondolod csak: számolsz mintha mennél előre pedig azt is hihetnéd hogy visszafele: mert fekszel egy krisztusingben ami azért ilyen elnevezésű hogy a betegek tudják: a kínok keresztjére feszítik őket de különben nem is egészen ilendő mindahhoz amit vallásilag elsajátítottak velünk hátulgombolós korunkban mert ez hátul nyitott s nem egészen azért hogy szellőzzön az ember segge melybe alulról már előzőleg beadták a bélkihajtó szereket hanem azért mert ugyebár fölülről az a helyzet hogy nem kell mellreszívnod a halált csak az altatót aztán megfordítanak és háturul (mint a bős Turul) szánt beléd a kés feszítik szét a bordáidat majd úgy szedik ki azt a százkarú polippá csavarodott tüdőlebernyeget (ha nincs más baj ha nincs rák ha nem önti el a genny a többi tüdőfelületet és élhatsz tovább) visszaszámlálva amit félkábulatban még mondtál mert megtanítottak rá sőt még az egyszeregyre is de az altatónővérek és doktorurak csak azt kívánják hogy mondd tovább a számokat míg el nem alszol s akkor majd hasra fordítanak fölvágnak kiszikézik azt a vörös belsőséget amelyen majd másnap heherésznek a két szomszédos osztály ápolónői: mert szembeesik az urológia a tüdősebészettel és akkor ott röhögnek egymást ugrasztva hogy az egyik helyen péniszrezekció volt a másikon pedig pneumatikai – ergo tüdőleves lesz és utána kolbász vagy debreceni

egyelőre azonban műtetre fölkészült félkába állapotban ki gondolhatna erre a jupiterlámpák fényében mintha valami nagy színjáték készülne rendezővel és aztán csapóval bár reménykedsz hogy utóbbi is csak valami tévedés folytán főszereplő az ügyben mert ugyanolyan műszaki mint aki beöntést adott meg aki előtte gigádon át lenyomott egy csövet s kiszippantyúzta a gennyet a rohadékszagú hörgőkből – volt néhány intravénás injekció amitől nem juthat eszedbe: miként pázmány-péterkedett katolikus hittestvérünk hajdanán a testnek romlandó állapotjáról búzeiről – nem nem és nem: itt a matematika uralodik öt lebenyből az egyet szedik ki aztán visszavarnak (csak oldalvást még bele bele bele a sajgó mellkasba két csövet hogy az a véres gennyes szötymó folyjon a bilibe) amíg úgy nyöszörögsz majd elkülönítőben mint a szentjánoskenyerek a szélben a ligeti fákon és a krisztusinghez méltó tövises belülről szurkálják a mellhártyádat – de ha érzel élsz is: ehhez van még négy-öt órád amíg a fémek matatnak majd benned ha szemedben kialszik a jupiterlámpák fénye amíg hasról hátadra fordítanak mint a rossz műfordítók teszik slendriá-

nul egy verssel – először is arcodra kerül a maszk; most vagy bohóc leszel vagy űrrepülő vagy kozmonauta ripacs és közben tanítóbácsik kérlelnek hogy számolj lehetőleg addig amíg majd valami furcsa történik

fölötted hallod miközben úgy mondd a számokat mint amikor nem tudtál aludni és ötezerig bírtad hogy aztán fölkelj – telihold volt szél vagy szerelmi bánat vagy mindhárom egyszerre – arcuk eltorzul szájukról olvasható le hogy akkor már nincs baj ha megérkeznek a lepkécskék – mit! pillangócskák: moxyogsz még de rádzúdul valami szörnyű viharzás mintha valamennyi kit elkaptál gombostűre szúrtál a kötelező rovatgyűjteményhez vagy belezártál egy színespapírablakú kockavárba vergődni – jönnek a lepkék seregestül – állítólag huszonnégyig bírtad mert csak piás voltál mindig de narkós sosem – addig hallottad hogy betemet a lepkevihar

a jézuskrisztusszupersztár vége ilyen de akkor még híre se volt ott Szege-den ahol kulkafrigyes bebizonyította a testeden amit a koreai háborúban próbált ki a kis tüdőlövéses pasikon: hogy lehet bordametszés nélkül is operálni: micsoda szerencse hogy voltak nagyhatalmak kik mindig helyi háborúkat vívtak s így volt alkalma kísérletezni az emberiségnek fennmaradhatni amikor irtja magát ahogy én tettem a lepkékkel is – egyszóval a *Szupersztár*-lemez végén hallottam ilyen zúgást nyilván narkósan írták a fiúk a zenét amikor ácsolják a keresztet szenved a test és kábulatban az agy csak a lélek rab még – nem tud szabadulni: ez a lepke-vihar zúgott akkor bár még évekig vártam hogy marcsinéni férje: lacibácsi hazahozza a lemezt Ámerikából ahol ebbe is beleuntak azok akik már a koreai háborúra sem emlékeznek csak utálták a vietnámit – én is üvöltöttem ahogy később mesélték: szidtam a pártot és mindenkit akit szóval elértem hogy kulka-professzor megtörölvén izzadt homlokát így szólt míg vergődtem az ébredésért a krisztusingben de nem az előző vérmocskosban hanem egy másikban míg valami lavórban hevert a szalonokban bizonyára nem kívánatos tüdődarabka – szívem alatti lebernyegem szóval azt monda miközben az utolsó öltéseket varrta sajátkezűleg saját hátamon: Most hívjátok be a párttitkárt

a lepkék bosszúja volt ez a tehetetlen fájdalom is aztán meg egy kis narkózis: a genny a tüdőből ahogy a tornatanárnő parancsára karhajlítottam ki szivattyúilag a vérrel együtt – a lepkék bosszúja hogy csak egy kis pattintásba került és már nem libbent a szárnyuk ha elfogtam őket igaz kíméletesen hogy szépen ágáljanak a gombostűre szúrván mert még nem tudtam szabólőrinc igazáról egészen vagy tudtam csak nem hittem abban hogy döntetlenre áll a teremtés ha az árnyék is testet vethet a földre és Dsuang Dszi a nagy mester sem tudja eldönteni hogy ki kit álmodik – sőt halmazatilag még nagyobb büntetés a valóság mint az öröklét és hogy az Isten nem az édenkertből való kitiltással sújtotta legjobban az embert hanem az álommal melyben önmagával úgy azonosul hogy ő – a másik is: „az hogy Dsuang Dszi álmodja a lepkét a lepke őt és

mindhármunkat én” – dehát ha ezt olvasom akkor már szabólőrincet is álmodom meg mindazt ami rámzúdult egykor a szegedi műtőasztalon amikor

a lepkék bosszúja volt az egész: a legszebbet balatoni nyaraláskor fogtam el és zártam egy gyógyszeres dobozba hogy majd – ha nem megy másként – a gyűjteménnyel szerezzek ősszel biológiából ötöst de mikor kaposvári albérletünkben kinyitottam börtönét – megrémültem: valami szörnyű szőrháló fonta be az egészet undorítóan: az utcára vágtam mintha a szerelmet amely oly gyönyörű az ember tenyerében előbb – a hernyó nem is jutna eszedbe pedig hát: Dsuang Dszi álnéven szabólőrinc – hogy a lepke álcája-e a hernyó vagy a hernyó álcája a lepke: olyan ez mint amikor jön a számlálás oda vagy visszafele – amikor direkt háttal még az utcán furcsa kábulatban krisztusingtelenül mintha nem is föltételeznéd hogy majd jön egy este – nem kamaszkori hanem olyan ötvenéves korbéli hihetetlen – amikor telek telében – ez a pillangók bosszúja még – a konyhai lámpa fénykörébe beröppen egy káposztalepke

és nem álom mert azzal lehetne valamit kezdeni – ezt ki kell bocsátani oda ahol megfagy: de megbocsátja – virág tövéből kelt ki abból a földből amit a parkból oroztál: viszi magával a zúgást a lepkevihart egyedül – olyan mint egy kórházi krisztusing vagy egy lélek ami eltévesztette az időt melyben szabad volna szárnyalni:

de – föloldoz mert megfogtam és nem öltem meg hanem szabadon engedtem hogy ezzel megöljem: a lepkék bosszúja ugyanis ilyen egyszerű mint az oda-vissza-matematika amikor egy műtőben ráhajló arcok alatt számol az ember a szárnyzúdulásig

FERDINANDY GYÖRGY

A szégyen

Hajnalban még érintetlen a lényeg, elmosódottak a körvonalak. Ezüstszürke pára úszik a vízen, gondolatfoszlányok kavarnognak, ütemes locsogás szagatja a mélytengeri értelmetlenség szövetét.

Később sirályok rikoltoznak, felmordul a halrakományt váró teherautó, eloszlik a köd: a csend éles szilánkokra szakad. Anyagcsere indul, keringenek a nedvek, rendeződnek a gondolatok. Az ember magyarázatot keres. Mire megfejtette az álmot, kezdődik a nap. A lényeg a hajnali párával együtt felszívódott, nyomtalanul eltűnt a tenger hullámaiban.

*

Félő, hogy mindennek van a valósághoz némi köze. *Hajnali ötkor* kezdődik, talán csak azért, mert még álmomban is számolom, amint a kápolna kongatja az ötöt. *Feleségem cipeli Vincét*. Valamiért *sietünk*. *Bián* vagyunk, még *sötét van*, *nagyszüleim házában* lakunk. Mindez természetes, magyarázatra csak napfelkelte után szorul. Huszonöt éve nem jártam ebben a házban. Idegenek lakják, mióta az öregek elpusztultak a háborúban. Február hatodikán kaptak belövést. Ketten rögtön meghaltak, *nagyapám*, és Rózsi, a cseléd. Nagyanyám a házmester elbeszélése szerint még sokáig sírt, kiabált. A szomszédok skót plédokbe csavarták és egy bombatölcsérbe temették őket estefelé. A kert végébe, két korai cseresznye alá. *Hársfák alatt* lépegetünk, ezen a kis tisztáson *kerti bútor* állt, *három lapos kő*, nyári estéken itt volt a szalonnasütés. A háttérben *diófa*. *Valamikor hinta* függött az ágaiban. Az ösvény innen lekanyarodik, a teniszpálya szegélyén halad egy darabig. Itt lent laktak a szüleim.

A hegyoldalban nagyapám volt az első telepes. Kecskék legeltek a század elején errefelé, csak jóval később szorította ki őket a szőlő, az őszibarack. Feleségem cipeli a gyereket. Ma hatemeletes bérház áll a teniszpálya helyén. *Sötét van*.

A kert mozdulatlan, minden egybefolyik. Megállunk *húgom ablaka* alatt. *Anyám is itt van*. *Ébreszd fel őket* – mondja a két nő, a feleségem és az anyám. *Hajnali öt óra*. Valamiért *sietünk*. *Védekezem*. Nem ébresztem fel őket. Nem *akarom*. *Mégis bemegyek*, magamra ismerem, mindent megteszek, csakhogy a békesség, a nyugalom. *Anyám kint* marad az ablak alatt.

Az itt közölt írások a hatvanas években Franciaországban születtek, amikor Ferdinandy György a párizsi Magyar Műhely köréhez tartozott. Ezek a fiatalkori szövegek itthon mind-
ezideig ismeretlenek.

Molnárék össze-vissza esznek, isznak, tereferélnék. Nem hagyják békén a vendégeiket. *Mégsem ittam* sokat, Sjörgensék jóvoltából kellemesen telt el az idő. Nincsenek hozzászokva ezekhez a tengerparti kozmopolitákhoz, ma mégis összeszedtek belőlük egy csokorra valót, nem tudni hogyan. Sjörgens úr félreérthetetlenül méregeti feleségemet. Kapcsolatokat, társaságot keresünk, nemrég vetettünk horgonyt ebben a kis halászfaluban. *Korán elmentünk*. Sjörgensék hétfőn várnak vacsorára – mondja az utcára érve nejem. *Skótok*. Mielőtt lefeküdtünk, még megettünk egy talponállóban *két rostonsült tintahalat*.

Fél nyolckor ébredek a régi nappaliban. A háború után *anyám ágya* állt ezen a helyen. Ide nem vágott be az eső, a sarokban még a gyertyát sem fújta el a huzat. Egy rövidtávfutó tette akkoriban anyámnak a szépet, később cukrász lett, kioregedett. Itt susmukoltak a sötétben, csak akkor keltek fel, ha rablók jártak a vidéken, csavargók, szökött katonák. Ilyenkor kiálltak a teraszra, kolompoltak, a rövidtávfutó vasdoronggal vert egy nagy fazekat. Nemsokára lövöldözés hallatszott, ordítózás, mi reszketve lapultunk a szilánk-szaggatta dunyhák, plédék alatt.

A gyerekszobában ott áll az ágyam a régi helyén. Colos fekszik benne, a zongora helyén *fekete eu-pad*. *Megyünk* vissza, nagyszüleim házába, haza. *Most én cipelem a gyereket. Feleségem nincs* itt. *Talán előreszaladt. A teniszpályának* – úgy látszik, mégis befurakodott a valóságból az álomba valami – már csak *egy fele van. Futballoznak, a Colos és egy tízéves forma* gyerek. Dribliznek, *egykapura*.

A másikat nem ismerem fel, a gyereket. Amikor *utána kiáltok, a Colos megfordul*, észrevesz. *Most látom, hogy nem is ő az, hanem egy osztálytársam, akinek, akár-hogy töröm a fejem, elfelejtettem a nevét*. A Colos esztergályos a Mom-ban, innen az eu-pad; azonkívül, hogy *mindketten kétméteresek*, semmiben nem hasonlít egymásra ez a két figura. *Késő délután* lehet, Korényiék felől még bágyadtan *süt a nap*.

Már álmodtam vele, nincs a dologban semmi különös. Bián jártam a nyáron, évtizedes csavargások után. Amikor felkerestem, nem volt otthon a Colos. Később megérkezett Vince és a feleségem, abba hagytam a kutatást. Egy nap táskát fonattunk a vakoknál, a zsinagóga mögött. Este volt, a Kiskörút sarkán fáradtan hurcoltam a gyereket. Akkor vágott át előttem az utcán a Colos. Semmit se változott. Hanyagul lóbálta magát, nézelődött, rajtunk felejtette egy pillanatra a szemét. Nem ismert fel, és én összeszorítottam a szám, cipeltem a gyereket. Egy pincében tűnt el, a bejárat fölött ez a szó állt: tűzifa. Akkor kezdte el valami szorítani a mellem. Azóta álmodom olyan gyakran, hogy valahol *áll, és néz engem a Colos*.

Veszedelmesen könnyű minden magyarázat. Én vagyok a gyerek. Colos velem futballozik a teniszpálya felén. De a másik, akihez talán nem is szóltam. *Most megállítom. Tiszta, félelmetesen ártatlan a szeme. Mit csináltok az ágyban?* Ne érts félre. Csak *tudni akarom. Semmit* – feleli. *Befekszik mellém, forgolódik,*

nyöszörög. Magamra ismerék: félek a tényektől. Szeretnék hinni neki, örülök, ha tagad. Nem kérdezni kellett volna. *Veled alszik a nejem. Most Colos az. Veled alszik* – feleli. *Nem csinálunk semmit.* Az ágy a gyerekszoba sarkában áll, a cserépkályhából a parkettra pereg a parázs. *Mért nem én fekszem benne.* Valószínűleg megizzadtam: *meleg, lucskos a lepedő.* Az ember fuldoklik, kiabál, sírva fakad. Az elmondottaknak a lényeghez siralmasan kevés a köze.

Ezért kelünk ötkor, ezért sietünk. Nem hagyjuk hűgomnál a gyereket, nem megyünk tovább, ott maradunk. *Én Vincével* alszom a nappaliban, feleségemet várja a gyerekszobában a Colos. Gyanús álom: mindent azonnal megmagyaráz. *Megyek a tenispálya mentén,* nagyszüleim háza felé. Ezen a helyen faszor volt, és egy óriási kusza orgonabokor. Azután *az öreg diófa,* a kanyar. Sárga bérház áll a helyén, ha jól emlékszem, hatemeletes.

A Lejtő-út mentén mély árok vezetett. Ott hozták fel öszvérháton a vizet. Kecskék legeltek a század elején errefelé, az első telepések Donauwassernak hívták a Duna-vizet. Később kiszorította a legelőt a szőlő, az őszibarack. Nagyanyámhoz már vizitelni jártak az öregek. Békeidőben függönyöket horgoltak, és fülvédőket, érmelegítőket a háborúban. De még az én időmben is a legnagyobb szoba volt a házban a spádz. Néha bevitt a dunsztos üvegek közé *Mili néni, a nagyanyám.* Mint fényképre, úgy emlékszem csak rá, nem maradt meg sem a mozgás, sem a hang. *Szamócalekvárt* ettünk; a szamócának még ma is érzem az ízét.

Lassan beépült a vidék. Sokan jártak föl a hegyre teniszezni, fiatal orvosok és idősebb kollégák. Amíg az egyikhez férjhez ment Pöpöci, az anyám. Az én időmben háború volt, senki sem teniszezett. A Lejtő-úton már működött a Korpás-féle fűszer és csemege. Mindez lényegtelen éjjel. Nem szorul magyarázatra csak napfelkelte után. *A Lejtő-úton jövünk hazafelé* – vajon miért olyan fontosak egy kusza álomban a helyek – *feleségem nevetve meséli, hogy mit mondott Korpás úrnak a gyerek.* Innen kezdve csak homályos gondolatok vannak, hiányoznak a párbeszédből a szavak. Megmondom neki, hogy *mindent tudok, ő nem tagadja, nem is szégyelli magát. Derekamra fonja lábait, körül duruzsol. Szörnyű csúnya dolgokat művelünk – rebegi. Forgolódik, nyöszörög. A gyerekszobából hallom. A nappaliból. Ágyban vagyunk, de nem az én ágyam ez az ágy. Éget a szégyen, hiába érzem a kéjt, valahol egészen máshol, egészen messze vagyok. Kegyetlenebbül sebez, mint éles acél. De ez már fél ébrenlét, átvirrasztott éjszakák megszokott, természetes állapota. Sjörgensék hétfőn várnak vacsorára. Sjörgensné férfias, öreg. De van egy lányuk. Vajon mit talál ki az öreg.*

*

Afrika partjai itt vannak, szemben, nem fedi őket csak a pára, a gőz. Néha egy-egy pillanatra kitisztul az idő, ilyenkor látni a tenger tükre fölött egy csipkés, fekete vonalat.

Valenciánál a tenger

A kerületi vöröskereszt lucskos lobogóján, valaha fehér alapon még vörös a kereszt. Takaros, egérfogú, csipkefüggönyös volt ez a ház. Ma a sarkot itt halálkanyarnak nevezik. A járdán pengeéles téglarakás.

Elöttem megy valaki. Utolérem, megfordul, szakálláról gyűrűzik a víz. Végignéz rajtam, ázott motyó van a hátán, mosolyog. Ellenzős sapkája, akár a kivénhedt versenylovaké. Zdrásztutyé, mondja, s én felelem: na mivan. Vág az eső, s mi megyünk a halálkanyar peremén.

Lágerben laktunk, szomszédos volt a szobánk. Hallottam, amint forgolódtott, nyitotta-zárta a csatos üveget. Szerette a tiltott női látogatókat, fülét a falra tapasztva kifigyelte, mikor pattannak a csatok. Ilyenkor kiabált örömeben, biztatott, szaktanácsot adott. „Mi van? Mit csinálsz?” – kérdezte, ha nem értette a csöndet. „Hajrá, öregem, ne hagyj szégyenbe a mongolokat!”

Éjjel tanult, szótárból, betűrendben, és falhoz kente a kötetet, ha nem fогott az agya. Még alig nyögtem ki az igent, a nemet, amikor ő már a második nyelvet is befejezte. Később zárt osztályra került, ott nőtt félméteresre a szakáll.

– Van egy szótáram – mondja – megveszed-e?

Megáll az esőben, kipakolja. Garnier, sárga, spanyol.

– Múlt héten megtanultam spanyolul – szégyenkezve vigyorog. Odaadom egy ötösért.

Nézem: nagyszótár, teleírva. Benne: diplomák, oklevelek.

– Kibővíttem. És átírtam a hibákat.

Nyújtom az ötöst. Nézzük egymást, lucskosan, vigyorogva.

– Mióta nem ettél?

Széles pofacsontja fölött fekete üreg.

– Nem vagyok éhes.

Beállunk egy self-ben a sorba. Rá sem néz a főzelékfélékre, bort vesz az ötösért, húst, kenyeret. A pult végén gőzölög a leves. Látom, meginog, amikor megcsapja a gőz. Szeme kimered, homlokán csillog a víz. Nagyot lép, előtte az asztal, diáklányok ülnek körülötte, röhögnek, meglökik őt. Kabátujján, köpenyén a földre toccsan a hús, a leves.

Megáll, kinyitja a száját, árad körülötte a gőz, az ázott kutyaszag. Rám-néz, vicsorít, az asztalra borítja a tálcát. A nők nyerítenek, izmos sportfiúk leszorítják, agyba-főbe verik. Az utcán sziréna vonít.

Már nem esik. Végigmászok a halálkanyaron, viszem a kibővített, átjavított kötetet. Jól megszorítom, ki ne hulljanak a diplomák, oklevelek.

Valenciában fáradt olajtól terhes a tenger. Ólompityke a nyakamban, ülök a homokon, nézem a vizet. Barcelonai ólom, cukorspárgán fityegő. Évek óta viselem. Mögöttem színes cipősdobozok: szállodák sorakoznak. Kopottak, üresek. Egyiket festékkel maszatolják: készül a tavasz.

Jean-Luis int, büszkén, komolyan. Virgonc vesszőből fonja a széket. Követem.

– Nézd csak – mondja – az ember mindig tanul valamit. Lassan fon, nyugodtan, erősen. Kulacs, batyu a keze ügyében. Készül a szék.

– Rágyújtasz? – kérdem. Látom, a cigarettát figyel.

– Mióta vagy itt?

Megmondom.

– Én kilenc éve léptem át Perpignan-nál a határt.

Megszívja a csikket, végignézi, és azt mondja: ejnye, de jó. Kiegyenesedik félretolja a széket. Magas, sovány, negyvenes ember. Rövid hajú, göndör koponyája tojás alakú, harisnyája felemás. Nyújtja a kulacsot. Meghúzó, keserű, bagószaga van.

– Kilenc éve léptem át a határt.

Mögöttünk színes cipősdobozok: szállodák sorakoznak.

– Itt nem eresztik ránk a kutyát.

Bort rendelek, sonkát, kenyeret.

– Hogy hívnak?

Megmondom a nevem.

Végigvesszük a cigaretta, a bor, a kenyér, a sonka ízét. Jean-Louis szeme csillog: megszédíti a barátság, az ital. Régi sztárookra kérdez, felugrik, kiissza borát.

– Így jön be, vigyorogva, szalmakalapban. Tudod, mindig így vigyorog.

Mutatja a foxot, a polkát.

– Szerelmes egy nőbe, az meg, régi film, azelőtti, ismered-e? Minden dalát betéve tudom!

Fejetetejére böki a szalmakalapot, tágra nyitja szemét, a széktámlára hajol: „ön-enkonnü-danzönbár” – dúdolja. Az volt csak az igazi! Táncol: hajából arcára csordul a szürke homok. Inge átnyirkosodik, járja, egyre szilajabban. Hangja szakasztott a szalmakalapos énekesé.

Jean-Luis inge szakadt, nadrágját zsákszövet tartja össze a derekán. Nyakában cukorspárgán barcelonai ólom.

– Ez mi, Jean-Louis? – kérdem.

– Ez? Tetszik?

Kétszágad, lenyesi:

– A tiéd.

Nem szólok. Leszegem a fejem, nyakamba kötöm. Jean-Louis néz, mosolyog.

– Most már elfogadok még egy poharat.

Ólompityke a nyakamban, évek óta nézem Valenciánál a tengert. Jean-Louis-t várom. Vajon hová lett? Meg sem köszöntem az alamizsnát.

*

Sosem jönnek rá; az egészet olyan jól kieszeltem. Mióta tartogatom a vörös lobogót! Megváratta magát ez a nap. Közvetlen a porond szélére váltottam a jegyet, a zászlót a derekamra csavartam, a mellényem alá, és most figyelek. Az arénában – tizenhétezer ember. Nagy ünnep a mai: huszonöt éve halt meg a bátyám, az apám.

Elég rosszul indul az ünnep: nehézkesek, lusták a bikák. Méregetem a karabinosokat, a körülöttem ülőket, a palánkot. Lesz-e időm? Mert az enyém bátor bika lesz, szembefordul velem ott mindenki előtt, és én majd megmutatom!

Már megy le a nap, amikor vadul felüvölt a tömeg. A bika izmos, fekete, rettenetes. Porzik a homok, pattog a palánk, amerre rohan. A tareo sápadt, fiatal: akkor – nem is élt még.

Hirtelen elhallgat körülöttem a zaj. Előreugrok, kapaszkodok, rohanok. Lerántom derekamról a lobogót, ezerszer végiggondolt mozdulatok, a bika leszegi fejét, nekiront. Érzem a vérszagot, amint lucskos háta súrolja a mellem. Apám, bátyám, ömlik mellemre a vér!

Pikádor, matador, senki se merészkedik a közelembe. A bika fordul, meg se pihen. Itt vagyok, nézz a szemembe, itt vagyok, nem remegek! Hé, ott a palánk mögött! Karabinérok, karszalagosok, puskások, csákósok, nyavalyások, reszkettek, ugye?!

Megnyílnak a zsilipek, őrjöng, ünnepel a tömeg. Hófehér kendők, tizenhétezer békegalamb, szédülök, béke, béke, kegyelem, kegyelem! Elönti a könny a szemem.

Most, most már berohannak, matadorok, csáklyások, kitépem magam a kezükből, magamhoz szorítom a lobogót, apám, bátyám esett el alatta, ó, a nyomorultak, kegyelem, kegyelem! Rohanok a díszpáholy elé, térdrevetem magamat. Az arénában mint huszonöt éve, olyan vészes a csend.

Megragadnak, átdobnak a palánkon. Csuklómon csattan a vas. A tömeg felüvölt: megölték a bikát.

Ó, apám, testvérem, hová lett a vörös lobogó?

Szürke taxi

Ember soha ne maradjon útterv nélkül. Legyen időbeosztása, tennivalója. Beidegződései, gondolatsorai. Lássa önmagát menet közben, és tartsa tiszteletben a látszatokat. Bátyázza körül magát felszínnel, légüres térrel. Mert előfordulhat, hogy minden összeomlik. Minden. Hogy egyik napról a másikra csak a szokások száraz szerkezete marad. Meghalni sem tud, aki nem veszi őket halálos komolyan.

Próbálok figyelni: mit gondolok, mit csinálok. Hogyan telnek az órák, a napok. Reménytelen. Észre se veszem a váltakozó éjjeleket, nappalokat. Nem alszom, nem hinném. Nincsen soha éjjel. Valahol a felhők felett a repülő nyugati irányban halad. Zúgás, távoli tompa közeg. Mint aki műtét után az üres kórterem homályában magára marad.

Valamivel a gép indulása előtt bementék a nevemet. Senki sem jelentkezett. Később (már a kifutópályán) a steward a vállamra tette a kezét (jegyem nem a főszezonra szólt eredetileg). A továbbiakra nem emlékszem, valószínűleg kifizettem a különbözetet. Út közben nem álltam fel a helyemről, nem ettem, nem aludtam, nem gondoltam semmire sem.

Csak mozaikkockák vannak. Hangszórók, várótermek, felhők, folyosók. A futószalagon bőröndök, ládák között észreveszem lassan közelgő barna kofeferomat. Állok a sorban, figyelem. Amikor elém ér, kiemelem, visszafordulok, senki se vár, fél kezem a levegőbe akad.

Hajón érkezünk, hajnali ötkor vetettünk horgonyt. Most is körülbelül annyi lehet. Ugyanezek a gyűrött barna vulkánfíber lemezek. A két kicsit karban vittük át a hídon. Nem kaptunk levegőt: még nem ismertük a páras egyenlítői meleget.

Taxiba ülök, a sűrű gőz arcomba vág. Ingem, nadrágom testemre tapad. Tompa zúgás. Mi újság ideát? – hallom a hangom. Meddig volt távol? – kérdez vissza a sofőr. Meddig is. Mikor is mentünk el. Nem felelek, a társalgás abba marad. Elhagyjuk a várost, az út kúpalakú hegyek között kapaszkodik. Az ég lilából szürkére vált, lent a völgyben sűrű köd gomolyog. Az intézet még zárva, szokás szerint égve felejtették a villanyokat. A portásfülkének támasztom a hátam, lábamhoz állítom a bőröndöt. A csúcsok felett felkel a nap.

Az éjjeliőr. Leveszi sapkáját, beszél. Négy évig éltem Panamában – mondja. De soha nem tudtam elfeledni ezeket a hajnalokat. Egy diák. Ez is beszélgetne. Hal lakik? – kérdi. Mutatom a vulkánfíbért. Leül a földre, tornacipőt húz. Helyben szökdecsel előírásosan végzi a bemelegítő gyakorlatokat. Kinyitják a kaput, bemegyek. Az ügyeletes késik. Szünnap van, nem tudja? Szünnap? A felfedezés évfordulója. Felfedeztek. Magát? Allok a kapuban. Holnap reggel megkezdhetem a szokásos mozdulatokat.

Nem tudom, mennyi idő telt el. Taxit keresek. Nagyanyám felveszi a kagylót, tárcsázik. Huszonöt-hetvennégy-huszonöt. Kérek egy kacsát, halló, nagytaxi, igen, Zólyomi út huszonegy. Hívjon kéktaxit, mondja nagyapám, de nagyanya a szürketaxi mellett marad. Nincs szabad kocsi – sóhajtja. Kellemes izgalom. Cirkuszba megyünk. Nézem dundi öcsémet, szöske kishúgomat.

Hívja fel Haltenbergeréket – ajánlja nagyapám. Még leérvük félóra alatt. Huszonöt-hetvennégy-huszonöt. Nem felejtettem el a számot. Napokig, hetekig hívtam. Hallgattam az ismerős csengőt: a vége felé kihagyott. Nem vette fel senki. A két öreget akkor már maguk alá temették a romok. A telefon maradt meg egyedül, fent lóbálta a szél a csupasz falakon. Piroskám, mondja nagyanyám. Még leérvük félóra alatt.

Megérkezik a taxi. Szürke, motorja dohog. A sofőr leveszi ellenzős sapkáját, a nagyságos úr? – kérdi. Méltóságos, helyesbít nagyanyám. Feller úr kövér, nyugodt arca. Vízet tölt a tartályba, hátracsapja a tetőt, a beszélgetésnek vége szakad. Indulunk. Vasárnap délután van, bágyadtan süt a nap.

Úgy látszik, valamire kell gondolni. Olyan ez is, mint a lélegzés. Ha viszsztatartom, kirobban. Legokosabb, ha hagyom. Megyünk le a városba. A fél lábú fekete bódéjánál megállok, gyümölcsöt veszek. Leérvük a hegyekből, friss szellő támad. Nemsokára megy le a nap.

Ilyenkor este magához tér az ember. Terveket sző. Mit mondok nekik, hogyan nyújtózunk el a ventilátor széles szárnya alatt. Várnak. Kifizetem a sofőrt, megállok, nézem a vakító fehér épületet, a lágyan kanyargó pálmatorokat. Itt laktunk. Benyitok az irodába, a zúgás szövete darabokra szakad.

*

A lakásunkat már kiadták, de a szomszédos stúdió (két orvostanhallgató élt itt) szabad. Ugyanaz a konyha (a kredenc szegélyére vissza kell ragasztani az apró égszínkék búzavirágokat). A szoba teljes hosszában nyitott, a szűnyogháló itt is leszakadt. A balkon akkora mint a szoba. Itt süttük izzó parázson a halat. A kilátás is pontosan ugyanaz. Balra a régi város, a kikötő. Távcsővel figyelte az óvilágból érkező hajókat a fiam. Szemben a bankok felhőkarcolói, alattuk állóvizekre épült kalyibák. Jobb kéz felől a lagúna fekete vize, majd a repülőtér betonszalagja esténként narancssárga reflektoroktól övezett. Végévig a látóhatáron: a tenger. Itt álltunk, szorosan egymás mellett, éveken át. Szótlanul követtük a távolodó gőzösöket, terveket szőttünk, lehetett. A gyerekek lent játszottak a parkban. Az erkélyről minden zugát belátja a szem. Kergődztek, kiabáltak. Sötétedik. A sétatányok ilyenkor már üresek.

Végignyújtózom az ágyon. Így nem látom csak az ibolyakék csillagos eget. Még nem tudok gondolkodni, a mellkasom él csak, csak a gyomromba markolnak vasmarokkal zavaros félelmek, örömek. Később megszólal a csengő. Rohanok, az ajtónak esek. A portás kezében a szerződés három példánya: alá-

íratja velem. Tetőtől talpig reszketek. Folyik rólam a verejték, vízcsapot keresek. Szakadozik a zúgás szövete, ezt kerestem volna, ezért jöttem volna vissza ide. Az erkély panorámikus vásznán átúszik az éjjeli járat hétnegyvenhetes acéltömege.

Reggel munkába megyek. A tennivalók szilánkjai napirenddé állnak össze. Visszanézek a sarokról, mint azelőtt. Este az önkiszolgáló boltban megveszem az egész heti szükségletemet. Tolom a kocsit, gépiesen rakodtam a megszokott ételeket. A kassza előtt elszédülök, meg kell kapaszkodnom. Öt személyre vásároltam! Nagy gyengeség fog el, valaki szól hozzám, arra sincs erőm, hogy megrázzam a fejem. Újra körbejárom a polcokat; mindent a helyére teszek. Öt személyre vásároltam: meddig tarthatott? Félórát? Teljes félórát nyertem. Hazamegyek. Ma este nem eszek.

A szombat, a vasárnap a legnehezebb. Ilyenkor mozdulatlanul várom az újabb jeleket. És ezek egyre érkeznek. Egyszer háromkerekű bicikli nyikorog végig a folyosón (még meg is áll egy pillanatra az ajtóban), máskor lányom sárga fürdőruhája villan elő a medencéből. Csak egy századmásodpercig tart. De azért biztonság kedvéért megnézem mégis; lemegyek. Az óvodából is felhallatszik délelőtt a zsvaj. Ezt már megszoktam. Néha még mellbevág egy-egy hang, de már nem rohanok le, ülök az ágy szegélyén, tördelem a kezem.

Sétálok, ez is jó. Nem ismer fel senki, szakállam nőtt, orromon fekete szemüveg. Ugy teszek, mintha újságot olvasnék. Egy szőke fiúcska minden nap odamerészkedik, megbámul. Tömzsi lábaszárán lóherealakú barna anyajegy. Jó napot bácsi – köszön. Köszörülöm a torkom. Miért ülsz itt mindig? He? Öszszehajtom a lapot, remeg a kezem. Akarsz játszani? Felállok. Régen én is félénk voltam, szól utánam még mindig reménykedve a gyerek.

A nagyáruházakba is bemegyek. Előretartott kézzel hasítok utat a tömegben, nézem az embereket.

Egyszer anyám elesett. A Vércseköz sarkán enyhén lejtett a járda, tél volt, az utak jegesek. Emlékszem, barna irhabunda volt rajta, kis kerek szőrme-kucsma, magasszárú csizma. Térdéről foszlányokban lógott a lucskos selyemharisnya, a hó is véres volt körülöttünk, és én nem sírtam, de a gyomromban éreztem a rettenetet. Apám nem volt otthon, és nekem mondanom kellett volna valamit, vagy tennem, de én csak álltam. Mikor anyám kimosta bekötözte sebé, rámnézett, felnevetett. Napos, sziporkázó tél volt, délelőtt tíz óra lehetett.

Egyre többet alszom. Gyakran felriadok, félálomban megtapintom magam mellett a helyet. Álmodok is, nappal csakúgy mint éjjel. Vasárnap délután például hirtelen (ezúttal minden tévedést kizáróan) álomtól részegen támolygok az erkélyre, tényleg, ő az, ott áll a biciklije mellett, lányom, fiam közreveszik, mi történt? Nem jön hang a torkomra. Bár csak ne rohantam volna, hi-

szen láttam őket, és ők is felemelték a fejüket! De a lift hosszú, hosszú percekig zuhan, és mire leérkezik, a sétányok üresek. Eszembe jut, hogy talán a mosógépeknél vannak, arra szaladok, és akkor – a zárt üvegajtón át, a gép mellett, a tiszta fehérneműt hajtogatva – édesem! kiáltom. Kicsit felemeli a fejét, enyhén féloldalt, szokása szerint. Édesem! Ököllem verem az ajtót, egyre párasabb lesz az üveg. Most, most még hallok a hangját: igen, édesem – suttogja távolról, egyre távolabbról.

Vasárnap délután van. Epét hányok, torkom bedagadt. Nem tudom lenyelni a könnyeimet.

*

Az állandó tompa zúgás lassan megszűnik. Egyre nagyobb lesz körülöttem a csend. Beszélnem kell, mert megfojt. A hangom félelmetes, idegen. Hallok: kiabálok. Abortus-adipositas! Apám Bayer-évkönyvében ezek voltak az első címszavak. Minden évben nekem adta őket, volt bennük egy fehér rész, egy kék, és végül rózsaszínű lapok, Abortus-adipositas! Colgata, Binalca! Martini, Rossi! Úgy látszik, csupa egymással harcban álló szópár tölti ki gyermekkoromat. Ki tudja ma már, mi volt a Binalca. Hát a Rossi. Jómagam se tudom. Szürketaxi – kéktaxi! Ez legalább tiszta ügy: mindkettő csődbejutott.

Azokban a napokban (álltam a szemerkélő esőben) egy pillanatig sem hittem, ami történt. Nem szóltak hozzám. Itt, igen. Itt megtaláltam még friss, meleg emlékeiket.

Most mégis lassan elmaradoznak. Egyre sűrűbb lesz a csend, a magány. Már nem riadok fel kiáltásukra, és ha kiállok az erkélyre, a sétányokon már nem őket keresem. Nem nyitok ajtót ha csengő szól, az önkiszolgáló boltban konzervdobozokat veszek, tömény szeszeket. Nem tévesztenek már meg a zajok, a színek. Pedig mindent megpróbáltam, tartóztattam őket, ittam, könnyörögtem, a falakra ragasztottam életnagyságú fényképeiket. Leborotváltam hosszú, szürke szakállam, felhoztam egy lányt, hogy érezzem teste helyén a meleget. Hiába. Nagyritkán, búcsúzóul felkapom még a fejem, ha ismerős lépteiket hallok, vagy ha apát kiáltanak a gyerekek.

Az ismerősök megszólítanak. Mióta levágtam a szakállam felismernek, azt hiszik, így már kötelesek. Hogy van, doktor? kérdezik. Majd kisvártatva: hát a család? Azt hittük, elutaztak – csodálkoznak. Ez az, dadogom (elszoktam a beszédetől) elutaztak, igen. És hol? – kérdik, ha ugyan kérdik. Megmondom nekik a helyet. A legtöbben nem érdeklődnek tovább. Azt hiszik, elváltunk. Nem fessegetik. Van, aki a legényeletről elmélkedik, azután elhallgat, én pedig nem felelek. Pedig vannak közöttük jóindulatúak. Egyik-másik szeretett. Néha meghívnak, van úgy, hogy (ha éppen túl terhes a magány) elfogadom, végigülöm az összejöveteleiket. De ezek is egyre ritkulnak. Egyre tömörebb, végérvényesebb körülöttem a csend.

Megpróbáltam ezt is: igen, elutaztak. Nyaralnak. Minden héten írok nekik levelet. Önáltatás. Nincsenek itt, életük színhelye lassan kiürül, fokról fokra tűnnek el, és ma már a nyomaikat is hiába keresem. Elutaztak. Én pedig most már készen állok, utánuk mehetek.

Vissza se nézek a házra. Hidegen, emlék nélkül hagyom magára a kifosztott, vakító fehér épületet. A taxi előáll, szürke; motorja dohog. A sofőr leveszi sapkáját, ő az, Feller úr, vége a cirkusznak? – kérdi. Nem válaszolok. Este van, dundi öcsém szundít nagyanya ölében, szöske húgom ujját szopja, bántja a lámpafény, hunyorog. A pótülésre szorultam, a csapószék szemben van velük, menetiránynak háttal. Vége hát mindennek. Ezentúl már csak így, arccal hátrafelé utazok. Elmaradoznak mögöttem a cirkusz, nagyszüleim, a házak, hidak, fasorok, édes testvérem, szép szőke húgom. Egyre távolabbról látom őket. Feller úr ellenzős sapkával a kezében. Fülig szaladó szájjal vigyorog.

A repülőtéren kavarnak, búcsúznak az utasok. Számkivetésünk utolsó napján (micsoda nap volt) itt tolongtunk mi is. Azt hittük, nem kísér ki senki, nem bántuk. Nekünk soha nem volt szükségünk senkire. Álltunk a sorban, szorosán egymás mellett, izgalomtól pirosan. Azután mégis feltűnt egy házaspár, egy togói orvos és svájci asszonya, ezeket azóta se láttam. Később még egy ismerős család tört utat magának a tömegben. *A férfi történelemtanár.* Nem értek a közelünkbe, amikor megindult a sor. Még látom: feje fölé emelte két fekete fiát, a szent királyok nevét viselő laposorrú Istvánt, göndörhajú Lajost. Ők már örökre itt maradnak. De élnek! Amikor viszontláttam őket, alig tudtam legyűrni az utálatot. Azt hiszik, elváltam. Nem hívnak, biztosak benne: megérdemeltem, ha magam maradok.

Most senki sem tud arról, hogy (ezúttal végleg) elutazom. Amint ott állok a sorban, még egyszer, utoljára, torkon ragad valami. Hazamegyek. De ez már csak sápadt mása az érkezés napjainak. A gép felemelkedik, lenézek, látom a tizenégy emeletes épületet, a kivilágított, a sötét ablakokat. Hosszú kálvária volt. De megérte. Perceket raboltam a múlttól, és még egy századmásodpercért is megtenném ezt az utat.

Most már beköszönhet a halál. A második, a végleges. Most már leülök majd az avarba. A szokások megtartanak már, és a csöndet is egyre inkább szeretem.

GÁSPÁR B. ÁRPÁD

A fal

M. DURAS EMLÉKÉRE

A vakságom. Az ember nem tud róla, közben vak. De nem, ez nem egyszerű vakság volt.

Igen, házasságunk első hónapjaiban boldog voltam. Az a bizonyos „felhőtlen boldogság”. Ezt hittem én is, meg a környezetem is. Pedig foglalkozásom megtanított a kételkedésre, arra, hogy csak meg kell kaparni a felszínt és alatta mindenkinél... De férfi kielégítettségem, a szerelmeskedés megállapodott, kényelmes körülményei, melyeket hónapok múltán is az újdonság izgalma fűszerezett, és a birtoklás férfiúi önhittsége, ez vakká tett; nem láttam azt a falat.

Jól hallottad: ő az egyik, én a másik oldalán voltam. És kacaghatsz rajtam, nekem még kedvemre is volt ez a fal. Az elején. Szemérmes tartózkodásnak, visszafogottságnak véltem, ami megkülönböztette őt a könnyű vérű nőcskéktől. Az a bizonyos három lépésnyi távolság a mocskos fantáziájú, kiguvadó szemű kanoktól. Nem is koslatták körül őt, pedig gépírónő volt, amolyan titkárnő féle, akiket... De őt nem. Erről meggyőződtem, nem ugrottam fejest a házasságba.

Dehogy volt frigid. Ízig-vérig nő volt, asszony, és jó volt vele, csak... Utólag olyan világos minden. Amikor az ember már nem vak.

Miben nyilvánult meg az a fal? Mindenben, érted? Mindenben! És fáj, és belémhasít megalázottságom.

Jó, megpróbálom elmondani. Én voltam mindig előbb az ágyban, vártam rá, ő meg föl-lejárkált a szobában, úgy, mintha álomban tenné. Ehhez is, ahhoz is hozzányúlt, leült a tükör elé fésülni, aztán félig már meztelenül az ablakhoz ment, tétován megfogta a függönyt, mintha félre akarná húzni, majd elnézett a vállam fölött, mert én már nem bírtam, kiugrottam az ágyból, magamhoz szorítottam, ő mintha nem lett volna jelen. Csókoltam bolondul, ő visszacsókolt, átadta magát teste vágyának, közben meg – hogy nem jöttem rá erre rögtön? – lélekben nem volt jelen. Elárulta a tekintete. A fal másik oldalán volt. Az én kezem remegett bőrének, testének hamvas üdeségétől, s talán vágyam türelmetlensége a durvaság határát súrolta. Lehet, ő nem tiltakozott, nem vette észre, szemében, lelkében valamilyen látomásnak ködös sejtelve tárgult. És a karjaim közt, mindent megengedve, ő elérhetetlen volt számomra, egy távoli, titokzatos szertartás muzsikáját hallgathatta.

Látod, most, hogy kiejtettem ezt a szót: szertartás, most érzem egész tömörségében azt a falat és hallani is vélem a halk, távoli szimfóniát. Akkor nem hallottam, de most már hallom, körülöttem lebeg, mintha ezt hagyta volna örökbe rám. Az elejétől kezdve jelen volt, csak nem jöttem rá, és szívbe markolóan szomorú s ugyanakkor mámorító volt.

Tévedsz. Sokkal bonyolultabb mint a hűtlenség. És ő nem csalt meg engem, de amit tett, az rosszabb volt annál, az....

Hogyan jöttem rá? Egy nap, mintha rámparancsolt volna egy hang. Ő nem volt otthon, és én, de mintha nem is én lettem volna, kicseréltek, lázasan holmijai között kezdtem turkálni. Ha akkor ellenállok annak az ostoba kényszernek, akkor még most is... Mondd, mi készítetett arra, hogy holmijai között turkáljak? Mert én nem tudom: boldog, elégedett voltam, nem fáradtam belé testének ígézetébe.

Azt mondod, hogy foglalkozási ártalom? Marhaság. Volt neki egy kétajtós szekrénye. Egyetlen bútordarabja, amit megtartott lánykorából. Az egész lakást újjal rendeztük be. Ennek a szekrénynek két fiókjá volt alól és ezek tömve voltak különböző színű fonalgombolyagokkal, gyerekkori kacatokkal. Félig megkötött, varrt lányholmik, babaruhák, egy túsarkú, vadonatúj cipő, érintetlen női alsóneműk. Ő ezekhez a fiókokhoz nem nyúlt. Néha álldogált előttük, arcára, szemére az emlékezés sejtelmes visszfénye terült, amitől megváltozott, vibrált körülötte női szépsége. De nem nyúlt hozzájuk.

Persze, hogy találtam valamit. Egy rótszínű gyapjú fonallal átkötött dobozt a legfelső sarokban, a kacatok alatt. Be volt bugyolálva egy kötött mellénybe is. Először ennek az ujjatlan mellénynek a gombjain csodálkoztam. Nikkelezett fémfoglalatban színes üvegdarabkák. Vonzották az ember kezét, hogy ki-be gombolja őket. És azt a lánc-mintás halvány, orgonaszínű mellényt, mintha egy kirakat próbababájáról vettem volna le. Megőrizte a női csípő karcsúságát, a keblek kidomborodását. Megugrott a szívem: ő hordta! És benne rejtette el azt a dobozt.

Mi más lehetett volna a dobozban? Levelek. Naiv, szentimentális hülyeségek, gondoltam, és még akkor megállhattam volna. Egy hang figyelmeztetett is: ne nyúlj hozzájuk, maradjon az ő titka. De mindenek fölébe ágaskodott féltékenységem, valamilyen addig nem tapasztalt indulat. Különböző alakú, olcsó borítékokban voltak. Sárgák, gyűröttek, pecsétesek. Ki tudja, honnan szedték össze őket? És se bélyeg, se cím nem volt rajtuk.

Nem, nem emlékszem! Egyetlen sorukra sem. Ne haragudj, hogy ordítok. Nem akarok emlékezni, érted? Ha akkor ő otthon van, én... én lelövöm őt. A fegyveremet markolásztam, fogamat csikorgattam, esztelen, tébolyult indulat borította el az agyamat, és foggal, körömmel szaggattam szét azokat a leveleket majd csizmámmal tapostam őket. Néhány napra eltűntem. Sürgős kiküldetés. És kacaghatsz rajtam, megvethetsz, de vérig sértett férfihiúságomat,

agyamra toluló féltékenységi rohamomat felváltotta a szimatot fogó kopó izgalma. Hátborzongatóan céltudatos, hideg szenvedély. A véres nyom követe. Most már semmi más nem érdekelt, még a levelek sem. Csak a keresés, üldözés izgalma. Megtalálom őt, ha föld fenekére bújt, akkor is, és leszámolok vele. Még nem tudtam, hogyan, de leszámolok. Ez minden más gondolatot kiszorított az agyamból. Megtalálni őt, leszámolni vele.

Igen, kézenfekvő volt. Abban a városkában kellett keresnem, ahol feleségem fiatal lányként lakott. Különösebb fáradság nélkül megtaláltam. Egy szürke, elhanyagolt bérház volt. Egyemeletes, U-alakban épült, két utcára volt frontja, és így a két épületszárny udvari ablakai, függőfolyosója szemben volt egymással. Lassan besétáltam a sötét, hosszú kapualjon, a keskeny, macskaköves udvarra. Undorító bűz csapott meg. Az udvar közepén ott volt az emésztő. Arrább egy nagy pumpa, az asszonyok ott végezhették a nagymosást. Az áporodott, bűzös szagok átittatták a ház falait is, miazmájuk beszorult a két épületszárny közé. Nincs undorítóbb, visszataszítóbb látvány ezeknél a régi bérházaknál. Legyen viskó, félig földbe vájt kunyhó, csak ne összezsúfolt emberek bűzétől átaljárt bérház.

Az a körzeti rendőr előzékenyen a rendelkezésekre állt. Tudod, hogy van ez. Kollegák, én meg rangban...

Ne siess, én is visszafogtam magam annak a rendőrnek a közlésére.

Három évvel ezelőtt abban a bérházban gyilkosság történt. A házmesternőt ölte meg tizenhat éves nevelt fia. Vasalóval. Az a házmesternő a „mi emberünk” volt. Így a körzeti rendőr. Szóval besúgó. Rátermett, ravasz, mint aki erre született. Előtte nem maradhatott semmi sem titokban, ami abban a bérházban történt, elhangzott vagy csak gondoltak. A lakók lelki pulzusán tartotta kezét, és tekintete átaljárta elméjük rejtett zugait is. Az a langaléta, kissé ferde vállú rendőr utálhatta azt a nőszemélyt. Megvonta a vállát. Ő sem szeretett a szemébe nézni. Különben is, tette hozzá, egész megjelenése visszataszító volt. Télen, nyáron ugyanabban a hosszú flanelpongyolában járt, hasa egyenesen előre dudorodott, melle helyén deszka és egészségtelen színű arcán májfoltok meg ravasz kifejeztelenség, akár egy meredt szemű kígyónak. Meztelen lábán csatos posztópapucsot hordott. A papucs szára fölött látszott madárcsontjára száradt vöröses, kékes bőre. Rövid, egérszürke haját egy csontfésű tartotta össze hátul.

A nevelt fia? Tizenhat éves volt, gimnáziumba járt. Az öregasszonyt hívatta a gimnázium igazgatója. Sovány, kreol bőrű, középkorú férfi volt. Agglegény. Annak a házmesternőnek elállt a szeme, szája, mikor benyitott az igazgató lakására, meglátta annak hivalkodó kényelemmel, drága bútordarabokkal, festményekkel és puha szőnyegekkel zsúfolt otthonát. Alázatos arcot vágott, megjátszotta a megszeppentet, az együgyűt. Az igazgató közölte vele, hogy valami történt nevelt fiával: eminens tanulóbból egyik napról a másikra az osztály

kullogójává vált, mintha tompa kábultság ereszkedett volna az agyára. Pedig a gimnázium büszkesége volt, és neki, igazgatójának nagy tervei voltak vele.

Az igazgató szabadszájú volt, nyers szavú – mondta a körzeti rendőr, tünnetett nyílt, szókimondásával, és hadilábon állt velünk. Nem tetszettek neki a módszereink. Főnökeim erről többet tudnának mondani. A házmesternő meg ravasz volt. Beszámolt nekem az egész látogatásról. A kezét tördelte és segélykérően nézett arra az igazgatóra. Az meg rátámadt.

Mit csinál az a gyerek? Magának tudnia kell. Valami ribanc kerítette karmaiba, fetrengenek egész éjszaka? Csak rá kell nézni arra a szerencsétlen gyerekre.

Az a hárpia holtraváltan tiltakozott. Az ő házáról, gyerekeről illet föl-tételezni. Nem túrné a parázsnágnak árnyékát sem. Hozzá nem teszi be a lábát senki.

És elsírta magát.

Naccságos igazgató úr, segítsen rajtunk. Azt a gyereket megbabonázták. Fél napokat fekszik az ágyán hanyatt, magára zárva az ajtót, és nézi a mennyezetet. De a szeme valami mást láthat, mert az arca átszellemül a boldogságtól – isten bocsássa meg neki – sápadtan izzik, mint akinek az ördög teregeti ki bűnös gyönyörűségeit. A teste hol megfeszül, hol ellankad, a külvilág megszűnik létezni számára, süket és vak lesz. Megbabonázták egyetlen fiamat, igazgató úr, csak maga tud segíteni rajta. Rám nem hallgat. Amikor meg ébred kábult, nyitott szemű álmából, beleizzadva, kifacsarva, mint aki nagyon messziről tért vissza, olyan vad tekintetet vet rám, mintha le akarna törölni engem a föld színéről. Engem, aki fölneveltem, megvontam magamtól a falatot is, csakhogy neki... Igazgató úr, alázatosan kérem, beszélgessen el vele négy szemközt a beteges, nyitott szemű álmódzásairól. A maga bölcs szavai, baráti, férfi megértése hiányzik neki.

Az a házmesternő egy alkut ajánlott annak a rendőrnek. Szerinte, és az ő szeme nem csal, hány féle lakóval volt neki már dolga, az az igazgató homokos. Csak rá kell nézni, meg az aglegényi lakására. Kölni szag, púder szag. Holtbiztos: homokos. És ő lépre csalja nevelt fiával. Tudta a hárpíája, hogy sokak szemében szálla az az igazgató, el akarják távolítani a gimnázium éléről. Ő lépre csalja nevelt fiával, ezt bízta rá, cserébe csak néhány vacak holmit kér annak lakásáról. Eluralkodott rajta a mohóság, annak a néhány, vacak holminak a látványa, megszerzésüknek felkínálkozó lehetősége.

Az a rendőr köpött egyet. Nem utasíthatta vissza az alkut, szolgálati kötelessége volt, de undorodott attól a némbertől, aki nevelt fiát is hajlandó lett volna...

Mit nem értesz? Hogy a feleségem? Te, az a szeretkezések előtti, számomra akkor fölfoghatatlan szertartás, az a tétova ide-oda járkálás a szobába, a fésülködés, a vetkezés és az ablak függönyének holdkóros tapogatása, mintha

félre akarná húzni, ez mind, mind nem nekem szólt. Világos? Én nem voltam jelen saját szeretkezéseimen a feleséggel, mert elválasztott bennünket az a fal. Ő annak a pattanásos arcú, megkerült kamasznak mutogatta magát, aki a szemben levő ablakból leste őt és írta neki azokat a bakkecske bűzű leveleket, erotikus álmainak bűvészmutatványát. Most már érted?

Hány éves volt akkor a feleségem? Nem mindegy? Tizennyolc. Tiltakoznia kellett volna a levelek miatt, följelenteni molesztálásért, átláthatatlan függönyt akasztani ablakára vagy sürgősen elköltözni onnan. De ő nem, ő beleegyezett, belebódult abba a fajtalan szertartásba, magamutogatásba. Nem értem, nem értem. Látod, beleőszültem. Mert rá kellett jönnöm valamire. Neki is meg annak a meggárgyult kamasznak, akivel életükben egy szót sem váltottak, az a szertartás, azok a levelek életük legédesebb titka volt, lényük eltévelyedett, számunkra érthetetlen kibontakozása. Ők nem voltak egymás számára mások, mint katalizátorok. Szerencsétlenek.

Ez meg hogyan jutott eszedbe? Nem, nem nézek rád dühösen, de hogyan jutott az eszedbe? Mert igaz. Egyszer, de megtörtént. Nem vagyok a leghiggadtabb fajta, hamar felmegy a pumpám. Talán a foglalkozásom miatt is. Be is konyakoztam akkor, és amikor hazamentem, nagyon megkívántam őt. Ő nem ellenkezett, mondtam, hogy ízig, vérig asszony volt, csak rákezdt arra a szertartásra. Engem meg majd szétvetett a megkívánás, ugrani akartam rá, mint egy... Ő pedig, mintha ott sem volnék, holdkórosan járkált, elrévedezett, félsülködni akart. Lekentem neki néhányat.

Annak a hárpianak a cselszövése nem sikerült. Talán túl egyértelműen fedte föl nevelt fia előtt indítékát, javaslatát, a zsákmány csábítását, és annak a homokos igazgatónak – mert az volt, el is ítélték egy év múlva – a karjaiba kényszeríteni, ki tudja, milyen fenyegetésekkel. Fogta a vasalót és megütötte vele. Részleteket nem lehetett tudni. Az a hárpia szívós volt, mint egy macska. Összetört, véres arcával nem ment kórházba, nem lármázta föl a házat. Egy hétig feküdt bezárkózva s közben szörnyű bosszút forralt. Ördögibbet nem is tudott volna. Leszerelte fia ajtójáról a zárat, hogy megzavarhassa őt erotikus álmódosásaiban. Az ő külseje, látványa és a megtálosodott kamaszképzelt álmái... Ennél szörnyűbb bosszút nem eszelhetett volna ki. És terve fényesen sikerült. Az a kangörccsös, pattanásos kamasz, bár fölmérhette a be nem zárt ajtó veszélyét, a másik szándékát, mégsem tudott ellenállni álmái kísértésének, képzetele szólításának. És szemben elhúzták annak a másik ablaknak a függönyét, leendő feleségem az ő levelét olvasta és elkezdte azt a szertartást. Az a néember pedig ott állt a nyitott ajtóban, sátáni elégedettséggel nézte a jelenetet, aztán hegyes hasán összekulcsolt kézzel kacagni kezdett. Azt mondják, hogy zengett tőle a bérház. És rácsapott a levélre, az utolsóra, markában szorongatva halálában is. Így lett ez a levél a vádirat része.

Igen, akkor verte agyon a vasalóval a nevelőanyját. Nem tudta megmondani, hogy hányat ütött, hova és mikor hagyta abba. Válaszolni akart az ügyész, a bíró kérdéseire, de nem emlékezett. És nem érzett megbánást, felelősséget tettéért. Amikor erről faggatta az ügyész, a bíró az ő érdekében, akkor elnézett fölöttük, nem is láthatta őket. Még nem tudta felfogni, hogy mi is történt, hogy képzeletének színes szappanbuboréka kipukkant. Várta ott a bíróság előtt is a jelentkezését, az édes kábultság mákonyát.

Miért nem bocsátottam meg feleségemnek? Az a szerencsétlen kamasz tehetetlenségének kiszolgáltatottságában követte el a gyilkosságot. Meg akarták fosztani álmaitól, képzeletének édes, mindennél drágább tobzódásától, és ő tehetetlen volt, kiszolgáltatott. Ettől félttem én is. Éreztem kiszolgáltatottságomat, tehetetlenségemet az ő szertartásával, azokkal a széttépett levelekkel szemben. Sosem lesz úgy az enyém, lényének minden porcikájával, ahogy az a kamasz birtokolta őt. Keresztül gázoltak rajtam, eltaposott féreg lettem. Mindent meg akartam bocsátani neki, hiányzott, szerettem őt, és arra is rájöttem, hogy egész együttlétünkben az ő önfeledt, tétova mozdulatú szertartása volt a legszebb ajándék, női lényének sejtelmes borzongása, a várakozás nagy ígérete, ami átaljárta valójának minden porcikáját. De én vak voltam, érzéketlen tuskó, én csak a falat láttam kettőnk között, amelynek túloldalán ő elérhető volt számomra. Félttem magamtól, a próbatételtől, kiszámíthatatlan cselekedeteimtől.

Nem, nem úgy történt. Azt a kamaszt kiengedték a börtönből. Hat évből négyet ült. A feleségem meg visszaköltözött régi lakásába. Fogalmam sincs, hogy tudott-e a fiú közeli szabadulásáról. Aztán egy nap megjelent az a fiú a szemközti ablakban. Állítólag nagyon tönkrement. Összetörték benne valamit. A lelkét? Tudod, a börtönből szabadultakat egy darabig figyelik. Kritikus hetek. Ő naphosszat annál az ablaknál állt olyan tehetetlenül, olyan bénán, hogy a szomszédjai félték, irtóztak tőle.

Álltak az ablakban, nézték egymást. Nem csináltak semmit. Mintha lebénytak volna. Csak nézték a másikat. Vagy nem is látták? Honnan lehetne tudni? Négy vagy öt napig tartott ez, aztán a feleségem, mint aki menekül, eltűnt abból a bérházból.

Azt nem tudom. Lehet, hogy megpróbálkozott azzal a szertartással, hogy folytatni akarta, belekapaszkodni... Nem tudom.

Egy reggel találták meg felakasztva a fiút. Az ablakban csüngött, lábával kint a folyosón. És nézte a szemközti ablakot. Szóbeszéd? Kitalálás?

A feleségem? Nem haragszom. Ha már el kezdtem beszélni erről, akkor végigmondom. Előre bocsátom, hogy egy csöpp lelkifurdalást sem érzek. Megkönnyebbültem, amikor tudomásomra jutott. Nézhetsz rám, ahogy akarsz. Ez az igazság. Fellelegeztem, azt hittem, hogy újra teljes értékű ember vagyok. Cinikus elégtétel nélkül, de meggyőződéssel azt mondtam magamban: az ő szer-

tartásának csak ez lehetett a vége, méltó befejezése. Drága virágoktól pompázó koszorút helyeztem a koporsójára és a papot nyomatékosan megkértem, hogy kerüljön minden emberi tragédiára való utalást.

Egy hétre a fiú után akasztotta fel magát abban a bérlakásban, egykori ablakára.

Csak az éjszakák ne lennének olyan hosszúak. Már háromszor cseréltem lakást, a régi bútoraink közül semmit sem tartottam meg, azt a kétajtós, fiókos szekrényt elégettem mindenestől, néha mégis arra ébredek még, hogy valaki járkál a szobámban, ül a tükör előtt, fésülködik, vetkezik tétova, révedező mozdulatokkal és az ablak függönyével babrál. Fölgyújtom a villanyt, ülök az ágyam szélén, bámulom a semmit, és belenyilall a halántékomba: valahol, valaki folytatja azt a szertartást, hallom a halk, elragadtatott hangoknak a szimfóniáját, ami számomra örökre elérhetetlen, megfoghatatlan lesz.

BOGDÁN LÁSZLÓ

Átiratok múzeuma

A BODVAJI ELVESZETT TEMETŐ

– Robert Lowell adaptáció –

§ B. A.-ért, aki meghalt a tengeren
 § és vándorolni fognak tengertől
 tengerig és keresni fogják az
 Úrnak beszédeit de nem találják
 meg (Mózes)

I

sós víz és kagyló a bércek alatt
 tombol a vihar nyakunkon az éj
 kísértethajónk billeg a vízbe fült
 tengerész ficánkol hálónkban fején
 glória csillog egykor merész
 szeme helyén
 tiszta ész ürege ásít
 vezet haláltól halálig
 kitart velünk marad
 vihar után is
 végzet vagy átok vakablaka? mégis
 megviselt bárkánk kabinablaka?
 háborgó habokba dobjuk vissza
 a falánk cápa testvéreként
 fogadja és nevét
 a székely tenger homálya őrzi meg
 matróz ki keresztet vetsz
 az árban hol hajóroncs forog
 örvényringlispilen
 gályádat meg nem tarthatod
 a bodvaji partok rengenek
 neptun horgonya villog a napon
 a hab szélben baljósan csillog
 mégis orfeusz elveszett lantja lenne?
 tovább! tovább! távoli tengerekre
 a menny dörög vagy a hajóágyú szól?

II (rekviem)

*a szél homokba írja a nevét
csapszék asztalán billeg pohara
amiből ivott nem mondta elég
mi maradt meg? pár elveszett szava
egy női hajfűrt könnyvek és egy távcső
hogy láthassuk milyen óriás ő
emelkedik hazudós habokból
megjelenik minden korcs éjszakán
ha végzet szeszély hold vagy hurrikán
a székely tenger lapályain tombol
mögötte vonulnak mind a becsapottak
kiket elsodort az ár vagy az önkény
s életük útjának meredélyén
egy nagy csatorna partjára jutottak
s negyvenkét fokos melegben egy csőben
töprengtek aláírnak-e vagy mégsem?*

III

*egy elveszett temető bodvajban
ahonnan régen eltűntek a holtak
hol voltak hol nem voltak
porrá omoltak szétszóródtak
szűntek egy miccenésre
s a tenger fölött sirály kérdőjelek
orozzák el a nevetésedet
magyarok horvátok morvák németek
építették az eltűnő világot
kulcslyukon a szebb jövőbe látott
szemük elmélázó taljánok
fűjták a csillogó üvegvirágot
izzott a hámorban a vigasztalás
a fák között gonosz bach huszárok
mentéje fénylett és a bérceken
megtört a székely tenger mord haragja*

*de a világítótorony kibunyt
donogó citera vöröslő málnás
veszett a kulákokkal kurkó gyárfás
odüsszeuszt is csapdába csalták
és bodvajból emigráltak a székeleyek
csak falánk cápánk fogsora csattogott
géppuskaszó a vashámor felett
s már nem volt visszaút*

IV

*backamadaras innét bakugrás csak
minket a bodvaji partok várnak
távolodik enyed magyarigen
képzelet szörnye éjszakánk
lidérces kék fény a vizeken
s a mohó cápa
száját kitátja
ha székel támad
épít vagy rombol várat
mindig a székel bánja*

*sötétségbe fül vész a látomás
hajónk hányódik a tengeren
nincsen kiút s ha lenne merre mennénk?
lidérc világol itt a vizeken
ha menekülnénk mégis mivé lennénk?
minket a bodvaji erdők várnak
düledező sirkövek sülyedő
végeképp tűnő nevek a köveken
moha fejfán roskadt kereszteken
hová már soha el nem érhet Ő*

V

*mikor mégis elejtjük a cápát
s mindent betölt a rothadás büze
a székely tenger bodvaj határát
előnti és villog a hámor tüze
vagy mégis nincs-világítótoronyban
lobog századok óta szakadatlan?
egyszer kilobban s elmúlnak vele
mélakóros erdővidéki őszök
nem szól bodvajban tücsökgzene
nem kísértenek többé már az ősök
vörösre vált akkor minden kendő
egy világot nyel el éhes erdő
csak kísértethajónk hányódik erre
fedélzetén a semmi alakot ölt
temetőből szökők szenvedélye
„és megölték őt mert maga is ölt”
hát nem nyughat bolyong a tengeren
nem igézi már szellem se szerelem*

VI (mindennapi máriánk)

*ma is mezitláb jár ha jár zarándok
hátán saruja úgyis összebékül
az óceán is a havassal végül
nem tagadhatja immár hogy járt ott
a régi imolánál megtalálod
keresztet vetve mormog meg-megáll
és állni fog várunk míg ő is áll
imola körül mennyei málnás
szétnéz megrettenve máris a váltás
csizmái kopognak és kiég a nyár*

*máriánk kiért könnyezne ha nem
érettünk? szántóvető századok
sodorják itt az ártatlanokat*

*hát csoda hogy most mégis fölkiált
hangja süvöltve száll a tengeren
nem lelheti már egyszülött fiát
de nem megy el már ittmarad nekünk
világosodik hőstörténetünk
székelyek veszik örökbe máriát
és bodvajba megint eljő a világ*

VII

*újra jeltelen sírok között bolyongok
nőtől nőig kikötőkön át
vaddisznót is láttak már e tölgyfalombok
és csaba királyfi hajóhadát
és jártak erre prédikátorok
bújdosók ácsok agitátorok
s a havas közönnyel párállt tovább
nézték a mókusok a halakat
asszony szemében egy-halálotat
láttad Te is korán tengerre szállva
röpültél útvesztők árnyék honába
hitted meg nem találhat senki többé
s otthon zajlott a kollektivizálás
fölszántották a tengert és a málnás
is áttűnt egyre táguló körökké
vált a vizen szétszórt nyáját vadul
büntette s tán szerette is az Úr?*

1995. december 7.

BALOGH TAMÁS

A grafit ceruza elkopott...

VALAMI

*„Itt vagyok, az Elhagyatottság Harmincadik
Szélességi, a Szégyen
Századik Hosszúsági
S a fogatösszeszorító Dac
Végső Magassági Fokán, valahol messze vidéken
És kíváncsi vagyok, lehet-e még jutni előbbre?”*

A költő felelt így, amikor azt kérdezték tőle, miért nem ír verset. Én pedig azért idézem, mert 1.: kifejezetten szívemhez nőtt mostanában ez a pár sor, 2.: pontosan így vagyok én is; csak én arra felelném ezt, hogy miért nem tudok valami esszészertűt írni a júniusi számba.

Mert hát ugye írnom kellene valamit. Hiszen megígértem.

Könnyelmű és felelőtlen vagyok, most már tudom. Akkor, amikor az egyetem folyosóján összefutottam a tisztelt főszerkesztő úrral, és lobogó fővel megkérdeztem, nem kell-e valami írás Karinthyról és Szathmáriról, elvégre évfordulósok, és ő azt felelte, de, április közepén lapzárta, akkor még könnyű dolognak tartottam. Csak írni erről-arról, megemlíteni egy-két művüket, elsősorban persze a gulliveriádáikat, mert 1.: ez a közös bennük, 2.: nekem pedig a „szakterületem”, és akkor kész is.

Ma viszont már március harmincadika vagy harmincegyediké van (ezt sem tudom, lám, pedig az órát megnézni mégiscsak könnyebb feladat, mint egy ilyesféle szöveget megírni), és csak annyi van készen a „megemlékezésből”, amit eddig írtam – de még ezen is húzni fogok.

Az okok, amiért megírhatatlannak gondolom ezt a szöveget, jópáran vannak. Mégsem velük kezdeném: inkább a címmel: ezt is, mint a versidétet kölcsönöztem, igaz, ez utóbbi esetben legalább a szavakat kicseréltem a mondatban. Köztudomású, hogy az eredeti így hangzott: „A zöld tinta kiapadt...”, így három ponttal a végén. Karinthy Frigyes írta 1936 decemberében a Nyugatban Kosztolányi Dezsőtől elkészönve. Szándékosan nem a „K. D. halálára” vagy „búcsúztatására” szavakat használtam: Kosztolányi nem halt meg, nem kell tőle elbúcsúzni, csak elkészönni; úgymint találkoznak még.

Szóval Karinthy írt a zöld tintáról. De ennek is története van: kedves szórakozásuk volt, hogy eltemessék a másikat és elmondják egymás felett a nekrológot. Egy ilyen játék alkalmával találta ki Karinthy a fenti címet – Kosztolányi pedig jót röhögött rajta. Megbeszélték, hogy milyen giccses, főleg így, há-

rom ponttal a végén, hogy ilyet csak dilettánsok mondhatnak dilettánsok sírja fölött, aztán mégis ez lett Karinthy írásának címe; kellett egy kis vidámság.

Én is megbeszéltem a Mesterrel a címet – igaz, csak álmomban, egy mennyei riport során. Karinthy fent csücsült egy felhőn, hallgatta a szférák zenéjét, nézte a mellette elsuhanó repülőgépeket és jót mosolygott azon, ami idelelt van, aztán bólintott, jól van, Balogh fiam, jó lesz a cím, csak nehogy túlságosan komolyra vedd. Nem ér annyit a téma. Inkább írt meg azt, hogy azért ez lett a címe írásodnak, mert míg én Judik Etelt kerestem az Ötödik Dimenzió Negyedik Határállomásán túl, addig kedves nejem, Böhm Aranka megvett magának egy-két nélkülözhetetlen használati eszközt, és így nekem már csak ceruzára jutott pénzem. De valahogy jobban írd ezt meg... mondjuk így:

*Drámát legjobban Shakespeare,
Karinthyt Aranka írt.*

De most már kellene végre valami témába vágót is írnom; rátérek hát az okokra, hogy miért nem tudok témába vágót írni: 1.: mert az „évforduló”-ra írás szerintem egy lehetetlen dolog, nem is tudom, hogy jutott eszembe. Ez az év miért más mint a többi? Mert Karinthy száztíz éve született, Szathmári pedig kereken száz évvel ezelőtt? És akkor mi van? Ez a szöveg éppúgy készülhetne a száz(tizen)kettedik, sőt: -negyedik évfordulóra is, semmi sem változna benne, csak a számok; a két született-júniusban ugyanaz marad.

Az első indokom tehát, amiért ezt a – mit?, memoárt?, esszét?, megemlékezést? – *valamit* nem írom meg az, hogy semmi okom arra, hogy éppen most írjam meg. Majd jövőre fogom.

A második az, hogy minden ilyen *valamiben* valami újat is kellene mondani. No, én ugyan mit mondjak Karinthyról vagy Szatmáriról? Szatmári Sándorról ugyan még tudnék is, hiszen ő a kevésbé ismert szerző. Így például felhívhatnám a kedves olvasó figyelmét arra a fontos egybeesésre, ami fent említett regényíróban és jelen *valami szerzőjében* közös: mindketten Békés megyében születtek, mindketten GY-betűs helységben (Szathmári Gyulán, *valamiszerző* Gyomán), és mindketten június 19-én. (Fiatalabb vagy vidámabb lelkületű Olvasók hozzátehetik még e nagyszerű sorhoz Garfieldet is.)

Újat mondtam, ugye? De Karinthyról?! Ki ne tudná, hogy az 1921-es *Capillária* nem is *Capillaria*, hanem *Utazás Capilláriába*, és hogy nem is 1921-es, hanem 1918-as, mert akkor jelent meg folytatásokban az *Eszkendőben*, igaz, csak egy ideig, mert közben meghalt Boga, és Karinthy félbehagyta a regény írását és eltemette feleségét, aztán mégiscsak folytatta, de ennek az intermezzónak nyoma kell hogy legyen a szövegben, mert hát egy spanyolnátha-járványra nem lehet felkészülni, gyorsan ölü az. Ezt viszont mindenki tudja, minek írjam le?

Mi újat tudnék hát mondani? Csakis saját élményeimet: Karinthyt először jóatyám adta a kezembe, illetve még altatónak olvasta fel, amikor én még nem tudtam olvasni (persze melléfogott vele, mert annyira tetszett, hogy nem akartam elaludni, újabb és újabb történeteket követeltem), és hogy amikor már én vettem könyveket a családnak, akkor kötöttünk egy egyezséget, miszerint én megkapom az ő Karinthy-gyűjteményét, de cserébe meg kell vennem Moldova új köteteit, és hogy van egy kétszeresen – ceruzával! – aláírt Karinthy-kötetem, de dedikált még nincs, mert az 54-es számú úr minden árverésen túllicitál, és hogy a szürke életmű sorozat *Utazás Faremidóba – Capillária – Kötéltánc* kötetét a múlt héten adtam kölcsön az egyik legkedvesebb évfolyamtársamnak, mert Ilia tanár úr szemináriumára el kell olvasni belőle a középsőt... Szathmárit viszont csak másodikos gimnazista koromban ismerem meg, amikor akkori magyartanárom rámerőszakolt egy Swift-referátumot, amit én az istenért sem akartam elvállalni, de nem volt mit tenni: enyém volt, ezért kétségbeesve rohantam le az egyik barátomhoz az általános iskola könyvtárába, hogy segítsen, ő pedig azt mondta, hogy feltétlenül olvassam el a *Kazobiniát*, amiről a felesége írta a szakdolgozatát, de ne ezért olvassam el, hanem azért, mert nagyon jó, és én akkor felírtam a nyelvtankönyvem hátsó borítójára a szerzőt és a címet, de még rosszul, mert Szathmári nevét Há nélkül, a regény címében az első i-t pedig hosszú í-vel írtam. Körülbelül ennyi újat tudnék írni róluk, ez viszont senkit sem érdekel.

Valamit mégis írnom kell, mert akarok, ellenben – ha jól látom – eddig nem sikerült semmit. Kezd pánikhangulatom lenni. Lassan feladom, depressziós leszek és önsajnálom magam, hogy nem tudok írni, aztán pedig sápadt arccal fogok bekopogtatni Olasz tanár úr szobájába, és messziről kérek bocsánatot, hogy hiába, nem megy, aztán szétvetett lábbal, apró, merev léptekkel közelednék és azt mondanám, hogy tényleg azt hiszem, nem megy, és hogy sokáig nem tudtam beletörődni a gondolatba, pedig sokáig noszogattam magam, légy észnél, Balogh, még nem próbáltál meg mindent.

És ekkor előlről kezdeném a küzdelmet.

Ha már az évforduló, mint ok ellehetetlenedett, és semmi újat sem tudok mondani, akkor legalább méltassam őket.

Végre, ez megy: géniuszok voltak.

Ennyi. Nem elég ez? Nem méltatták őket egymást eléggé? Hiszen Szathmári 1937-ben, kéziratban adta oda Karinthynek a *Kazobiniát*; olvasná már el a Mester. A Mester, miután magáévá tette az intencionális tárgyat, azt mondta, hogy összes hasonló témájú munkáját odaadná, ha a Szathmári-regényt ő írhatta volna. Ellenben hogy kezdődik a *Kazobinia*?: „Karinthy Frigyesnek – Sz. S.” A Mester megkapta a regényt.

Itt hagyom abba, illetve itt nem kezdem el. Nincs értelme. Kedves Frigyes és Sándor, sok boldog születésnapot kívánok.

SZÖLLŐSI ZOLTÁN

Dózsölök

*Dózsölök, nyárvégi méhek,
világot kóstol tekintetem,
gyűlik nyelvemen méz, ének,
morgolódok és ínnyekedem,
világot kóstol tekintetem:*

*Hazát, elmúlást, szerelmet,
ami az embert helyén tartja,
szél ha jön, lombot emelget,
estét sejdítő szoknya alja,
ami az embert helyén tartja.*

*Kigondolt mesékbe rengve
kell-e kitalálni az álmom?
Dózsölök. Keresnem kell-e,
kell-e Istenem megtalálnom?
kell-e kitalálni az álmom?*

Hol ered?

*hová ömlik? tűnődöm az
időről az időben.
Álmomban a partján ülök,
Duna partján az őszben,
mindig szóként, nem őszben.*

*De ébredésem benne van,
dideregtető folyam,
batyuzó, balkáni, szürke,
akár a reggel, olyan,
való és boldogtalan.*

UTASSY JÓZSEF

Rózsa Dánielről

Hatalmas árnyék vetül Rózsa Dánielre, hatalmas árnyék: apjának, a ki-tűnő költőnek, Rózsa Endrének nagy árnya. De hála az ifjúság tündér energiájának, ezt ő még nem érzi, sőt, inkább sarkallja, írásra serkenti. Jó lenne, ha ez a hozzáállása végigkísérné őt egész pályáján. Volt már erre gyönyörű példa. Gondoljunk csak Aprily Lajosra és Jékely Zoltánra.

Rózsa Dániel 1978. február 8-án született Budapesten. Tavaly érettségizett a Kölcsey Ferenc Gimnáziumban. Jelenleg az ELTE elsőéves hallgatója magyar-francia szakon.

Verseit megszeretnem egy pillanat műve volt. Már első költeményével – tizenhat évesen! – József Attilára figyelmez:

*Hisz menni kell, hisz bírni kell,
mert gyávaságból bújni el
Atil-
la tilt!*

MÉRT? című versében sorjáznak a fiatalosan türelmetlen költői kérdések:

*Mért kell véget érjen álmunk:
Lezubanni, ha már szállunk?
Mért lesz égi sasból vakond,
Szárnyalásból földi a gond?*

Önérzetesen vallja magáról a *Barackággal álmodom* című négysorosában:

*Költő vagyok, költő,
zeg-zugot betöltő,
szó-köpeny a vállamon,
barackággal álmodom.*

Vajon lehet-e nem odafigyelni, lehet-e szemet húnyni ilyen üde sorok olvastán?

*Ma olyan nekemkék az ég
Ma olyan értemzöldek a fák
Bennük fénylek én is
Mint bennem a világ*

Rózsa Dániel tetőtől talpig jellemes férfi, szelleme makulátlan, humorérzéke kitűnő. Bizony, ezek elengedhetetlen feltételek ahhoz, hogy valakiből költő váljék. (Ez akkor is így van, ha ma kevés szó esik erről!)

A művészet energiaátvitel. Költészetről lévén szó, ez az energia szavakban inkarnálódik. Rózsa Dániel nem mond le a legnagyobb energiahordozókról: a képről és a metaforáról. És ezt nagyon okosan teszi. Viszont szeretném fölhívni a figyelmét a népköltészetre. Kutassa, kutakodjon, elemezze a titkát a dalnak, hogy otthon érezhesse magát a líra birodalmában!

Kérem az Olvasót, fogadja szeretetében ezt a fiatalembert, mert nem akármilyen tehetségű költő indulásának a szemtanúja.

Kívánjunk hát neki temérdek ihletett időt, sok szerencsét és jó utat!

RÓZSA DÁNIEL

Király vagyok

*király vagyok
nincs fejemen korona
tenni élek
nem sietek sehova
király vagyok*

*uralkodom
nincsenek is híveim
király vagyok
nem a mások szívein
uralkodom*

*tenni élek
népem nem nyög gond alatt
uralkodom
országom egy gondolat
tenni élek*

Carpe diem

*Csak a Jelent fogja két kezem.
Benne tartom Múltam és Jövőm.
Mit hoz, mit visz, sosem kérdezem.
S mosolygok a Térbe zárt Időn.*

Barackággal álmodom

*Költő vagyok, költő,
zeg-zugot betöltő,
szóköpeny a vállamon,
barackággal álmodom.*

Kérdés

*Ki tudja, mit érez a Föld, ha magára marad?
Ki tudja, mit ér ez a Föld, ha magára marad!*

Hiába kérsz...

*Hiába kérsz – az út ha görbe –
egyenes utat.
Hiába nézel száz tükörbe:
egy arcot mutat.*

Hóember-szerelem

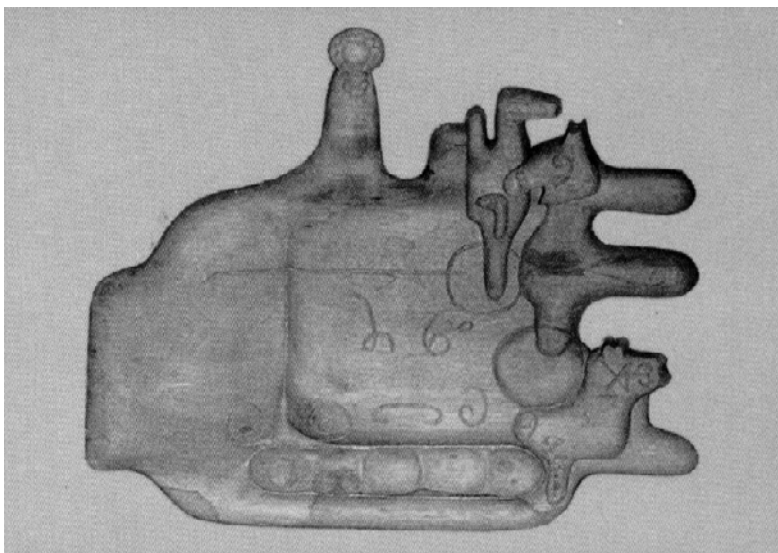
Honinak

*Mikor a hólé már-már térdig ér,
lelkemre fagyból csomót köt a tél –
s én hó-emberként állok egyedül,
lila kabátod nekem hegedül.*

*Emészt a fagy, de bent már olvadok,
még űznek régi, kopasz hajnalok;
hajuk kinő majd – hóruhám lebull,
arcom a szélben, fényben felvidul.*

*Előkerül egy zsebetett mosoly,
(s talán sírok – de nefélj, nem komoly).
Reszketek egyre. Nem-tudom-mi-lelt.
Hiába szándék: nem szolgálja tett.*

*S öklömnyi szívem újból útra kel,
képzelt szerelmem, tőled futok el:
futok, futok, de lelkem átölel.
Még nem vagy itt, de sosem hagylak el!*

LÁSZLÓFFY CSABA

Meghitt kettesben

- Befogadsz?

Úgy nézett ki, mint egy ágrólszakadt, amint szétterpesztett lábbal kihívóan megállt az egyetlen várakozó lény előtt a néptelen peronon. A nő rögtön tudta, hogy nem idevalósi. Első gondolata az volt, hogy szó nélkül fakép-nél hagyja, de a jövevény pimaszul folytatta:

- Valakit vártál... - Ez inkább volt állítás, mint kérdés. A nő, mint akit megbabonáztak, kész lett volna már engedelmesen kimondani az igent; ám most hangzott csak el a kegyelemdöfés: - De nem jött meg.

A nő tanácstalanul nézett körül. Már nem volt fiatal, szép tartása azonban valamelyes méltóságot kölcsönzött neki (legalábbis azt hitte eddig: pávás, büszke járását dicsérték valamikor). Igaz, kissé vidékiesen öltözködött, s egy idő óta a szarkalábak birtokukba vették szeme alatt a bőrt. Szüleit régen eltemette, a bárpincértől, aki elhagyta, több hónapja nem kapott levelet.

- Bizhatok-e benned? - súgta oda neki bandzsalítva az ismeretlen férfi, mikor megindultak a kijárat felé; a nő riadtan, a lába elé nézve, mint akinek szégyenkeznie kell, amiért tehetetlenül tűri, hogy a másik úgy haladjon mellette, mintha a cinkosa lenne.

- Az igazság kés, ezt jól jegyezd meg - mondta kétértelműen, gonosz vigyorral a jövevény. - Egy meggondolatlan pillanat, és átvágja a torkodat.

Az asszony együgyűen, kissé szórakozottan bólintott a szokatlan kijelentésre, mint aki nem tulajdonít jelentőséget a szavaknak, vagy egyáltalán oda se figyel olyasmire, ami rajta kívül esik, történik; éppúgy nem törődik az elhangzott figyelmeztetéssel, akár a vaktában elhajított kővel.

A kopasz dombháton kapaszkodtak szótlanul. A férfi visszapillantott, olykor morgott is valamit, de azért ment tovább. A település szélén jártak már, a cigánysoron is túl valahol, mikor a nő végül lassított, majd megállt egy rozoga kapu előtt, amelyiket nemhogy kulcsra zárták volna, de be se volt akasztva. A jövevény ezen egy kicsit megütközni látszott, majd leszegett fejjel követte az asszonyt. A félhomályban fejével beleütközött egy zsinegen lógó kalitkába.

- A papagáj meglógott, mi?! - jegyezte meg némi elégtétellel. A kalitka üres volt, benne élmelygős szagú madáreledel.

Beljebb ódon, nagy asztal, egy szüette komód, bolyhos plüssel letakart háttas ágy. A falon megsárgult gobelinek. Egyiken egy csíkos szőrű macska; a szoba akármelyik sarkában is légy, zöld szivárványos szemét egyenesen rádmeresztí, követ.

A konyhában váratlan éhség fogta el a betolakodót.

- Száraz a kenyér - szólalt meg rekedt hangon a nő.

- Nem baj - mondta a férfi. - A legelfogadhatóbb személy vagy, akit csak ismerek. - S a tőle megszokott, idétlen vigyorral asztalhoz ülve rákönyökölt a pecsétés abroszra. - Azért nem muszáj hogy elbízsd magad - pislantott möhön az ételmaradékot rejtő lábasba.

- Van egy kis juhsajtom, meg ez a falatnyi gombapaprikás - mondta a nő a tornyosuló mosatlan felé hátrálva.

- Kár volt begyújtani a gázrezsót, jól lett volna hidegen is - jegyezte meg a férfi később, miután már a hűtőszekrényből előkerült három tehéntúrós gombócot is befalta, jól megcukrozva, tejfölözve. Közben teleszájjal ismételte meg a kérdést, hogy: „Bízhatok-e benned?”

Lábát felrakta a másik székre, s miközben az asszony, aki végig állva maradt, ugyanolyan közönyös arckifejezéssel bólintott a kérdésre, mint korábban, ő könnyed hangvétellel próbálta uralni továbbra is a helyzetet:

- Azt gondolod biztosan: ez a minden lében kanál pali még az asztalnál sem lazít! - Majd más, fakóbb hangon: - Nem fogod megtudni soha, hogy mibe került nekem ez a derű. - Kiszólását azonban már meg is bánva, nyersen ráfordult a nőre: - Folyton bámulsz az emberre. Nem mersz lenézni. Azt gondolni rólam, hogy bolond lyukból származik, vagy nem is volt családja!... Egyszerűen nem bírom a kényelmet! - Ezt már rikácsolta. - Azért nem terpeszkedem hátra, mint Pató Pál, a karosszékedben. Inkább kuporgok, mint valami nyomorék!...

- Italom nincs, csak eperszörp - mondta halkán az asszony.

- Az elég baj - nyögte a férfi, az asztaltól felállva. Csak most látszott rajta, hogy mennyire csont és bőr. Inas karja, nyaka, mindene aszott.

- Kicsomagolnék, ha volna mit - sétált végig könnyű léptekkel a szobán. S csak úgy mellékesen hozzátette: - Mindent elszedtek tőlem, nemcsak a könyveimet.

- Mikor? - nézett rá enyhe csodálkozással a nő; de nem kapott választ.

Amíg a látóhatárt megnövelő hegyek bevilágítottak az ablakon, minden olyan barátságosnak tetszett. Aztán egyszerűből...

- Ez itt egy meghitt otthon?! - Az asszonyt hirtelen ijedtség fogta el a rámeredő szatírarctól. „Lehet, hogy képzelődöm?”, gondolta. A vendég arcára különös árnyékok vetültek: állán, füle tövéen, mintha mindenütt bőrkeményedések képződtek volna rajta.

- A boldogság a legrohadtabb érzés a világon - folytatta a férfi. - Nézz körül! Csupa önző pofa, egytől egyik azért tülekszik, hogy boldog legyen!

A nő válla fölött pillantott a repedt falitükörbe: nem a képmásukra figyelt, hanem a tükör mélyén látszott keresni valamit vagy valakit.

- Menjünk a kocsmába - ajánlotta. - Ott biztonságban van az ember. -
S élethű grimasszal kíséerte szavait.

- Nincs kedvem - mondta fáradt hangon a nő.

- Miért?

- Késő van... Különben is: hogy jön az, hogy egy vadidegen férfival be-
állítsak oda: ráadásul... - Hirtelen elhallgatott.

- Ráadásul fiatalabbnak néz ki, mint te. Ezt akartad mondani, ugye?! -

S mert fürkésző tekintete elakadt a sűrűsödő homályban, zsémbesen fakadt ki:
- A magad fajták azért születnek, hogy mindent elrontsanak, ami még tűrhető
ebben a ganéságban! - Megjátszva a fölényest: - Ismerem a céget!

Sokáig a falat támasztotta a sötétben, majd a padlón kuporgott. A nő köz-
ben kiment a konyhába, villanyt gyújtott. Amikor visszajött, a férfi feszült tar-
tásban járt körben a szobában, kerülgette a szőnyeget, vigyázott, hogy lehető-
leg rá ne lépjen. A nő a konyhából besütő fényben látta, hogy mindenik kon-
nektorból ki van tépve a dugó.

- Lehallgatnak - suttogta a férfi, és szájára tette mutatóujját. - Előbb-
utóbb rád állítanak valakit. - Nyugtalanul kezdett ide-oda járkálni, furcsán né-
zett a nőre, aki nem tudta, hogy komolyan vegye-e az ijedt vigyort.

- A bizalom illékony valami - motyogta a férfi, s szemérmesen elfordí-
totta fejét. - Jobb, ha nem olvasod ki a tekintetemből... - Nem mondta ki,
hogy mit; a hangsúly a levegőben maradt.

A nő, mint akit megbántottak, sietve, gépies mozdulatokkal vetett ágyat,
s köszönés nélkül kivonult a konyhába. Mielőtt betette volna a közajtót, ne-
heztelő hangon még beszólt: - Nem ártana, ha megmosdana lefekvés előtt.

A férfi az ajtóhoz sietett, megállt a fényben.

- Van amit a félelem vagy a szükség sem képes összebékíteni. - Talán ma-
gyarázkodásnak szánta, de valahogy fölényesen mondta ezt is, mint korábbi
megjegyzését, amikor cipőjét lehúzza dagadt bokáját, talpát kezdte masszí-
rozni: „A tudás ronda dolog.”

- Hol voltál árvízkor? - szólt ki valamivel barátságosabb hangon a sötét-
ből. - Engem üldözőbe vett a Szamos. A szennyes barna árban oltári képek
tűntek elém. Addig bámultam a zavaros hullámokat, míg úgy éreztem, meg-
zavarodik az elmém is. Egy gyékényen egy ázott kis egeret láttam összebújni
egy dög cirmossal. - Idegesen felkacagott. - Azért ez túlzás!... Ha azt monda-
nám neked, hogy nyalakodtak, el tudnád képzelni?

Kivörösödött szemmel, kitágult pupillával lopakodott a konyhában maj-
szoló nő mögé, a fénybe. Bevallotta, hogy a morfium miatt néz ki így. Mezít-
láb járkált, lábujjhegyen, egy szál gatyában.

- Meddig idétlenkedsz még itt? - kérdezte az asszony.

- Nem tudok elaludni... Nyikorgó, öreg faágy. A deszkák szinte szalad-
gálnak alattam, ahogy forgolódom.

Körülkémlelt a polcokon, a mosatlanok közt: – Indítékszegény környezet. – Ez úgy hangzott, mint egy diagnózis.

– Nem felel meg neked?

A nő először tegezte vissza.

– Azt nem mondtam. Éppenséggel megfelel. Ez az áporodott csend. Már-már extrém szitu. Persze metaforikusan értve. Anyám, ha élne, holtbiztos, hogy a kendőjébe temetné az arcát. Ettől az agylágyulásra ingerlő, foszlós, fehér nyugalomtól.

– Ezt vehetem bóknak is – mondta színtelen arckifejezéssel a nő.

– Ezért jó, hogy elkopott ez a küszöb – állapította meg később békülékenyen a férfi. Lepillantott, s akárha szálla ért volna a szeméhez, gyorsan lehunyta, mint aki többé ki sem akarja nyitni. – Ez szokta elválasztani egymástól az embereket – tapintotta ki lábujjaival vaktában a küszöböt. – Az egy lejes itt már simán magától gurul – tette hozzá látszólag megnyugodva.

Reggel szólt a csengő. A postás volt.

– Levele van, Karola! A feladó neve nincs feltüntetve a borítékon. Lajos küldte vajon?

Ekkor lépett ki az ajtón női parkét pongyolában a hórihorgas férfi.

– A nővérem – vigyorgott a postásra, és a pongyolaövet szorosabbra kötötte derekán.

„Ez a gethes alak? Karolának nincs is testvére – ámuldozott magában a postás. – Honnét került elő egyből egy ekkora tróger, mikor sose járt ide rokonság vagy efféle?!”

A nő lesütötte szemét, nem hazudtolta meg a mögötte álló férfit, aki kéretlenül belekotyogott a felhőtlen reggelbe, nem csupán egy párbeszédbe.

„Két szőrös lábszár, egy csepp hús vagy izom sincs rajta – gondolta még a postás. – Női pongyolában, mint egy fataró! Nem lehet elkapni a tekintetét... A megkontyolt tyúk rázza így a fejét köszönés helyett...”

A férfi otthonosan helyet foglalt az üres asztalnál, várta, hogy reggelizzenek.

– A megpróbáltatások kínjai, a nyílt „tüzéségi belövések” után ide, a rezszimok alá – kezdte, s mutatta is élenken –, szóval késik az elfogatásom.

A nő szégyenkezve, szipogva állt a gázrezsó előtt. Hallgatott.

– A tojás, ha lehet, másfél perces legyen – mondta kis idő múlva, kellő alázattal a férfi. Majd anélkül, hogy szünetet tartott volna: – A szégyennel lehet élni meghitt kettesben. A besúgással nem.

Élő finn költők klubja

Finnországban a költészet egyre hangsúlyosabb szerepet kap mind a közéleti mind az intézményesített keretek között. Bizonyos statisztikák szerint minden negyedik finn verset ír, de pár évvel ezelőttig a kéziratok csupán 1%-a jelent meg nyomtatásban, és a 90-es évek elejéig mindössze két finn nyelvű irodalmi lap működött. Ebben az évtizedben megtörni látszik a jég. Állandó vers-telefonszolgálat működik, verskazetták jelennek meg, Helsinkiben versgaléria és versvilla nyílt, valamint újabb irodalmi lapok jöttek létre. A fiatal költők *Nuori Voima* (Fiatal Erő) irodalmi folyóirat körüli csoportja pedig a WSOY könyvkiadóval 1994 elején létrehozta az *Elävien runoilijoiden klubi*-t (Erk – Élő Költők Klubja), mely felolvasóesteket szervez finn és más nemzetiségű költők számára, vers és esszé köteteket jelentet meg. Ebben az évben a nagyon színvonalas Helsinki Kulturális Hetekre az *Erk* tiszteletköltőkként Kányádi Sándort és Robert Creelyt hívta meg. És Kányádi belopta magát a finnek szívébe.

A húszas évek *Tulenkantajat* (Fáklyahordozók) irodalmi mozgalma, majd az ötvenes évek modernistáinak erőteljes és öntudatos fellépése óta nem tapasztalt lendülettel lép fel az *Élő Költők Klubja*. A húszas évekbeli jelmondat: *Nyissunk ablakot Európára!* újabb értelmezéseket kér. A *miért és mennyiben más a finn(országi) vers nehéz kérdésére* Kristeva poétikájának terminológiájával keresem a választ. A finn versek, mint tulajdonképpen a Kalevala is, többet tudnak a szemiotikus magból: a versek úgy helyezkednek el a szemiotikus és szimbolikus határán, hogy otthonosabbak az előbbiben, míg például a magyar költészet jobban uralja a szimbolikus szintet. Valószínű az is szerepet játszik ebben, hogy a finn oktatásban nem fordítanak olyan nagy hangsúlyt a stilisztika elméleti oktatására.

1996 nyarán a *Suomalainen Kirjallisuuden Seura* (Finnországi Irodalmi Társaság) fordítói szemináriumot szervezett fiatal finn költők és fordítóik számára. Az alábbi válogatás ebből az anyagból született meg Outi Hassi lektorálásával.

Demekos Johanna

1996 októbere

HELENA SINERVO

(szül. 1961. 02. 17. Tampereben, jelenleg Helsinkiben él, 1986-ban a Tamperei Konzervatórium zongoratanári osztályában végzett. 1988-tól irodalomtudományt és filozófiát hallgat a Helsinki Tudomány Egyetemen, 92–93-as tanévben a Párizs VII-en tanult, Kristevát, Cixous-t, Derridát, Bonnefoy-t hallgatott. 1994-ben Iowai Tudomány Egyetem nemzetközi íróprogramján vett részt, 1992-től munkatársa a Nuori Voima irodalmi lapnak, társszerzője a *Rybme 92* (92-es csoport) antológiának, Tammi kk., 1992, Riina Katajavuorival együtt szerkesztette az Elävien runoilijoiden klubi (Élő Költők Klubja) 1995-ös *Motmot* évkönyvét, fontosabb művei: *Lukemattomiin* (Olvashatatlanság) WSOY, 1994, versek, *Sininen Anglia* (Kék Anglia) WSOY kk., 1996, versek)

Wanna Bullshit?

AVAGY A CIGARETTÁK ELOSZTÁSÁRÓL

Boey Kim Cheng-nek

A te kártyajátékos apja kantoni nyelvjárást beszél, anyja egészen másat, de a te szótlán, a te szótlansága elkerüli a tekintetet. A te lehetne az én apja vagy testvére, és lakna abban a városban, amely a víz hüvelyk- és mutatóujja csipked. De a te barát, szótlán, aki megkérdi: wanna bullshit?

Ha a te meg az én találkoznak Párizsban, akkor koratavasz. Asszony tornyul a ködbe, és a Szajnából, mint óriásfóka, kiemelkedik az igazságpalota. De a Szajna eldobott kerékpárok tárolója. A kávézó neve északi szél, megőrzítő költő, aki Maillane falu Boushes-du-Rhône departementjében született 1830-ban, és 1914-ben ugyanabban a faluban halt meg.

A nyugati parton a te gondja, hogy az én választ vár a kérdésre, amiért a te sírt a kávézóban. A te figyelmezteti az ént a könyvesüzlet kopasz nőjére, akinek orrkarikája és csontos arca volt. A te mérges Castrora, fér-

*fiak csókolják egymást. A mi leült a mó-
lóra, és cigarettára gyújtott, láthatni lehetett
távolról is. Pelikánok repültek felettünk,
poroszkálók visszaporoszkáltak, és erős
világításban földrengéstől beomlott híd
rogyadozott.*

*A te meg az én felmásznak arra a dombra,
melyről a képeslapon villamos ereszkedik
alá. Betegség kívül-belül befészkei magát,
otthontalanok koldulnak. A te gyerekkorá-
ban nem volt udvar, ahova Kék Anglia be-
hajtott volna, mert a te otthontalan, nagy-
mama és nagynéni vendége. Az én ott is
nagy kelés és elhervadás jelét látja, ahol
nincs is ilyen. Város Fénye előtt a te kérdi:
wanna bullshit?*

*A régi templomból discó lett, tetőzetéről
lelógó hálókbán rugdalóznak a táncolók.
Sekrestyeszerű helyen két férfi analizál.
Oldalt egy fülke, úgy hívják, hogy onanizál-
lak. Mechanikus ritmus seper transzot
ezekbe az emberekbe, és mindenki táncol,
az én is, mintha ebbe akarna belehalni,
e ritmustól felnyársaltatni. Ártatlan juppik,
jegyzik meg egy francia férfi, amint hajnal-
tájt a metróállomás felé sétálunk. Azt a be-
nyomást akarja kelteni, mintha ő már min-
dent látott volna. A te egész éjjel virrasztott
a hotelban, mert ha az ént megerőszakolják,
a te hibája.*

*A Central Parkban készített fényképen az
arc bal oldalán fény izzik. A fa átmérője
háromszorosa a vállnak, nem ezért szalad-
nak a futók. Útban Boston felé a kivilági-
tott hógomolya- tornyok jelentése emlékeim-*

ből kipattint egy felismerést. Úgy tenni, mintha sűrű erdőket látna a szemben, melybe belenéz. Az ént a nagyváros szédíti, a tenek ez otthontalan, mert csak erdőknek van otthona.

A vendégfogadás az ént a te feleségének véli. A te a szemébe dobta a telefonszámot, és egy napba telik a kapcsolatteremtő adatok beszerzése. Még a juharfalevelek is barátságosak, és az eldobott pálcikák után loholó kutya, ha épp akarja, megoszthatná velünk a cigarettákat. A piacon a te kék gyapjúkabátot vesz, mert Singapore Nemzeti Egyetemének Könyvtárában hideg van. A te ismét kávéét vesz a bájos elárusítótól, kinek fiúbarátja váratlanul betoppan. Az én is féltékeny, és így ér véget a bostoni házasság.

Spenót illata a tálban, és ez annyira csodás, mint mikor a víz nem párolog el. Asztalon két tányér, telis tele a búcsú rizzsel. Az ajtó és az énekes szája tátva, az én is, a te is, csupán a cigaretta doboz zárva.

Fák és madarak nevében a te és az én szótlanak. Bóbitásfejű ismeretlen füttyörészik az ágakon, levelek már rég vízben kavarnak. Rakparton a te ujja fényképekért kattint, melyeken víz az én dideregnek. A hegy lepusztult. A hegy lepusztult. Ezek a kukoricaföldek, ez az egyetemből kiszivárgó város! Három hónapon át a te meg az én kávéét ittak, és dohányoztak. Vézna kezek nyújtják a dobozt: wanna bullshit? Ez az utolsó nap, mely nemsokára a vízben kavarg.

*Hogy s mint? Zavarja, ha dohányzom?
Az én oldalán alszik, és oldalának árnyéka
szólongatja a gyomot. Ott, hol a te levél
elejére mondatokat másol, hétkor kel a nap,
és hétkor nyugszik le. Hogy s mint? Za-
varja, ha dohányzom? Napról napra a te sé-
tál a kikötőben, és madarat szólongat.*

JYRKI KIISKINEN

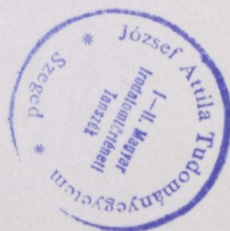
(szül. 1963. 06. 01-én Helsinkiben, jelenleg Helsinkiben él, általános irodalomelméletet tanult a Helsinkii Tudomány Egyetemen, 1991–93-ban Jukka Koskelainennal, majd 1994-ben Tarja Roinilaval a Nuori Voima főszerkesztője volt, Kiiskinen és Koskelainen a lap megújításáért Eino Leino-díjat kaptak 1993-ban, 1996-tól a Books from Finland irodalmi folyóirat főszerkesztője, 1992-ben megjelent *Unelmat ja ruosteinen arki* (Álmok és rozsdás hétköznapok) riportkönyve, Kari Levolaval együtt szerkesztette a *Ryhmä 92* (92-es csoport) fiatal költők antológiáját, Lauri Otonkoskival az *Elävien runoilijoiden klubi* (Élő Költők Klubja 1994-es *Motmot* évkönyvét, főbb művei: *Runoilija vaaran rinteellä* (Költő a hegyoldalban) Art House kk., 1989, versek, *Sillä ei ole nimeä* (Nincsen neve) Art House kk., 1990, versek, *Silmän kartta* (A szem térképe) Tammi kk., versek, Finlandia díj-jelölt és Kalevi Jänti díjat elnyerő *Suomies* (Mocsárember) Tammi kk., 1994. regény)

Fölfelé zuhanok (Putoan ylös)

*Csak egyetlen téves lépés a kaszálon, és hajadon át
zuhanni kezdesz, mint én hajdanán
csak egyetlen téves szó, és kizuhansz,
a fekete lyukon, melyet szó ütött
szavak között.*

*Szétverte a szó a nyelvet, elemi részecskékre,
sem mire sem tudsz többé rámutatni, ujjaiddal
nem látod, nem hallod.*

*Szavait felfaló száj vagy, száját felfaló
szó, éhes száj,
mely saját arcát falja fel.*

*földre zuhansz, melléd
idegen ember zuhan, mint én
zuhantam a világ széléről, és zuhanok egyre csak.*

*Képeket, szomorú arcokat látok,
megfeketülő bárányokat és megkövült lombos fákat,
téglaépületeket, melyeket fanyar füst
fed. Emberek költöznek
mindenestül, magukkal viszik halottaikat,
betegek magukkal viszik élőiket,
élők magukkal viszik a paradicsomot.*

*Hazudnak az emlékek, ezért zuhanok
anyám arcain át,
mosoly felé zuhanok,
de az egyre csak menekül.*

Az országot lezárták (Maa on saarettu...)

*Az országot lezárták.
Olvastam az újságban.
Minden oldalról
gallyakon át
vadbikák
bámulnak rezzenetlen pofákkal.
Lerágják a palántákat.
Gyógyíthatatlan
kórság ez.*

*Hallgasd.
A tengerben csend van.
Partra fókák vetődnek.*

*Különleges
tekintet.
Apróhering tekintet.*

*Az öregek**dühösek.**Mint elődök**ők számonkérni**jöttek a tartozást.**Mert régebb**így volt ez.**Ők az újszülöttek**kik szemei becsipásodtak**mint aranybányák.**De az egyezmények**nem érvényesek többé.**Kérj tanácsot.**A gombák mesélnek.**Nincs mit tenned.**Velük nem mehetsz**táncba.**Az elnöki palota ünnepére**nem juthatsz be. A remény**igen, elvesztődött**a napraforgó**néma**ábrázatában.**Füleiket hegyezik**és lopva hallgatják**repterek elevenségét.**Ez alkalommal bátran kijelenthetem**hogy a beszéd**optimista volt. Ünnepélyes**volt.**Kristálykoronák lógtak.**Az elnök magas volt**jóvágású.**Jó évre számíthatunk.*

LAURI OTONKOSKI

(szül. 1959 02. 03-án Helsinkiben, jelenleg Helsinkiben él, fuvolázni tanult a Sibélius Zene Akadémián, a Helsingin Sanomat zenekritikusa. Esa-Pekka Salonennel együtt publikálta a *Kirja – pubetta musiikitta* (Könyv – zenétlen beszéd) zeneelméleti és gyakorlati könyvet 1988-ban, szerkesztője a *Klang – uusin musiiki* (Klang – legújabb zene) 1991-ben megjelent tanulmánykötetnek. Jyrki Kiiskinennel együtt szerkesztette az Elävien runoilijoiden klubi (Élő Költők Klubja) 1994-es *Motmot* évkönyvét. Esko Virtanennel együtt fordított Raymond Carver *Rivi riviltä, lyönti lyönniltä* (Sortól sorrig, ütéstől ütésig) verskötet 1994-ben jelent meg, önálló kötetei *Harmaan koiran rondo* (Szürke kutya rondója) WSOY kk., 1992. versek – Runeberg-díj jelölt –, *Paossa* (Menekülőben) WSOY kk., 1993, versek, *Musta oli valkoimen* (Fehér volt a fekete) WSOY kk., versek)

Végül a tükröket is... (Peilitkin piti viimein lahjoa...)

*Végül a tükröket is meg kellett vesztegetni
mert túl sokat feszítettek
és az arcok felfeslettek.*

*Az éjszakák lassan behavazták
bankok küszöbeit és sok
állásából elbocsátott midász elsápadt
és elsorvadt mint a gyertya
telenként a temetőben. Az aranyborjú
acélcsecsűvé apadt.*

*Valaki felemelte tekintetét a csillagok hidegsége felé
mintha kérdené kinek a hibája és mit jelent
az élet szoba formájú
melengető csendje. Az egyetlen isten
nem áldozta fel többé egyedüli fiát.*

*Vak tépte szét a megöregedett csillagtérképet.
Galériák égtek le
de a komolyabb munkák, jó tettek
megmaradtak végülis.*

Credo (Credo)

*Kertbe menj
mint szobába, olvass lehullt leveleket
kétes üveg homályában és gondoldj rá,*

*ki szólt (árnyékba húzódtak az emberek
és barátságos szavakkal érintették egymást)*

ki járt (kráterben kihűlt a láva)

ki lepibent (sokan hűsítették homlokuk parttalan tengerben)

*de gondolj órá is
ki nemcsak szól, jár,
és lepiben, hanem harmadnap reggelén feltámad
mint mindennap,
ágyából, dolgozni megy, tenni-venni, szeretni.*

*S ha író vagy,
bűvöld gondolatod szavakká
melyeket aztán eladsz
és fölfalsz.*

A meleg formája (Lämmön muoto)

Napközben véső nélküli Dávid. Reneszánsz formájú est.

*Szép volt az éj is. Te még szebb. Evés közben
a világ minden gyerekének meleg sálat képzeltünk.*

*Épp ilyen pillanatokról, akárkinek
nem kürtölök.*

Mégis (Mutta)

*Gondolj merészet: üveg az ég
gondolj merészebbet: üveg az ég
de könnyűek a kövek*

*Az amit a gyerekek mondunk
mikor leveti első sejtett biztonságát,
az első bársonymamuszt:*

*szemléld a templomot és a kikötőt. Van szemed.
Almának héjas élete van, a kenyérnek gabona mottója.
Szakadék hidegéből
bőr melegévé
víznek hosszú az útja, és az idő
térképekre méretezett: nincs túl rövid ünnep
elmúlatni.*

Ráadásul:

*gondolj merészebbet
és ölelkezve aludj*

mert akkor kell merésznek lenni

ha szilánkeső esik.

RIINA KATAJAVUORI

(szül. 1968. 12. 1-én Helsinkiben, jelenleg Helsinkiben él. Edinburgi és helsinki egyetemeken tanult irodalomelméletet, szabadúszóként Yleisradion Teksti tv-nél dolgozik, Helena Sinervoval együtt szerkesztette az *Elävien runoilijoiden klubi* (Élő Költők Klubja) 1995-ös *Motmot* évkönyvét, főbb művei: *Varkaan kirja* (Tolvaj könyve). Otava kk., 1992. versek, *Kuka pubu* (Ki beszél) Otava kk., 1994. versek)

A lovag távozása (Ritarin lähtö)

*Távozóban a lovag,
A királynő kikíséri.
Hullámok verik a partot, és nyaldossák a liget szegélyét.*

*A királynő mellett a ló hátsófele.
A királynő csak a lovagot látja.*

*És nő szerelme
hal volt csupán –*

(Valójában a királylány akasztott embereket lát, fiútarkót bokrokkal a háttérben, hegycsúcson várat, tengert szimatoló kutyákat, mögöttük kost, sárkányokat, csontvázakat, és gyíkokat a szemközti parton, a ló hátsófelét.)

*A lovag megígéri, hamarosan visszajön.
Bánatos színében a lovag.
(de férfi volt,
képzeletében a férfi már partra vetődött,
ismeretlenre?)*

*Nyomában a csapat már kész is lenne
sós széllel párolni arcaik.*

Miért van a királylány ott, ahol van?

*A parton a kutyák földet kaparnak,
távolba néznek.*

Fordítsd arcod felénk (Valista kasvosi)

*Nem könyv ad választ.
Nem emlékszel olyan időre, mikor nem kérdeztél.*

*Berámáznak téged résznek
az est kellékei közé.*

A dalok szörnyen üvöltének, elégtelenül.

*Est szájában alszol el, és érzed a régi ízeket.
Ellenpontozó jambus.*

*Neked is még dereng a gyermekkor,
tavak partja és napfény.*

*Csak ha meg tudsz válni vizeidtől
kiszáradni és szürkévé válni.*

*A határon nem pimaszkodunk.
Tessék kiüríteni a zsebeket,
és menjen át.*

*Levelek nincsenek a fára kötözve.
Nedves a föld és remeg.*

Mocsár... (Suo...)

*Mocsár
belesüllyedni
belefulladni*

*ha engem helyeztek
volna áfonyaként
mocsár tenyerére*

*daloltam volna
éjjelente*

*és dalom
elhallatszott volna a faluig
ott értették volna*

félre

Magányos út (Yksinäinen tie)

*Az út rövid,
hatalmasak a bokrok, dühöseik
a csillagok.
Ma újságot olvastam,
mint minden nap.*

*Jöhet a fekete férfi,
jöhet a fehér férfi.*

*Mit segít feketeségem akkor,
mit fehérségem,*

*vétkeim ki meséli akkor,
ki bocsájt meg.*

JUHANI AHVENJÄRVI

(szül. 1965. 11. 25-én Tampereben, jelenleg Tampereben él, írásművészetet tanít a Tamperei Tudomány Egyetemen, 1992-től a Nuori Voima irodalmi folyóirat munkatársa, *Ryhmä 92* (92-es csoport) versantológia társszerzője, verseiből Stefan Moster fordított németre, főbb művei: Hölkkä (Ügetés) Tammi kk., 1992, versek, *Viivoitettu uni* (Vonalazott álom) Tammi kk., 1995, versek)

A kapcsolat... (Yhteys)

*A kapcsolat megszakad a gyilkossal,
mielőtt tettét elkövetné.*

*A kagylót visszateszem, fekete,
nehéz, tarthatatlan mint a 40-es évek.
Másképpen kezdem inni kávé,
megiszom mielőtt még véget érne.*

Az órák... (Kellot...)

*Az órák, miután falra
szegzik őket, nem császálhatnak
mint a felhők.*

*A felhőknek nincs időmértékük:
hirtelen minden kékké változik,
nyitva marad az ajtó. Az órák többé
már nem dühönghetnek. Kövek peregnek ki
kezeikből, fojtogatják az esőt.*

Seprű és ló... (Luudan ja hevosen...)

*Seprű és ló tűzsörénye
tisztítja a magasságot,
melynek mentén eljövendő
vétkem szennytelensége felé
tartok.*

Kedvesem!

*Jövök, hogy ismét
megcsaljalak téged, hatalmas
féreg legyek, kit összeillő
darabokból hiszel, fénylő
élő felszín legyek, vértől vérig terjedő fény,
kereszt, aki csókol téged
fittyet hányva a többiekre*

TOMI KONTIO

(szül. 1966 02. 16-án Helsinkiben, jelenleg Helsinkiben él, filozófiát és esztétikát tanult a Helsink-i Tudomány Egyetemen, *Kelpo pojat* (Rendes fiúk) c. rock együttes szövegírója, 1988-ban J. H. Erkko novellapályázaton első díjat kapott *Ryhmä 92* (92-es csoport) antológia társszerzője, főbb művei: *Tanssisalitaivaan alla* (Táncterem ég alatt) Tammi kk., 1993 versek – J. H. Erkko díj –, *Säädtyttö-mät* (Tisztességtelenek) Tammi kk., 1994, novellák – Runeberg-díj jelölt – *Uumen* (Bevágás) Tammi kk., 1995, regény – Runeberg-díj jelölt)

Madárberkenye (Pihlaja)

*Úgy állsz ősszel az útszélen
mint hidegtől kipirosodott lány*

*és a szél oly óvatos
hogy csupán egy szemet mer elvinni
majd még egyet*

*Elgondolkodtatott, hogy a te szomorúságod
magamról alkotott kép nekem–*

*az, amikor becsukták az ajtót
és az utolsó ruca kileskelődött az ólból.*

*És a második ajtót, harmadikat, a legkedvesebbet
égben azt is égszélnek.*

Oh a te tarka-barka, savankás szavaid.

*Lehet, hogy holnap a fekete rigó kiveszi zsebéből
hangod, és eldalolja.*

Amint te (Kun sinä)

*Amint az éj felmászik a tetőre, és rágyújt,
amint a hold fakó égen sétál,
amint az éj a tetőn amint a hold
város fölött feszülő fényháló
amint az éj kék tűzzel ujjaiiban felmászik a tetőre
amint a füstszúnyog fennakad a hálón
és fényháló alatt fény
ablakban összerezzenek hirtelen amint te*

Ha te (Jos sinä)

*Ha te este meghallod
a dobdob hangot és gondolod
ha te azt gondolod szelet tetőkre esőhöz
és esőben tücsök hirtelen
és oldalán lábúj
ha az eső akkor is hold zúgása
tükör melyet nem hangoltál fel
álmod egyedül zubog
álmod egyedül zubog
ha álmod akkor is vágyakozás
és ember távol tőled*

ha lehetne egyetlen szót hallanod
 amint eső tükörkutyaként föl s alá járkal
 egyedül
 egyetlen szót legalább, képzelni legalább
 akkor ő talán közelebb

Täyssinä

Léptekkel lélegzenek az utak és minden út
 kifordítja zsebét és a fiú ki férfitá
 és a nap mely holddá változik

és a hold mely aztán kérdi
 béke hol van
 s mivel nem tudja léptei arányát
 leszáll és utcáknak ad néhányat
 hát nem egyedül nyugtalanul
 kell búsán sétálni, senkinek
 ki nem tudja léptei arányát
 nem kellene egyedül sétálnia
 még kőbe gyökerezett pitypangnak sem

mégis a sétáló fölött félelem sétál és annak oka
 és az embernek meg fel kell tennie azt a kérdést
 hol van Pähkinäsaari Käkisalmin Täyssinä Te

JUKKA KOSKELAINEN

(szül. 1961-ben Helsinkiben, jelenleg Helsinkiben él, műfordító, esszéista, irodalomkritikus, *Ryhmä 92* (92-es csoport) irodalmi antológia társszerzője, mexikói, kanadai, észtországi irodalmi lapokban jelentek meg versei, 1991-94 között Jyrki Kiiskinennel együtt szerkesztette a Nuori Voima irodalmi lapot, 1993-ban szerkesztői tevékenységükért Jyrki Kiiskinennel együtt Eino Leino-díjat kapott, 1995-ben Kalevi Jäntti-díjat kapott közléseiért, valamint *Elävien runoilijoiden klubi* (Élő Költők Klubja) fiatal írók csoportjának megalakításáért, 1995-ben jelent meg *Kierros* (Körforgás) verseskötete, Tammi kk.)

Ultramarin (Ultramar)

*Öt órakor becsukódnak a bokrok, ezüstbe
verődnek a tüskék, vedlés ideje van most
felgerjedt motor búg a bőr alatt
szemen át*

*egék hullanak, közbeeső állomások elsuhannak
míg tűfokon át indián új hálószemet
sodor*

*ujjbegyek érintik meg
a bakkecske csillagképét, szalagokat rakosgatnak
ötödik napszak pusztulásáig
és döndül a földkéreg
benned bennem sötét anyag bondul
kinyúlok az erkélyről hagyom
hulljon a hamu
fénylő fejtetőre
mely domboldal felé fordul hova én már soha...*

*és másik egükben
megalvad a vér összeáll történetet talál
végső fejtészemre.*

Álom után (Unen jälkeen)

*Képviharnak vége: csendes a tenger, ragyogó
előírás szerinti, vége a száműzetésnek,
és ezek a szavak: mi magunk teremtjük elő
belső szobánkból az értelmet,
elolvadnak a sütőben, amint kivirul a nap, így mondta ő
mikor befordultunk a folyókanyarulatba
ekkor mondta volna, zúgni kezdett
amint szél körmével babrálja a sót és moszatot*

*És most a vészhegyek sötétbe vesznek
ezer kilométernyire*

*tűlevelek boncolják a tájat
Semmi sem moccan, feszült minden
robbanáskész a levegő*

JOUNI INKALA

(szül. 1966. 04. 15-én Kemiben, jelenleg Helsinkiben él, irodalomtudomány szakot végzett a Helsinki Tudomány Egyetemen, filozófia kis doktori tézisét e. e. cummingsról írta, főbb művei: *Tässä sen reuna* (Itt a vége) WSOY kk., 1992, versek – Finlandia-díj jelölt, J. H. Erkko díj –, *Huonetta ja sukua* (Rang és származás) WSOY kk., 1994, versek, *Pyhien seura* (Szentek társasága) WSOY kk., 1996. versek, németül: *Aus dem Kause und dem Geschlechte*, ford. Stefan Moster, 1995)

Mártírok útja, Pest

I.

*Távoli ország hangjele miután megszólalt a telefon
továbbítja hosszú horgászsinegét
a fül medrébe merülő felszínnek.*

*Évek gyűrűi oszcillálódnak és felbomlanak.
Megtörik a csendet, és az nyitva marad.*

*Azért sem fogom kiszámolni, hogy hangok közötti szünet
mennyibe kerül,
gondolatokat megállító vessző, pont.*

*Kevés szó omlik össze, fogy el
hisz azonnal nem is hallhatni.*

*Azt mondtad, az ismétlés áldás,
mikor a többiek elhallgattak*

*Szemeid fáradtak, mivel ők minket és
földünket látatlanban
hangukkal szülték meg.*

Fájdalom nélkül, mint mindenki, ki egyedül születik.

VI.

*Mit tudnak ezek a garasok,
kiket éltetnek még, milyen*

*félbolond szomorúember kezébe
kerülnek. Meséld el nekik, Isten,*

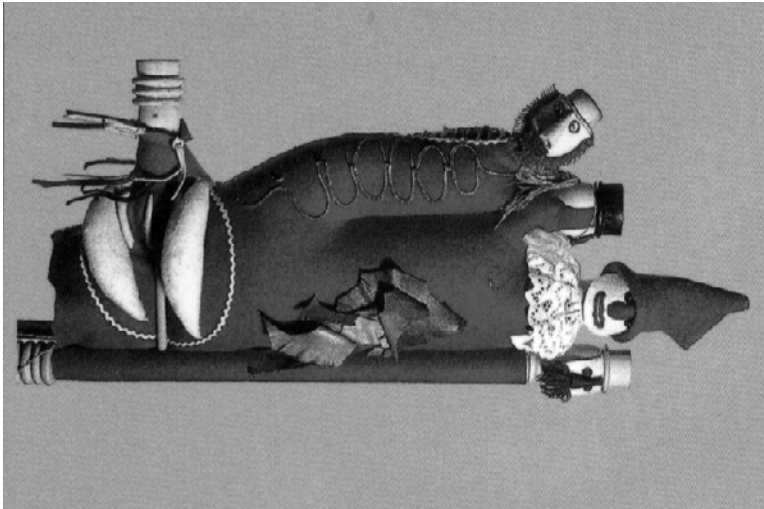
*mert azokkal saját zsebemben
ugyanolyan szórakozott és feledékeny vagyok,*

*mint Te. Ezer szigorú kötő-
jelet bíró hatalmas neved nyugalma*

*minden pillanatban fülemben, nyelvemen.
Mondd meg nekik visszhangzó,*

*hisz ők is látnak és hisznek
benned jobban mint én.*

*Egyfelől ugyanannyi egyetértő,
mint másfelől széthúzó.*

FRIED ISTVÁN

Irodalomtörténeti/tudományos válaszutak

Az irodalomtörténetben/tudományban mainapság szüntelenül és bizonyos rendszerességgel kerül döntéshelyzetbe a kutató: miféle igénynek, külső „elvárás”-nak tegeyen eleget; mely szemlélet, „iskola”, nézetrendszer módszertani eljárásokat illető szempontjait érvényesítse készülő műveiben: miféle terminológiát alkalmazzon gondolatmenetében: hiszen a választott szaknyelv határozott állásfoglalást jelez elméletek, „diszkurzus”-ok, nem egyszer „szekértáborok” vitájában. A kortársi irodalomtörténeti vizsgálódásokban elmélyedve, talán megkockáztathatom feltevésemet: nem kizárólag arról van szó, hogy hagyományosabb, netán konzervatívabb, az eddig beváltak vélt, minősített kutatási eljárások folytatnának támadó-védekező harcot az újabb metodológiákkal – már ezzel a többsz számmal is azt szeretném érzékeltetni, hogy miként hagyományos és konzervatív módszertani felfogások között szükséges a különbségtevés, akképpen hibát követünk el, ha az újabb meg többféle legújabb elméleti megfontolások közé egyenlőségjelet teszünk –, a (válasz)utak hol összeérnek, akkor viszont már nem *válasz*utak, hol többszörösen messzire ágaznak, hol egy labirintus szerkezetét imitálják. A mai irodalomtörténet/tudomány nem átláthatóan kettős irányultságú, nem régi és új, nem egyszerűen filológiai és elméleti, még csak nem is eszmetörténeti és műközpontú. És akkor szintén csak fél-igazságot állítunk, ha az egymás hasznosságát-célszerűségét kétségbe vonó, máskor egymással csupán élesen vitakozó, megint egyéb alkalommal egymás értékeit el nem ismerő felfogások egymással olykor mindennek ellenére érintkező vonásaira utalunk, vagy pedig arra, hogy az irodalomtörténet/tudomány feladatai és vállalásai szerint csoportosítjuk a különféle elméletek és ellen-elméletek meghatározta dolgozatokat. Mert – jóllehet az újabb és legújabb elméletek irodalom- és tudományfogalma, ennek következtében „szerző”-felfogása (többen előszeretettel hivatkoznak e tekintetben Foucault-ra) lényegesen eltér korábbi periódusok nézetrendszerétől – az irodalomtörténet/tudomány egyes részterületein több-kevesebb elfogadottsággal az újabb-legújabb elméletek kialakították vagy megkísérelték kialakítani a korszerűbbnek tartott módszert, s ezzel ellentétben a hagyományos irodalomtörténet/tudomány olykor igyekszik hasznosítani (vagy a divathullámmal szemben csekély ellenállást tanúsítva részben átvenni) az újabb elméletek/metodológiák szókinszét, néhány „fogását”, s így egyeztetni és sajnos, kevésbé közvetíteni próbál aközött, amit nem bizonyosan pontosan hagyománynak és újításnak szoktak tartani. S ami ehhez kapcsolódik: még azok az elméleti kísérletek is, amelyek elvetik a tudományos külsőségnek tartott formákat, és „deretorizáló”, ám szépirodalminak hitt nyelven szólalnak meg, kevés megértést tanúsítanak más nézetek iránt, más elméletek pedig a maguk szempontjait, eljárásait kritikátlanul, a többiekét a szükségesnél valószínűleg erőteljesebb, néha indulatokkal teli bírálattal szemlélik. Ennek következtében nem az egyes elméletekben található értékes és kevésbé értékes elemek szétválasztása történik meg, hanem a saját elmélet, metodológia és az érték meg a célszerűség közé tétetik az egyenlőségjel. Ebből viszont természetesen következik, hogy a mások elmélete, metodológiája az elavult, korszerűtlen (vagy éppen ellenkezőleg: modernkedő, gyökértelen) jelzőhöz jut. Azt ismét némileg

leegyszerűsítésnek érzem, hogy a hagyományok szentesítette (?) posztjain őrködő vagy a régebbi korszakok eljárásai szerint munkálkodó ítések, egyetemi/akadémiai „méltóságok” képviselnék az újítás iránt érzéketlen megmerevedettséget, és a feltörő, a maga irodalmi/tudományos szokásrendszerét, elveit, szempontjait „legitimálni”, „jogaiba” (?) beiktatni kívánó és egyelőre a hatalmi pozícióktól távol (vagy nem nagyon távol) tartott fiatalabb nemzedék jelentené azt a még sokak által fel nem ismert újszerűséget, amely az időnként válságtüneteket mutató irodalomtörténet/tudomány betegségeit előbb diagnosztizálni, majd orvosolni képes lehetne. Ugyanis az újonnan artikulálódó nem feltétlenül újszerű, a kronológiailag előző korszakból származó pedig nem minden kétséget kizárólag konzervatív vagy elavult. Ugyancsak megfontoltabban kellene minősíteni a „hatalmi diszkurzus”-ként megbélyegzett irodalomtörténeti/tudományos beszédmódot, amely valóban kimerülhet pozícióféltésben, tudniillik abban, hogy egy bejáratott és még talán sokáig eredményesnek, célszerűnek, gondolatébresztőnek bizonyult szemléleti módot, írásfajtaát őriz olyanokkal szemben, akik esetleg ennek a szemléleti módnak, írásfajtaának gyengéire, kiüresedtségére, manírossá válására mutatnak rá. Elképzelhető tehát az irodalom/esztétikán kívüli, a leginkább talán moralizálgató vagy „tragizáló” modor és a mögötte megbúvó magatartás féltése az ezt a modort és a mögötte megbúvó magatartást támadó, érvényességét és hitelességét nem egyszer hangosan-látványosan megkérdőjelező nézetekkel, írásokkal szemben. A pusztán negatívítás, az elutasításra szorító irodalomtörténet/tudomány/kritika (hiszen a leginkább érzékelhetően nem annyira csekély példányszámú szakajróban, hanem a valamivel nagyobb közönséghez szóló szépirodalmi folyóiratokban folyik a kiszorítási) eleve vesztes pozíciót kísérel meg körülbástyázni, hiszen egyfelől nem lényegi vitapontokat érint, például a nyelvhasználat kérdését, másfelől, ennek következtében, a lényegi vitapontok fölfedése után tetszik ki, hogy nem a maga, hanem egy már lezajlott periódus értékrendszerét állítja szembe azzal a nézettel, amelynek nem elsősorban az elmúlt periódussal, hanem annak jelenbe merevedett változatával van vitája. Mindez azonban csak az egyik, nem bizonyosan egészen pontos interpretációja irodalomtörténeti/tudományos/kritikai vitáinknak; a nézőpontok számba vétele után a hagyományos(abb) szemléletek „belső”(?) ellentéteiről éppen úgy lehet beszélni, mint a magyar tudományos/kritikai életbe beáramló újabb/legújabb vizsgálati/értékelési szempontok, „belső”-nek nemigen nevezhető vitáiról. S bár bőven akadnak jól kirajzolódó – jóindulatúan szólva – „legitimáló közösségek”, elmondható, hogy a küzdelem a közösséggé szerveződés lehetőségéért (is) folyik, olyan pozíciókért, amelyek megszerzése során közösségként ismertetnek el az elméletüket, irodalomesszényüket, tudományfelfogásukat körvonalazgató csoportok, együttessék. Ebben a küzdelemben akadályként meredhetnek a már beérkezett, elfogadott társaságok felől formálódott vélemények, amelyek lehetnek általánosságban elutasítók, minden új kezdeményezést (vagy akár meghökkentéssel együttjáró közösségformáló cselekvést) összemosva, egyetemlegesen elmarasztaló szándékúak. Ugyanakkor zajlik a szövetség-keresés olykor semmivel sem ízlésesebb eseményorozata, és itt sem, ebben a cselekményben sem feltétlenül kritikai/tudományos nézetek dialógusa játssza a főszerepet, hanem rosszindulatúan szólva: csoportérdek.

A kutató/kritikus/irodalomtörténész döntéskényszere így nem egyszer pusztán választást jelent a szekértáborok között, egy bizonyos iskolához való csatlakozást. Ennek következtében recenziója nem általában egy önmagához közel érzett/tudott elmélet, metodológia problematizáló igenlése, sokkal inkább annak érzékeltetése, miféle legitimációs aktusnak, kánonképző cselekvésnek részese, illetőleg melyik az az elmé-

let/metodológia, amelynek ki- és/vagy visszaszorításában érdekelt. Ekkor sem húzhatunk merev vonalat a hagyományosnak, illetőleg „újítónak” gondolt nézetek/magatartás közé. Hiszen még a leginkább avangárdként feltűnő, az extremításra a megszólalás mikéntjével is törekvő szemlélet/elmélet/metodológia szintén valamely hagyományra reagál, tagad vagy éppen folytatni, továbbgondolni óhajt, keresi és többnyire megéli előzményeit. Valószínűleg több joggal lehetne hagyományértelmezési stratégiákat emlegetni, mivel itt válnak szét az utak. Nemcsak a nem egyszer a múlt homályából alig kitetsző hagyomány, hanem a hagyományhoz fűződő viszony milyensége, másképpen: a kánon elfogadása, fellazítása, átstrukturálása a vita tárgya. Ebben viszont nemcsak a régebbi periódusban gyökerező és az újabb nézetek mutatnak minimális hajlandóságot a másik fél nézeteinek (meg)értésére, hanem az újabb nézetekről szintén elmondható: mindegyik a maga megalkotta/megalkotandó, tervezett kánonját szeretné elfogadtatni, hiszen a megalkotás módja egy módszertan, egy irodalomszemlélet, egy tudományos magatartás be- és elfogadását hozhatja magával. Így a más módon létrehozott, létrehozandó kánon egyben egy más elmélet, módszertan során jelentkező konkurenciát jelenthet, jobb esetben vitapartner, rosszabb esetben ellenfél, időnként sajnálatosan: ellenség. Talán ez lehet az oka annak, hogy a kánon(képződés-alkotás) vizsgálata számottevő helyet foglal el újabban a magyar tudományos vizsgálódásban, nem oly rég lett figyelmes irodalomtudományunk a kánonképzést/képződést elemző külföldi (elsősorban angolszász nyelvterületről származó) tanulmányokra. Pedig a magyar kritikátörténeti monográfiákban (bár kimondatlanul és néven nemigen nevezve) ott rejlik a magyar irodalomtörténeti kánonképzés historikuma, a XVIII–XIX. századi kötetekben pedig a legitimáló közösségek önszerveződése, részben az intézményes háttér léte előtti, részben az intézményes háttér hatalmi pozíciókat biztosító korszakában (Magyar Tudományos Akadémia, Kisfaludy Társaság, folyóiratok). Ugyanakkor jórészt hiányzik az az irodalomszociológiai elemzés (s ezt nem pótolja a magyar folyóiratok, részben újságok történetét feldolgozó kollektív vállalkozás néhány kötete), amely legitimáló közösségek szerveződését, a kánonképzés zavartalanságát biztosító erő és az irodalmi folyamatok kapcsolatát világítaná át. A hiányzó intézménytörténetek jelzik, hogy a XVIII–XIX. századról szóló irodalmi eszmetörténeti monográfiákban nem lehetjük föl a kánonba befogadás „külső” feltételeinek elemzését (a „belső”, esztétikai, szoros értelemben vett irodalmi feltételek kialakulásáról, „poétika”- történetéről mindenekelőtt a kritikátörténetek tájékoztatnak). Talán innen is magyarázható az a sajnálatos körülmény, hogy a régebbi korszakok elemzésében nemigen látjuk a célszerűnek bizonyulható újabb (nem akarom mondani: elméletek hozadékainak, inkább óvatosabban fogalmazok) megfontolásoknak érvényesülését. Irodalomtörténetünk/tudományunk/kritikánk egyrészt a XX. század, még inkább a leg(esleg)újabb periódus, másfelől napjaink friss, elismertetését agresszívan és új nyelven követelő irodalmi jelenségeinek megítélésében oszlik meg, hasad szét (szekér)táborokra, gyűlik folyóiratok köré, használ érvként irodalmon kívüli tényezőket, tagad ki, fogad be, kárhoztat vagy mennybe meneszt. Nemigen vezet célhoz, ha itt a Kazinczy-kor sok tekintetben hasonló vitára emlékeztetünk, a tét az írók és kritikusok számára akkor sem volt kevesebb: a nemzeti író, irodalom fogalma (ha nem éppen ebben a formában) Kisfaludy Sándor vagy Kazinczy Ferenc értelmezésében ugyancsak egymás ellen fordította az írókat és az írók mögött álló „tábor”, Csokonai Vitéz Mihály megítélésében világszemléleti mozzanatok nem csekély szerephez jutottak. De az 1840-es esztendő kritikusainak panasza Petőfi Sándor póriás szókinccse és témaválasztása miatt szintén egy bizonyos irodalmi kánon védelmében,

egy kanonizálódni törekvő költészet ellenében hangzott föl. Az irodalomtörténet (és a kritikátörténet) filologizáló módszere azonban elfedheti (bár nem feltétlenül fedi el) azt, hogy egy költői magatartás és módszer elemzése a kánon megmerevítéséhez vagy újraépítéséhez vezet(het). Elfedheti, mert nem egyszer a folyamat rekonstruálására törekszik, és a szorgalmasan összegyűjtött adatok rendszerezése után mintegy magától értetődőleg rajzolja föl: „wie es gewesen war” (amiként volt, megtörtént), a történeti rekonstrukció hitelességében nemigen kételkedve. A folyamatszerűség tételezését elveti az a vizsgálati mód, amely másképpen teleologikus: egy XIX. századi elméleti/kritikai/történeti szemléletben mindenáron tegnapi vagy mai nézetek, rendszerek előképét igyekeztén föltárni, hogy a szemlélet közelebbről meg nem határozott korszerűsége bizonyítható legyen. Ilyen esetben nem a kortársi nézetek kontextusát figyelembe véve történik az elemzés, hanem a mai elemző (ki tudja, mennyire teljes és széles körű) ismereteit szem előtt tartva. Arról nem is szólva, hogy a bemutatott kritikus/irodalomtörténész/költő hagyományértelmezése, sőt, kánonképző szándéka mai értékszempontok alapján méretik meg, beleértve a mai szerző által is elfogadott kánon megítéléseit. Esetleg mindössze arról van (lehet) szó, hogy a mai szerző friss érvekkel, kortársi elméleti megfontolásokkal megerősíti a kánont, miközben az a látszat keletkezik (keletkezhet), mintha a kánon kitágítására, aláaknázására kerülne sor. Általában hiányzik az ilyesfajta, egyébként érdemes, írások szerzőjéből az önmagára reflektálás igénye, mint ahogy a magyar kritikátörténet viszonylag kevés példát tudott mutatni az önreflexív kritikus/történeti/elméleti magatartásra. A kevés példa között az egyik leginkább figyelemre méltó Kazinczy Ferencnek kiegyenlítődést és megengesztelődést célzó értekezése: *Ortológus és neológus nálunk és más nemzeteknél.* (*Tudományos Gyűjtemény* 1819.) Nem árt idézni elsőül egy a kritikátörténetekben sokat emlegetett passzust. Itt azért, hogy a megrendült pozícióját erősítő, a saját legitimáló közösségét lassan-lassan elvesztő költő-gondolkodó korszakértésére, önreflexív elemet tartalmazó megnyilatkozásának hajlékonyságára, ezáltal nyitottságára, párbeszédre kész magatartására rámutassunk. Hiszen Kazinczy sosem feledkezik meg arról, hogy bár leghívebb tanítványai távolodtak nézeteitől és még inkább költői/kritikusi gyakorlatától, a maga pozíciójának megtámasztásából nem engedhet, miközben a más nézetek által kezdi igazán érteni a maga nézeteit. A nyelvújítás (jóllehet mindenki újított, mindenki „csinált” szavakat) hasonlóképpen viharos történetéről eszünkbe juthatna a ma szakterminológiát alakító újítókat ért vád. Igaz, legfeljebb a mindenkori „hit”(?)-vitákra emlékeztető frazeológia az állandó, kevéssé Kazinczy Ferencnek nem egészen önkéntes, de nem is teljesen szándékai ellen való gesztusa:

„Jól és szépen ír, aki tüzes ortológus és tüzes neológus egyszermind, s egységben és ellenkezésben van önmagával. Hamisan lépni a táncban csak annak szabad, aki táncolni igen jól tud, és akit a grácia látatlanul lebeg körül...”

S mintha mai vitáinkba avatkozna Kazinczy. Maga a neológusok közé számította magát és híveit, ellenfelei voltak az „ortológusok”. Ám ebben az értekezésében mindkét (szekér)tábort dicséri és marasztalja el. Melyek a vétkek, amelyeket kerülni kell?

„Ilyen, midőn a magyar nyelv tökéletes tudása nélkül írni merünk, s még a mestert játsszuk; ilyen, midőn felejtjük, mely nemben s az olvasóknak mely osztályához szólunk, s ott, ahol elég volna tisztán, egyszerűen, csínnal szólani, tarka, cikornyás, csigázott, undokul cifra beszédet tartunk. Ilyen midőn azt a darabosságot, melyet a beszédnek az új szó és új szólás még akkor is ád, mikor ez szükséges, stílusunk szépsége s kecei által kedvességbe hozni nem tudjuk. Ilyen, midőn messze vitt purizmusunk

annyira ragad el, hogy mindent magyar névvel igyekszünk adni, bár kétségesen, csonkán, nevetségesen. Az új szónak és az új beszédnek nem a mindennapi és az ahhoz hasonlító beszédben van helye; s még ahol van is, csak úgy van, ha a szó és a szólás érthető, kedves, használó.”

Igaz, Kazinczy a költői nyelvről nyilatkozik, kevésbé az értekező prózáról. Ez a klasszikussá nemesedett tanulmány bőséggel tartalmaz le nem fordított görög, latin és német idézeteket, példaanyaga nemcsak a magyar irodalomból való, hanem a németből is; enyhítésül: azok jórésze, akik 1819-ben olvasták a *Tudományos Gyűjteményt*, tudtak az említett nyelveken. Az értekezésben kísérletet tesz német szakterminus magyarítására, és amit hagyomány és újítás viszonyáról, az önmagához és önmagába visszatérő történelmi fejlődés körköröségéről állít, az túllép a költői nyelvre vonatkozatható elméleti fejtegetéseken, s olyan világszemléleti és létértelmezési síkra emeli az ortológia és a neológia értékelését, ahonnan a nyelvi/költői/kritikai vita nemzetiség és európai-ság szintézisének perspektívájába kerülhet. A külföldi példák is idecéloznak, az újítás védelme pedig kifejezetten egy „avantgárd” pozícióból történik:

„A jó ügy akkor halad igazán, ha némelyek késve, más némelyek nem késve sietnek; s midőn a követő panasza kél vezére ellen, hogy az sebesebben megyen, mint kellene, még kérdést szenved, nem ő megy-e lomhábban, mint kellene. Olykor nemcsak sebesen futni, de szökni is szükség.”

Korántsem azért idéztem talán fölös bőséggel Kazinczy Ferencről, hogy azt sugalljam, ami nyersen fogalmazva szintén fölmerül vitáinkban, bár aligha megfontolt érvként: a régi írásokhoz képest mai újítóink kevés lényegesen újat mondanak, mai lázadók tegnapi lázadásokat imitálnak, az új elméleti irányok összebonyolított fejtegetései régen kimondott egyszerű megállapításokat variálnak és így tovább. Vagy pedig: a posztmodernnek a (klasszikus) modernekhez képest sem nem „poszt”-nak, sem nem modernnek nem mondhatók, legfeljebb alacsonyabb szinten, „tolvajnyelven” közlik a valaha már közöltet, kétségeik a századelő kétségei. Kazinczyt azért láttam célszerűnek tanúnak hívni, mert az ő pere valódi pör volt, benne nem előlegeződtek a későbbi pennacsaták, hanem mintegy modellül szolgált (nyelvi-elméleti) modernizáció és ellenmodernizáció, átesztétizált életfelfogás, az irodalom autonómiája és szolgálatetika, moráliszó irodalomszemlélet vitájához. Annál is inkább, mert Kazinczy Ferenc mögött semmiféle hivatal, intézmény, hatalmi apparátus, de még folyóirat sem állt, csupán egy adósságokkal agyonterhelt birtok meg egy (megalkuvásai ellenére is) következetesen végigküzdött élet- és irodalmi pálya. Mindazok a vádak, amelyekkel illették, valamilyen módon – megint így kell leírnom – nem megismétlődnek, hanem változó vitahelyzetekben újra meg újra fölmerülnek, mint ahogy az eleinte híveiként küzdő, később a tőle messze távolodó fiatalabb nemzedék szembefordulása szintén tünetszerűnek minősíthető (hogy az „unokák” generációja megtérjen hozzá, érvül használja a közvetlen elődök elleni támadások során). Még ehhez: Kazinczy változó ellenfelekkel, változó tárgyakban folytatott irodalmi pereskedései olyan esztétikai/irodalmi alapkérdések körül forogtak, amelyek a hagyományértelmezéstől a költő nyelvteremtő jogával bezárólag az irodalomtörténet/kritika/tudomány státusára, kompetenciájára vonatkoztak. S amelyek példatára elsősorban a kortársi magyar és külföldi irodalmi alkotásokból, elméleti kérdéscsoportokból tevődött össze. Ennek következtében tétje az igazi korszerűség volt. A XIX. század eleje óta – ismétlem – nem Kazinczy vitái ismétlődtek meg, bár az mélyen elgondolkodtató, hogy Kazinczy megítélése, jelentőségének méltatása vagy szerepének kárhoztatása nem elsősorban irodalomtörténeti ítéletalkotásként me-

rült föl. Németh László (vagy alacsonyabb szinten: Féja Géza) Babits Mihály literátor-ideálját (és ideáját) látta rá a Kazinczyéra, s amikor Kazinczy szellem- és gondolkodástörténeti helyét igyekezett kijelölni, abba nem csekély mértékben belejátszott Babits Mihállyal vívott pennaháborúja, a Babitsétól eltérő irodalomeszméje, elméleti iskolázottsága, hagyományértelmezése. A „kazinczyánus”-nak minősített irodalomtörténet a Németh Lászlóétól eltérő fogalmisággal élt, még ennél is inkább eltérő irodalmi érték-szempontokat érvényesített, s ez bizonyos képviselői esetében jelenkora irodalmának másféle hierarchizálását eredményezte. Tehát: különböző kánonokat fogadtak el a „kazinczyánus” és „anti-kazinczyánus” irodalom/történet jelesei. Mindebből mindössze annyi következik, hogy Kazinczy pályájának emlékezetéből a vitázó felek eltérő következtetéseket vontak le, a maguk irodalomfelfogásának erősítése érdekében a „borzasztólag szép pálya” más-más mozzanatait ragadták ki, a hajdani kritikai/poétai csatározások értelmezésekor máshová tették ki a hangsúlyjeleket, illetőleg a kritikátörténeti hagyományokat a maguk kritikai/elméleti meggyőződése szerint méltatták. Rövidre zárva mondom: Németh László (és mások) Kazinczy-felfogása jellemzőbb Némethre (és másokra), mint amennyire az „igazi” Kazinczy tetszik át az írókon. Valószínűleg mindegyik írás hozzájárul az *igazi* Kazinczyhoz. Mindegyik (irodalomtörténeti) korszak megalkotja a maga Kazinczyját, esetleg több Kazinczy-kép kerül forgalomba egy adott korszakban, hogy az utána következő a továbbgondolás vagy a polémia szándékával formáljon egy újat. S ha valóban új, s nem pusztán néhány előkerült adalékkal színesített, akkor az olvasó előtt tudatosodhat, hogy régi polémiákról a mai polémiák résztvevője, szemlélője, kárhóztatója elmélkedik, nem függetlenedik, mert nem függetlenedhet mindattól, ami a régi polémiák óta történt. Természetesen nem szükséges szituáltságát lépten-nyomon körülírni, ez az előadásból akkor is kitetszik, ha a szerző elfedni törekszik ezt a pozíciót. Nyilván a kéziratári/levéltári és egyéb forrásbázisból kapott adalékok jelentősége nem csökken akkor, ha megkockáztatom: nemigen viszi előbbre az irodalomtörténet/tudomány ügyét a (kritikátlan) adatközlés, a rekonstrukciót célzó filologizálás, jöllehet, mindenféle kutatásnak a megbízható filológiai alapozás az előfeltétele. Viszont az elmélet öncélúvá és meddővé válhat „anyagtalanul”. Számoljunk avval, hogy az anyag önmagában sem nem informál, sem nem jelentéshordozó, pusztán az értelmezői aktus „önkényének” szab határt, s így az „anyag” és az értelmezés együtteséből formálódik a „jelentés”. Kérdés: másképpen-e XX. századi vagy kortársi irodalomról szólva, másképpen irodalomtörténeti jellegű problémákat fejtegetve? Megnyugtató-e afféle munkamegosztás, amely a kortárs művek szemléljét tekintve, a kritikai tevékenységben, illetőleg a XX. századi irodalmi elemzésekben igényli vagy eltűri az újabb és legújabb elméleti iskolák módszeres eljárásainak alkalmazását, de a régi irodalom kutatása során vagy művelődéstörténeti, eszmetörténeti szempontok szerint jár el, vagy a filologizálás, esetleg egy régebbi metodológia alapján végzi munkáját? Ugyanis irodalomtörténeti szaklapjainkat forgatva nagyjában-egészében ilyesfajta kép rajzolódik ki. Aligha vitatható, hogy művelődés- és eszmetörténeti elemzésekre szükség van, csak hogy ezek nem helyettesíthetik (a régi magyar irodalmi kutatásokban sem) az irodalmi elemzéseket. Mint ahogy a XX. századi irodalom jobb értéséhez sem árt a művelődés- és eszmetörténeti munkákra figyelni. Még tovább kérdezve: vajon a külföldi, újabb módszeres eljárásokat érvényesítő, újabb elméleteket kidolgozó irodalmi kritika/történet szempontrendszer milyennek mértékben alkalmazható magyar irodalmi jelenségek értelmezésekor? Hiszen a külföldi példák közül esetleg egy más típusú irodalom jellegzetességei tetszenek föl, a nyelv felértékelődése kiváltképpen nehezítheti a közvetlen alkalma-

zást. S ekkor még nem is említettem az idegen nyelven jól hangzó (rendszerint az indogermán nyelvek természetének megfelelő) szakterminológiát, amelynek magyar fordítása nem csekély töprengést okozhat használójának, hiszen a magyar nyelvnek az indogermán nyelvekétől eltérő rendszere, képzési szisztémája nem egyszer a nyelv szellemétől idegen megoldásokra kényszeríti a terminust meghonosítani kívánót. Az orosz dialogicsnoszty németül Dialogizität-ként nem ellenkezik a nyelv természetével, magyarul egyelőre nem sikerült vele egyenértékű, magyar kifejezésre bukkanni, a dialogicitás ugyan ugyanazt fejezi ki, de valami idegenszerűség még akkor is érződik rajta, ha ma már befogadtatott a szakirodalomban. Ez azonban a kisebb, bár nem teljesen lényegtelen probléma. A nagyobb talán az, hogy a külföldi szakirodalom, szakterminológia és módszeres eljárás befogadása egy olyan irodalomtudományban történik, amelyre a megszokottság és nem a folyamatosság a jellemző. Hiszen az 1948/49-től kötelezővé tett irodalomtörténeti/kritikai/tudományos szemlélet a bezárkózásnak, az avultabb, pozitivistá jellegű és vulgárszociológiai megközelítéseknek kedvezett, amelyekből nemcsak az önreflexió hiányzott, hanem valójában a tényisztelet is, sőt, azt mondhatjuk, hogy messze nem irodalomközpontú irodalomtörténetet műveltek az irodalomtörténeteszek: az eszme helyett az ideológiát keresték és találták meg, az irodalmi folyamat elemzése egy sematikus fölvázolt történelemfelfogásnak rendelődött alá. Ilyenmódon egész korszakok, irányok iktatódtak ki nemzedékek (legalább negyven esztendő) irodalomszemléletéből, ennek következtében az 1980-as esztendőktől kezdve meglehetősen paradox helyzet alakult ki. Bizonyos hagyományok őrzése, ragaszkodás például az 1930-as esztendők esszéahagyományához nem akármilyen érdemként méltánylandó volt akkor, amikor a jellegtelen és egyneműsítő irodalomszemlélet uralkodott. Ám ez a hagyomány-őrzés nem feltétlenül járt együtt az újabb irányokkal való párbeszéd kezdeményezésében. Így előfordulhatott, hogy ennek az esszéahagyománynak a nevében törtek pálcát újabb irodalomelméleti/történeti/kritikai kezdeményezések fölött. És feledésbe merült, hogy ennek az esszének hajdani képviselői hasonlóképpen meg kellett, hogy vívják harcukat a befogadásért, azért, hogy módszerük, szempontjaik legitimáltassanak. Ugyanakkor a legújabb nemzedék számára nem adatott meg, hogy tanulmányozhassák, megismerhessék azt a (magyar) hagyományt, amelyre építve, amelyből kiindulva talán könnyebben és „érthetőbben” fogalmazhatták volna meg igényeiket az irodalomtörténettel/tudománnyal/kritikával szemben. Ennek ellenében (közvetlen elődeik egy részétől eltérően) legalább egy világnyelv birtokában elkezdtek szuverénül tájékozódni a világban, és tévedhetetlen biztonsággal letek rá a saját indulataiknak és érdeklődésüknek a leginkább megfelelő elméletekre, amelyek néhány évtizeddel korábban hajtották végre a szubverzív akciókat az akadémikusnak, egyoldalúan historizálónak vagy kevésbé tudományosnak (vagy túl tudományosnak) minősített tudomány/kritika ellen. Ennek a legifjabb (vagy lassan-lassan középkorúvá érő, de nem egyszer gyermekded humorát megőrző) nemzedéknek segítségére sietett a kortárs világ- és magyar irodalom, amelyben nemcsak a mimézis Lukács Györgytől őrzött felfogása kérdőjeleződött meg, hanem az ennél jóval tágabb szemléletű irodalomfelfogás is, s a játékos, nyelvi humorral telített, a hagyományt a magáévá kisajátító, az Umberto Eco-tól „rhizomatikusnak” nevezett irodalmi mű jelezte a szembeszegülést, a hierarchizáló poétikák és retorikák elvetését, nem egyszer határsértőként kalandozva az értekező próza, a bölcsélet vagy az esztétika területére. Az efféle típusú alkotások a régi szókinccsel (és felfogással) aligha bizonyultak értelmezhetőeknek, az érthetlenség vádjá, nem egyszer a blöffé is elcsengett (nem okulván például Ady érthetlenségét panaszoló kritikusaik sorsából, sem

Szerb Antal Joyce-ról alkotott véleményéből). Ám miként a fiatalság divatához nem egy idősebb korosztálybeli alkalmazkodott, az irodalomtörténetben/tudományban/kritikában is sokszor játszódtott le az alkalmazkodás színjátéka (eredetileg szatírájátékok akartam írni!), és így több ízben ugyancsak hibrid értekező és széppróza keletkezett, amely szintén meglelte a maga lihegő értékelőit.

Visszatérve a megszakitottsághoz: bár a XX. századi magyar kritika/elmélet/irodalomtörténet hagyományát még ezután kell fölfedezni (Hankiss Jánosról már van legalább egy tanulmánykötet, de a róla publikált kötetke ellenére Zolnai Béla munkássága vagy a korai Barta János bölcsélettel érintkező tevékenysége még alaposabb elemzőjére vár, sőt, nem rendelkezünk Horváth János-monográfiával sem!), a XX. századi magyar irodalom kötetekből, folyóiratokból viszonylag könnyen hozzáférhető. A jelentős magyar szerzők tanulmányozásához így számottevő segítséget adhat a XX. századi irodalomelmélet. Kosztolányi Dezső nyelv- és irodalomszemléletét egészen másképpen (jóval jelentősebbnek) látjuk azóta, amióta az újabb irodalomelméleti tudással felszerelkezett értekezők tárják föl életművének titkait. A kortárs irodalom maga is érdeklődik az irodalomelmélet iránt, annak elemeit földolgozza, egyik-másik alkotás olyan olvasói szerepek előírásán fáradozik, amely többé-kevésbé egyezik az ifjú elméletészek/kritikusok elvárásaival a/egy művel szemben: a kritika/értekezés aztán, nem egyszerű, úgy közelít a műhöz, hogy igazodik annak modalitásához. „Implicit olvasóvá” válva nemcsak elfogadja az olvasói szerepet, hanem a kritikus a mű világát olyan előadással jeleníti meg, amely (most túlzás következik) mintha az adott mű befejező fejezetének megszövegezését vállalta volna (vagy bevezetését valamely újszerűnek meghirdetett szépirodalomba). Mintha egyetlen nagy játszó körré vált volna irodalom és kritika, persze, többnyire érzékelnünk kell a játék megalapozottságát vagy komolyságát.

Mindez nem vagy felemás módon tapasztalható régebbi korok irodalmáról szóló írásokat olvasgatva. S még csak azt sem állíthatom, hogy a nagy tisztelet tartaná vissza az ifjabb és nem annyira ifjú szerzőket attól, hogy a maguk világába vezessék be a klasszikusokat. Gonoszkodva, de talán nem teljesen alaptalanul azt jegyezném meg, hogy a régebbi korok irodalma inkább igényli a filológiai jellegű segédtudományok ismeretét: latin-német paleográfiát, egyháztörténetet, latin nyelvet stb., míg a XX. századi magyar irodalom kutatásához, nem is szólva az irodalomelmületről elegendő lenne két-három világnyelv ismerete. A hivatkozott esszéisták (Halász Gábor, Szerb Antal, Sőtér István, Rónay György, Hamvas Béla, Németh László) rendelkeztek az igényelt nyelvtudással, Babitsról, Kosztolányiról, Szabó Lőrincről, Radnóti Miklósról itt nem szükséges ezt bizonygatnunk. Mégis, a XX. századi magyar irodalomról számos olyan kutató-kritikus értekezik, akinek hiányos a nyelvi, bibliográfiai felkészültsége, valójában alapkutatót sem igen végez. Mindezt beleszámítva is közölhet érdekeset, továbbgondolásra vagy vitásra méltót. „Csupán” irodalmunkat szemléli némi egyoldalúsággal, aligha képes európai kontextusba helyezni. A régebbi korok vizsgálatára is adhatja fejét az, aki nem vagy alig rendelkezik az egyébként nélkülözhetetlen „segédtudományi” tudással, ez azonban jóval inkább feltűnő. Emellett gyors és meghökkenítő sikereket inkább a modern és legmodernebb periódusok elemzésével lehet elérni, egy excentrikus kritikus attitűd, egy „vicc”-re (és sajnos, nem *wit*-re, *esprit*-re) épített gondolatfutam hamarabb hozza meg az áhított (hír)nevet, mint a régebbi korok szorgos és kevésbé látványos feltárása. Emellett a háttér-ismeretek hiánya vagy csonkasága már a reformkor értését is nagyon-nagyon megnehezíti, míg egy kortárs költő új kötetének bemutatásakor a kritikus úgy véli, „szabad kezét” kapott, bátran elmélkedhet önnön

lelkivilágáról, pufogtathatja szóvicceit. Ennek aztán az a következménye, hogy a filológiai hajlandóságú fiatalok inkább a régi magyar irodalom kutatóinak táborát gyarapítják, míg az elmélet vonzasköréből kirajzottak a kortársi vagy a közeli múlt literatúráján edzik elméleti ismereteikből származó fegyvereiket. Az általam fölvezetett kép ennyire általánosítva sommás és igazságtalan, ezt tudom; azonban létezik ilyen tendencia, akadnak olyanok, akikre ez a túlságosan nagyvonalú jellemzés ráillik, ez a gondolatsor személyes tapasztalat leszűrődése.

Illő tehát, hogy az előbbi helyzetképet némileg korrigáljam. A filológiai munka lebecsülésében egyáltalán nem ártatlanok a „filológusok”. A kései pozitívizmus természetlensége nem egy mai kritikai kiadásból köszön ránk, lexikonaink nem egyszer botrányos sikertelensége vagy rész-sikere szintén oda vezethető vissza, hogy a filológia nem párosult olyan elméleti ismeretekkel, amelyek eszköz és cél viszonyát, leírás és reflexió arányát, adatok szükséges hierarchizálását, egyáltalában a rekonstrukció korlátozottságát tudatosították volna. A „filológusok” nemzedékei lényegében csekély változtatással ugyanazt a dolgot vagy könyvet írták-írják, mind több adattal megterhelten; olyan tényanyagra támaszkodva, amelyben az interpretált tény nem vált el az adattól, és amelyben a helyreállítás ábrándja úrrá lett a múlttal folytatott párbeszéd; s itt csak mellékesen említ meg a biográfiai kutatás egyoldalúságait, amelyek nem egy esetben kevés segítséget adtak a művek jobb elemzéséhez. Olykor az alapos tudás sem óv meg az elrajzolástól, ha nincs a tudás mögött másféle jellegű, a tendenciák és változó poétikák érzékeltetését igénylő tájékozódás. Ezen a ponton térek vissza egy korábban megfogalmazott mondatomhoz. A külföldön született elméletek, módszertani eljárások, jóllehet a nemzeti-anyanyelvi tudományosság hatástörténeti sorába lépnek, illetőleg sorából lépnek elő, nem kizárólag egyetlen nemzeti irodalomra, egy-egy periódusra, egy-egy költőre vagy költőtípusra vonatkozó kutatás mélyítését ösztönözhetik. Mint ahogy Kant bölceletének tanulmányozása sem kizárólag Schiller esztétikai nézeteinek hívebb tolmácsolását teszi lehetővé. Az irodalomelmélet példatára olyan költészet (jelenkori vagy régebbi), amelyből a nyelvi megalkotottságnak az adott elmélet felé vezető változatát tudja föltárni, illetőleg interpretálása során az adott elmélet tézisei szemléletesen buknak ki. Nagyon ritkán lesz egy költő teljes életműve az elméletíró munkájának tárgya, inkább a maga korában kísérletező költő rejtezkedő vagy a korábbi módszeres eljárásokkal föl nem deríthető jellemzőiből vonatkoztat el az elmélet alkotója. Így az *egyedi* eset mellett a különös és az általános érdekli, sőt, ezek egymáshoz való viszonya is. Amennyiben az egyes irodalomelméleti „iskolák”-at a szükségesnél szorosabban kötjük anyanyelvi irodalmakhoz, egyfelől bizonyos korszakok (például: amenynyiben korszakjelölés a modern és a posztmodern) ama irodalmainak, irodalmi jelenségeinek tüzetesebb elemzéséről is lemondunk, amelyek közvetlen párbeszédbe kezdenek kezdtek bölceleti-elméleti irányokkal, másfelől tagadjuk az elméletben kétségtelenül föllelhető, az általánosítás és elvonatkoztatás felé mutató gondolati rendszer szerveződésének folyamatát. Mert feltétlenül igaznak ismerhető el, hogy (irodalom)elmélet és szépirodalom egymást ösztönözheti, egymásra reagál(hat), egymásból építkezhet, és ez a leglátványosabban és a „kezdeti” szakaszban feltehetőleg a leghitelesebben az anyanyelvi művelődésben kísérhető nyomon, ám a korstílusok, a stílusirányok, beleértve az avantgárd csoportok törekvéseit, előbb-utóbb nemzetközi jelenségévé fejlődnek. A korai német romantika „groteszk”-felfogása nemcsak a német irodalomba rögződött bele, „elméleti” következtetéseit legalább oly mértékben vonta le a francia romantika, és a franciától részben függetlenül, az 1820-as–30-as esztendőktől mintegy kiiktatva a né-

met kezdeményeket, a magyar irodalomban is megjelenik, méghozzá Vörösmartynál mindenekelőtt a verses epikában és a drámában, majd Petőfinél a lírában (innen tartom értelmezhetőnek a *Felbők* ciklust). Mármost a korai német romantika vagy Victor Hugo „elméleti” szókinccse (tapasztalatom szerint) nem idegen a magyar irodalom alakulástörténetétől; s ha módosult formában, a XIX. század első felében a magyar romantika felmutat a korai némettel és a franciával rokon, hasonló jelenségeket, miért ne lehetne – figyelembe véve a magyar változat eltérő jellegzetességeit – élni a kidolgozott, bevált, elfogadott terminológiával. Vajon irodalmunk „nyugati” befogadását nem hátráltatja-e, hogy irodalomtörténetünk hagyományozott szakszavai lefordíthatatlanok, pedig nem bizonyosan par excellence magyar jelenség leírásakor történik meg a névadás? Ha nem teljesen elvetendő az a feltételezés, miszerint a magyar irodalom részben a regionális irodalomközi, részben az európai nyelvű irodalmak folyamatának részese, akkor kevés a valóságszínűsége annak, hogy a magyar irodalmat *csupán* más nyelveken, irodalomtudományokban értelmezhetetlen vagy lefordíthatatlan szakkifejezések segítségével lehesse leírni. Az, amit Horváth János monográfiája óta egybehangzóan *irodalmi népiesség*nek mondunk, nem kizárólag a magyar irodalom meghatározott periódusában bukkan föl, hanem hasonló, sőt, rokon mozzanatokra, periódusra például a szlovák vagy a szerb irodalom tanulmányozásakor is rálehetünk. Mégsem illethetjük a *populisme* elnevezéssel, mert az például a francia irodalomtörténetben más korszak más irodalmi irányára már foglalt. A német *Volksthümlichkeit* csak kiegészítő magyarázattal fogadható el, a *völkisch* politikailag terhelt. A szlovénban talákoztam a *polljudsko slovstvo* (fél-népi irodalom) terminussal, amely megközelítőleg hasonlót jelent, mint a mi népiességünk. Ám amennyiben képtelenek vagyunk a kissé megmerevedett és újragondolást igénylő *népiesség* szót és felfogást az európai nyelvű irodalmakban (persze, nem mind-egyikben és főleg nem a magyarral egybehangzóan) szintén föltalálható irányzattal egybelelni, hozzájuk közelíteni, a magyar irodalom egy számottévő sajátosságáról nem leszünk képesek beszámolni. S bár alapvető feladatként könyvelhető el az európai nyelvű szakkifejezések magyarítása, honosítása, értelmezése, ugyanilyen mértékben kötelességünk irodalomtudományunk/történetünk/kritikánk „jogharmónizációja” az európai standardot szem előtt tartva. Nem hiszem, hogy bármelyik európai nyelvű irodalom évszázados alakulástörténetét ideáltipikusnak lehetne minősíteni, de azt még kevésbé hiszem, hogy az önelvű irodalmi fejlődés abszolutizálása bármiféle célhoz vezetne. Horváth János méltán sokat idézett Petőfi-könyve ma már inkább rendkívül becses irodalomtörténeti emlék, mivel költő-költészet és magyar-világirodalmi kontextus szétválva, az utóbbi függelék formájában kerül a borítólapok közé. Igaz, Riedl Frigyesnek a magyar irodalom „főirányai”-ról közzétett műve az ellenkező végletet képviseli: irodalmunkat, mint „fejlettebb” irodalmak nyomán kísérőjét jeleníti meg, amelyből kétféle következtetés vonható le: az egyik akár a nemzeti hiúságnak hízeleghetne, hiszen azt tételezi, hogy a fontosabb irányok, stílusok mindig helyet kaptak a magyar irodalmi/kulturális gondolkodásban, így a magyar (nyugat-)európai típusú irodalom; a másik ellenben joggal ingerelhetne vitára, hiszen irodalmunkat a befogadó – tétlen? – szerepére kárhoztatja. Ma is akadnak olyan ítések, akik kétségbe vonják a magyar irodalomnak az európai nyelvű irodalmakkal való együttgondolkodását, ekképpen károsnak és kitérőnek vélik az irodalomtudomány tájékozódását az európai nyelveken kidolgozott elméletek felé. A magyar irodalomtudomány kényszerű, nem természetes megszakítottága ennek következtében a meggyökeresedett elmélet ellenesség miatt a közelebről meg nem határozott beleélést, ráérzést az ítések előnyben részesítik a fo-

galmi gondolkodással szemben, s ez hátráltatja az európai nyelvű irodalmakkal, irodalomtudományokkal való dialógust. Dovre apó manói elegek lehetnek önmaguknak, irodalmunk és részben irodalomtudományunk visszhangtalansága legalább töprengésre kell(ene), hogy késztesen. Mégsem ezt az akár külsőlegesnek is nevezhető okot jelöl-ném meg, amiért a világméretűvé vált dialógusba, akár kezdeményezőként, volna jó bekapcsolódnunk. Hanem elsősorban azért szólok erről, mivel irodalomtudományunk/kritikánk/történetünk hagyományai is erre intenek. A magyar összehasonlító irodalomtudomány történetében igen előkelő hely illeti meg Arany Jánost, aki Zrínyi Miklós világirodalmi helyét igyekezett kijelölni, a *Szigeti veszedelem* előszövegeiként Vergilius és Tasso eposzát nevezte meg. A kortárs esztétikus Greguss Ágost a magyar nép- és műballadát csakis az európai folklór és irodalom kontextusában tudta látni, méghozzá nem kizárólag a „nagy” irodalmakéban, hanem Herder és Goethe példáját követve, a „kisebkek”-ében is. Arról nem is szólva, hogy a Kisfaludy Társaságban már a múlt század közepén fölmerült az igény arra, hogy egyfelől a világirodalom klasszikusai méltó magyar fordításban adassanak ki, másfelől arra, hogy Magyarország folklórja és a magyar folklór közötti különbségtevés tétessék meg: ekképpen a Magyarországon élő népek költészetéből (a szlovákból, a románból, a ruszinból, illetőleg a szerzből) kötet jelenjen meg, demonstrálandó a magyarral egy államközösségben élő, egy történelmi sorsot elviselő népek folklórában mutatkozó egyetemeset és egyénit. (Németh László „összehasonlító népköltészettan”-ának megvolt a múlt századi előzménye!) A mai irodalmi példák közül Esterházy Péter igyekezetére hívom föl a figyelmet: nemcsak a „dunaiság”-ot tudatosítja, Ady és József Attila „előszöveg”-ére utalva, hanem életművébe foglalja Hrabal, Thomas Bernhard és Danilo Kiš néhány művét, az „intertextuális” eljárás magyar nyelvű lehetőségeit kihasználva, egyben tanúsítván, hogy ez a három eltérő egyéniségű, nem pusztán modalitásában különböző, hanem műfajaikban is más utakat járó (és természetesen különböző nemzetiségű) szerzők összefoghatók, egymással dialogizálthatók. Kiváltképpen akkor, ha akad olyan „negyedik” író, aki föltárja a mélystruktúrákban közös vonásként rejtelkedő „közép-európaiság”-ot, a közép-európai „tudatalan”-t, illetve éppen az egymás alkotásainak megismerésekor tudatosodik közös hagyománnyá, kulturális emlékezeté, mint arról oly szépen szolt Danilo Kiš egyik esszéjében az 1904-ben született lengyel Andrzej Kusniewiczet és az 1950-es születésű Esterházy Pétert összehasonlítva. Az irodalom efféle kihívásaira az irodalomtudomány/kritika is felel. Részben szakmai folyóiratok tematikus számaival, a legújabbban a *Helikon Világirodalmi Figyelő* 1996/1–2. „Intertextualitás” összeállításával, részben az 1920-as és 1930-as esztendőkből bekövetkezett költészeti paradigma-váltás feltárásával. Ilyen módon egyfelől nem pusztán a szakszókincs, hanem az elméleti tudás is gyarapodik, másfelől a feledettségéből bontakozik ki az a hagyomány, amelynek újraértelmezése úgy rajzolja át a magyar irodalom térképét, hogy csúcok és pályók valódinak tetsző magasságát-mélységét ismerhetjük föl, legalább is az eddigiek-nél pontosabban.

Mert a hagyomány kialakul, sőt, folyton-folyvást alakul, ezenkívül többféle hagyomány létezik, mint ahogy különbözik a szóbeli és az írásbeli hagyomány. Nyíri Kristóf utal rá, miszerint „a kiteljesedett írásbeliség hagyományai az elsődleges hagyományoktól gyökeresen különböznek abban a tekintetben, hogy megkérdőjelezhetők, reflexió és kritika tárgyává tehetőek, esetenként kiiktathatók vagy művilleg teremthetőek.” A nem oly nagyon távoli múltból sok példával tudnók alátámasztani Nyíri Kristóf fejtegetéseit. Csak az a kérdés merülhet föl, vajon melyik (irodalmi) hagyomány

nem „művileg” (többjelentésű szó!) teremtett? Létezik-e „spontán” hagyományozódás? Nem szükséges-e irodalom, kritika és még néhány tényező összejátszása ahhoz, hogy egy költészettípusról, költőmagatartásról, mondjuk „nemzeti klasszicizmus”-ról úgy beszéljünk, mint hagyományról. S miért mégis, hogy a hagyományos olykor a konzervatívval, a megmerevedettel mosódik össze? A hagyományos feltétlenül szembeállítandó az újjal-újszerűvel vagy annak látszóval? S ha igen, akkor miképpen értelmezhető ez a szembenállás? Egymást kizáró ellentétként? Vagy mégsem?

Korántsem mindig ekképpen vetődnek föl az idecélzó kérdések; a magyar irodalomtudomány története bővelkedik a nem egyszerűen kiszorítósdiában, hanem az irodalmi hagyomány olyan nem esztétikai indíttatású értelmezésében, amely egymással harcoló társadalmi-politikai „pártok”, reformkorian: „felekezetek” vitájává alacsonyítja, hol az uralkodó, hol az elfogadást igénylő, követelő, esetenként megmerevedett kánont jelölve meg a nemzeti irodalomtudományos gondolkodás egyetlen lehetséges hagyományaként, illetőleg a kánont lazító vagy értelmező törekvéseket tudománytalannak, nemzetietlennek, enyhébben: a „szentesített” szóhasználatától elütő megszólalása miatt érthetetlennek minősíti. Tanulságos ebből a szempontból a Bajza–Henszlmann-vitára utalnunk, amelyben nem a képzetesebb, az irodalmat/művészetet több empátiával, szakszerűbben megítélő fél volt a hangosabb, s így nem az ő gondolatait építette tovább a következő nemzedék, amelynek irodalomtörténeti szemléletét Bajza József barátja, Toldy Ferenc határozta meg. Olyannyira, hogy Bajza Józsefnek, igaz, hiányos, életműkiadása is megjelent, Móricz Zsigmond cikkezett róla, majd az 1950-es esztendőben „szigorú erkölcsű” kritikusként vonult be az irodalomtörténeti köztudatba. Mint – természetesen hozzá – a másik, a vitázó felet személyében is megsemmisíteni akaró, „megvesztegethetetlen” ítésként (a megvesztegethetetlen, mint tudjuk, Robespierre-nek is epitheton ornansa volt). Sőt, akadt olyan kritikátörténeti monográfia, amely nemcsak az „irodalom respublikája” szép ábrándját tulajdonította Bajzának, hanem a korszak kritikai mércéjeként is az ő túlonúl harcos tevékenységét emlegette. Folytathatnók a sort a mérges kis Gyulai Pállal, akinek Vörösmarty-könyve jól mutatta irodalmi érzékenysége „határait”, de Arany Jánost kanonizáló munkássága is többet ártott költőnknek, mint használt, nem bizonyosan oda irányította nemzedéke figyelmét, ahová lehetett (vagy kellett) volna. S aki szerette, kissé Gyulai ellenében szerette. Csak a legutóbbi periódus néhány tanulmánya nyomán lett a kissé avított tankönyvszerzőből élő-izgalmas alkotó. Mindazok, akik a szoborra merevedett Arany Jánosról szőtt előítéletek és fagyos hagyományok ellenében, az el nem ért bizonyosság szellemében írtak, kivívták maguk ellen nemcsak a dogmatikus hivatalosság, hanem a megszokott utakról olykor pusztán szép fogalmazásokkal letérő esszéisták megrovását. Hogy tárgyyszerű vitára is sor kerülhetett volna megbélyegzés vagy kiátkozás helyett, ez nem nagyon jutott a bírálók eszébe. De „rég Magyarországon”-ok moralizálással teli összecsapásait éppen úgy lehetne említeni, mint a Petőfi-kutatás egyes képviselőinek kíméletlen, a másik elhallgatását kieroőszakoló „vitamorálját”. Valóban csak irodalomszemléleti problémákról lenne szó? Vagy az irodalomszemléleti problémák ürügyén jónéhányan irodalompolitikai hatalmukat építették tovább, ideológiai monopóliumukat feltették egyesek a múltban, nehezen megszerzett pozíciójukat mások a jelenben? A leegyszerűsíthetőnek gondolt irodalomtudományos-kritikai pártoskodás mögött a demokrácia vitakultúrájának felejtése rejlik. Meg talán az is, hogy egyes bölcséleti/irodalomkritikai iskolák igénylik a párbeszédet, mások sokkal kevésbé. Ha ez utóbbiak tudományos/egyetemi, sőt tudománypolitikai pozícióba kerülnek, aligha készek túl sok engedelményre a „más hitű-

ekkel” szemben. Az amerikai egyetemi életből is lehetne példákat hozni. Hillis Miller *Az olvasás etikája* (The Ethics of Reading) című művében (New York, 1987. 10.) szerényen azt állítja a dekonstrukcióról, hogy „az nem több és nem kevesebb, mint a helyes olvasás, mint olyan” (Deconstruction is nothing more or less than good reading as such); majd egy másik művében azt árulja el, miszerint ő Yeats egy versét jól olvasta, és minden helyesen gondolkodó ember, amennyiben ideje engedi, csatlakozni fog az ő olvasatához. Az eredetiben „right-thinking people” olvasható. (Theory now and then. New York-London 1991. 196.) Peter V. Zima, a dekonstrukcióról kitűnő vitakönyvet publikáló klagenfurti komparatista érdeklődve kérdezi: ki számítható a „right-thinking people” táborába? S mennyi idő kell ahhoz, hogy valaki belássa az egyébként valóban rendkívül figyelemre méltó Yeats-értelmezés helyességét? Hillis Miller egy harmadik (még szintén 1991-ben kiadott könyvében) válaszolni látszik az utóbb fölített kérdésre: minden jó olvasó (all good readers) dekonstrukcionista. Ez azonban nem mérsékli Zima ironikus fejtegetésének meggyőző erejét: Hillis Miller gondolatmenetében a helyesen gondolkodó ember mitikus aktánsná lesz, aki egy pap prédikációjában Isten aktánshoz, egy politikus beszédében a nép aktánshoz, a marxista-leninista diszkurzusokban a proletáriátus aktánshoz válik hasonlónak. Majd Zima arra figyelmeztet, hogy a helyesen gondolkodó ember olyan mitikus retorikus instanciává emelkedik, amelynek haszna mindenekelőtt abban áll, hogy nem kér szót, egyúttal látszatkonzenszushoz járul hozzá. Amennyiben következetesen visszük végig a gondolatmenetet, ahhoz az egyszólamúsághoz jutunk, amely valójában éppen nincs a dekonstrukcionista kedvére. Hiszen a centrum ellen intézett támadásaik, maga a dekonstrukció mint lényegi és alapvető művelet legalább is nem igényli (vagy nem lenne szabad, hogy képviselői igényt támasszanak rá) az effajta egyszínűvé festést.

A dekonstrukció mégsem, mindenek ellenére sem írható le egy új típusú totalitásgondolás gyakorlati megvalósulásaként, decentráló gesztusaiba olyan erőteljes önreflexiók mozzanatokát épít be, amelyek nem egyszerűen a nyelvi humor révén artikulálódnak, hanem olykor egyetlen nagy játékká változtatják az irodalomtudományos/kritikai előadást. Ebben található roppant előnyük a „hivatalos tudat” komolyságával és pátozzásával szemben (itt Bahtyint idéztem), hangot adván a nem hivatalos tudatnak, amely a fejtetőre állított világ megjelenítésével jelezheti a „nevetéskultúrát”, a centrum és a periféria egymást átható érintkezéseiből származó új modalitást. Ez természetesen nem kizárólag és nem mindig elsősorban modalitás kérdése, akarva-akaratlanul világszemléleté, világérzékelésé is, nem egyszer reakció a „hivatalos tudat” által bevezetett, megmerevített, „tragizáló” kritikai diszkurzusra. Nem felejtethjük: az originalitás követelménye a romantikus esztétikában alakul ki, az irodalom/művészet autonómiája nemcsak a megnövekedett szerzői öntudat létezési formája (párhuzamosan a szerzői jogok „jogi” érvényesítésével kapcsolatban), hanem tagadása egy korábbi, évezredek gyakorlatnak, amely a művészet és a megrendelők viszonyát éppen úgy érintette (benne a művészi tárgyválasztást és kidolgozást érintő „mecenási” elvárásokat), mint a műalkotás esztétikáját is (benne viszont az utánzás, az átvétel, a folytatás, az allúzió, illetőleg a pastiche problémakörét). A „posztmodern” periódus szembeszállni látszik a romantika zseniesztétikájával, felújítani látszik a romantika előtti korszakok esztétikájából az eredetiségnek és utánzásnak sokat vitatott problémakörét. Talán ennek konkrét megnyilvánulásai közé tartozónak érezhetjük az inter-, para- és hipertextuális előtérbe kerülését a művészi alkotásokban, a kritikában és nem egyszer az irodalomtudományos gondolkodásban. Ennek következtében a kánon módosulását: például Sterne „világ-

irodalmi” helye jócskán változott, de Gogol „kezdeményező” szerepe sem merül ki abban, miszerint az ő köpönyegéből bújt volna ki a XIX. századi orosz regény, hanem egy Rabelais–Sterne–Gogol vonulat tételezésével (párhuzamosan azzal, hogy az orosz formalisták előszeretettel nyúltak a „szuperstrukturált” művekhez) „nemzeti lényeg” és európaiság, orosz sajátosság és irodalomközi folyamat együttes szemlélete bontakozik ki. Ezáltal viszont régióink irodalomtörténeteit/kritikáit/tudományait megosztó pereskedés jut olyan koronatanúhoz, amely nem a vitázó felek részigazságait emeli az igazság rangjára. Éppen ellenkezőleg: a részigazságokat képviselőktől az önreflexió, ha úgy tetszik, a „dialogicitás” szándékát igényli. Irodalom és irodalomtudomány, költői alkotás és kritika nem egyazon szintjéről beszél, számára az irodalomkritika (literary criticism) nem másodfokú irodalom (Theory now and then, 14.), jóllehet egyazon irodalmi rendszer két, egymást építő, „ihlető” tagja. Ezen a ponton az esszéisták magyar hagyománya megköszönhetné Hillis Millernek a segítséget, bár talán nem árt arra figyelmeztetni, hogy a *metaforitisz*nek nevezett irodalmi kórt még az 1940-es esztendők elején diagnosztizálta a magyar irodalomtörténetet/kritikát szemre vételezve Lovass Gyula, akinek műveltsége, esztétikai célképzeete nem állt olyan nagyon messze az esszéírókétől. A száraznak, unalmasnak, túlságosan szakmainak, netán ezoterikusnak minősített előadás látszólag ellenképe a metaforitiszben (nem szenvedő, mégis) kimerülő nyelvi felfogásnak, valójában tudomány/irodalom/kritika-fogalmak vitája zajlik, mint arról már korábban szó volt. A kritika kritikája, az elmélet ellen szegezett elmélet(ellenesség), a tudomány létjogosultságát kétségbe vonó irodalom(tudomány): ekképpen is csoportosíthatnók az ellentétpárokat. Am mintha a bellum omnium contra omnes messze nem idillikus helyzetét láthatnánk, ha az irodalomtudomány/kritika/történet mezejére pillantunk. A képtelenül/elvtelenül magasztaló, panegirisznek ugyan sapadtabb írók és a kíméletlen hangvétélű ledorongolás tekinthető két végletnek, ám olyannak, amelynek során egyik a másikat feltételezi. Hiszen ahol elvtelen dicséret lakozik, ott felbukkan a megsemmisítést célzó kritika is. Az a folyóiratokban tapasztalható gyakorlat, miszerint egyazon műről két, olykor homlokegyenest ellenkező célzatú, jelentésű, modalitású bírálatot kaphat kézbe az olvasó, nem feltétlenül az olvasás és írás szabadságát reprezentálja. Megtévesztő is lehet, palástolhatja a szerkesztés/szerkesztő tanácsstalanságát, a kritikai élet áldemokratizmusát, zavarba ejtheti a gyanútlan olvasót. Természetesen mindennek az ellenkezője is igaz lehet: a szerkesztés/szerkesztő mindenféle – színvonalas – véleménynek helyet biztosít, nincsenek immár tabutémák, kivételezett szerzők, bírálhatatlanok. Csakhogy a mai magyar irodalmi rendszerben nemigen bonyolult találós kérdés: kiről hol kik és milyen ismertetést írnak? Az egyik folyóirat baráti(?) tábora meghatározott szerzőket bírál, másokat csak dicsér, még a hangvétel melegsége is szabályozottnak tetszik; igazán kevés az olyan orgánus, amely az értékek közötti közvetítést vállalja, függetlenül attól, ki az érték létrehozója. Nem az a baj, hogy hasonló ízlésűek tömörülnek egy folyóirat vagy irodalmi műhely köré, ott kezdődik az anomália, ahol a többek azonos ízlése ízlésdiktatúrára törekszik. Aligha tagadható, vannak ilyen irányba mutató jelek.

Válaszutakat írtam a címbe, s végig arról beszéltem, mennyi rossz döntés lehetősége gátolja azt, hogy valóban egyenlő esélyű, egyenlő érdemű, egyenlő gondolatosságú elméletek/kritikai módok/történeti perspektívák között lehessen választani. Méghozzá úgy, hogy a választást ne kövesse szorongás, elbizonytalanodás, kétség. Valójában olyan választak kiformálása lenne fontos, amelyek egyikéről sem tetszene utóbb ki, hogy zsácutca. Olyan választak földerengését várom, amelyek bármelyikén mások és

önnönmagunk sérelme nélkül végig lehet haladni. Olyan termékeny párbeszédre várok, amelyek még kiélezett vitahelyzetekben sem a mások legyőzését, még csak nem is meggyőzését eredményezik, csupán a nézetcserét. Rábízva a vitázókra, mennyit fogadnak el mások érveiből, mennyire engednek saját véleményükből. Hiszen – mint ezt több régebbi és kiváltképpen megfontolandó módon egy újabb dolgozat állítja – a vita lehet műfaj, vagy emelkedhet műfaji rangra, „az irodalomszociológia nézőpontjából szemlélve az irodalmi vita bír olyan sajátságokkal, melyek a műfajiság követelményeinek megfelelnek.” (Thimár Attila: *A műfaj: irodalmi vita*. In: Szövegek között. Szeged, 1996. 3.) A továbbiakban a szerző a prozódiai harcról fejt ki véleményét, hogy az alábbi végkövetkeztetéshez jusson:

„... a vita nem feltétlenül zárul konszenzusos megegyezéssel, vagy az egyik fél győzelmével. Elképzelhető az is, hogy az intézményrendszer változásával átalakulnak az erővonalak, s ez a folyamat sokszor új kérdésfelvetéseket hoz elő, a vita lezáratlan marad. Mindezekből az is következik, hogy a vitát dinamikus modellként kell szemlélni, nem lezárt és pontosan körülírható irodalomtörténeti egységként.” (Uo. 15.)

Egyetlen ponton szólnék bele az érvelésbe. A „kell” ellen volna kifogásom, inkább a „lehet”-tel helyettesíteném, s az utolsó tagmondatban pedig némi elbizonytalanítást látnék valamivel szívesebben. Egészében azonban mai vitákra és álvitákra egyébként érvényesnek érzem a prozódiai harc, egy XVIII. század végi irodalmi „hit”-vita időszerűsíthető tanulságait; már csak azért is, mert az irodalmi intézményrendszer (nemcsak szociológiai nézőpontból szemlélve) mainapság szintén átrendeződik, és feltehetőleg még egy darabig az átrendeződés tüneteit fogja mutatni. Hogy az egy ideig tartó esetleges megnyugvást majd remélhetőleg ismét megzavarja az irodalmi mechanizmus alakításában több és nagyobb részt követelők csapata. Irodalomtudományunknak/kritikánknak/történetünknek talán nem is a hagyomány szüntelen megszakadása a legfőbb baja, hiszen a kényszerült újrakezdések lendületében felejtésre ítélt vagy egyszerűen kihullott hagyományok kaphatnak új értelmezést, hanem a bezárkózás a saját gondolatvilágba, az önmagát megfellebbezhetetlen instanciának vélő kritikus attitűdjé; meg az, hogy a részdiszciplínák értékelésében viszonylag kevés a körültekintés: például a filológiai munka túlbecsülése vagy abszolutizálása. Vagy: az újszerűség le- és túlértékelése. Nem utolsósorban az a nézet, amely az irodalomban is azt hirdeti, miszerint nincs új a Nap alatt, s a régi meg az új között semmiféle különbséget nem lát, folyamatos hanyatlástörténetet fedez föl, szüntelen vagy ismétlődő válságperiódust állapít meg. Ugyanakkor a másik (vagy egy harmadik, negyedik) fél teljesen elszakítja az újat a régebbitől, sem hatástörténetet, sem hagyománytörténetet nem képes fölfedezni (például a ma irodalmában/tudományában).

Filológia-elmélet-esszé-tudomány-történet: az irodalmi gondolkodásban feltehetőleg az a célszerű, hogy ha kötőjel áll közöttük. Az összekapcsolódás és az elválasztás közös jele. Semmiképpen nem a végleges elszakítottságé. A fülemüle (művészi?) füttyén marakodó Péter és Pál pedig hiába fordul igaza erősítéséért a Corpus iurist átbúvárló, a sikerdíjat elfogadó bíróhoz, önösen bölcs döntésének vesztesei lehetnek csupán. Az egyedüli nyertes ő, egy furcsa jog önjelölt tudora, nem pedig azok, aki(k)nek (véltetőleg) füttyült a madár.

IMRE LÁSZLÓ

Öncenzúra és messiánizmus, önkritika és cenzúra

MÁRKUS BÉLA SARKADI-MONOGRÁFIÁJÁRÓL

ÉS – ÉRINTŐLEGESEN – IRODALOMTÖRTÉNETI ÉS ELMÉLETI DILEMMÁKRÓL

Mindig is nyilvánvaló volt a kultúra tanulmányozói számára az, hogy az összes irodalmi periódusnak van egy speciális hagyomány-képe (újabb terminológia szerint recipiáló perspektívája), melyben sajátos igények szerint jelöltetnek ki az értékek. Ezért Adynak inkább Reviczkyre volt szüksége, mint Aranyra. Füst Milánnak és Kassáknak inkább Berzsenyire, mint Petőfire. Erdélyi Józsefnek és Illyésnek inkább Petőfire, mint a nyugatosokra. Hasonlóképpen az elmúlt két-három évtized magyar prózája több inspirációt merített Ottlikból, Mészölyből, Mándyból, mint Németh Lászlóból, Déry Tiborból vagy Sarkadi Imréből. Ugyanakkor alighanem tévedés lett volna, ha az irodalomtörténet (s pláne az iskolai oktatás) annak idején Reviczkyt állította volna előtérbe Arany, majd Berzsenyit Petőfi, illetve Petőfit a *Nyugat* első nemzedéke rovására. Nem kevésbé lenne méltánytalan ma a magyar próza olyan nagyjait, mint Tamási, Örkény, Sánta Ferenc stb. narratológiai aktualitásuk időleges háttérbe szorulása miatt részesíteni „hátrányos megkülönböztetésben”.

Márkus Béla monográfiája (*Átdolgozások kora*) részben azért érdemel figyelmet, mert Sarkadi és a sematizmus viszonyát taglalva manapság kevesebbet emlegetett szerzőről szól, részben azért, mert munkája (deklarált szándék nélkül is) azt bizonyítja, hogy a téma és bizonyos (többnyire másfajta szerzők esetében alkalmazott) eljárások nagyon is megférnek egymással, sőt éppenséggel ilyesfajta témák kutatása mutathatja meg eme elméleti képletek használhatóságát. Írásunk, mely Márkus Béla Sarkadi 1948 és 1953 közötti pályaszakaszának szentelt monográfiájáról szól, ily módon másról is beszélni akar ennek kapcsán. Méghozzá úgy, hogy két (reméljük, nem szervesenül kapcsolódó) részre bomlik.

*

A könyv tárgyát inkább az alcím fejezi ki: *Sarkadi Imre és a sematizmus*. Ennyiben a főcímet nem is tarthatjuk igazán szerencsésnek. A monográfiának csekély hányada szól az átdolgozásokról, arról nem is beszélve, hogy a borítón szereplő cím nemigen tájékoztat a könyv tartalmáról.

Márkus Béla úgy követi végig Sarkadi pályáját a fordulat évétől Sztálin haláláig, hogy irodalompolitikai áttekintést műelemzés, életrajzot általánosabb eszmetörténeti fejtegetés követ. Sarkadi paraszti témájú műveit sorra véve válik szemlélhetővé az öt-éves fejlődés, illetve „visszafejlődés”, melynek során a falusi politika sablonjaival, a párt által igényelt ábrázolásmóddal szemben autonómiáját sokáig megőrző író éppen a korszak végére válik (különböző késztetések és önszuggesztívó hatására) a dogmatizmus képviselőjévé.

A monográfia egyik fő érdeme az a filológiai alaposág, amellyel pártdokumentum, magánlevél, felszólalás, kritika stb. egyaránt a valós helyzet megértetésének szolgálatába állítódik. Márkus Béla (úgy tűnik föl) mindent tud a korról és Sarkadiról, s a té-

nyeket tárgyilagosan csoportosítva igazodik el a kor irodalmi útvesztőiben. (Megjegyzendő: minden kor irodalma „útvesztő” bizonyos fokig, de a magyar sztálinizmus időszaka kiváltképpen az, minthogy szüntelen éberségre int a nyilatkozatok és művek őszintétlensége, manipuláltsága.)

A filológiai oknyomozás „pikantériája” sok esetben az, hogy az e korban megnyitkozók további életútja, esetleg akkori álláspontjuktól messze kanyarodó magatartása e dokumentumok életszerűségét, töprengésre készítő eleveenségét fokozza. A már elfeledettek mellett Nagy Péter és Gimes Miklós, Pándi Pál s Kónya Lajos, Szabolcsi Miklós és Méray Tibor, Király István és Aczél Tamás (és persze sokan mások) e korbéli szereplése válthat ki érdeklődést a mai olvasóból.

S ez mindjárt elvezet ahhoz a kérdéshez, hogy kiknek és miért érdekes és fontos ez a könyv. Hiszen (s ezt nemcsak az idősek, de a Márkus Béla nemzedéke sem érzékeli igazán) valójában roppant távoli eseményekről van szó. Gondoljuk meg: Adyék nemzedéke milyen ingerülten vette tudomásul a kiegészítés évtizedére való hivatkozásokat. Az 1950-es években eszmélkedők pedig milyen meghökkenve tapasztalták (tapasztaltuk), hogy az előttük járók a tízes évekről mint jelenvaló múltból beszéltek. Holott a ma húsz-harmincévesek számára éppily távoli messzeségben van az 1948 és 1953 közötti korszak.

Tudomásul kell tehát venni, hogy maholnap fél század választ el bennünket e kortól, ami bizony jócskán megváltoztatja az értelmezés mikéntjét. Míg egyeseknek egyszer s mindenkorra a sztálinizmus, illetve a tőle való megszabadulás (ez a folyamat kinyúlik egészen a 60-as évek végéig) mindennek a lényege és magyarázata, addig a fiatalabbak számára – szükségképpen – a 70-es évekbeli paradigmaváltás előtti időszak (s pláne a szematizmus) egy rövid és jelentéktelen, sőt viszolyogtató periódus, amelynek vajmi kevés tanulsága van a ma és a holnap számára. S bár e korszak vizsgálatának, filológiai-irodalomtörténeti feldolgozásának fontosságát aligha tagadja bárki is, mégis szükség van olyan beállításokra (s a Márkus Béláé ilyen), amelyek a korszakon túlmutató általános, mentalitástörténeti vagy irodalomtörténeti dilemmák taglalására mutatják alkalmasnak a szematizmus korát.

Az *Átdolgozások kora* azért izgalmas könyv, mert a történelem felidézésére szüntelenül rávetül a ma nézőpontja. Arról olvasunk például, hogy ma már mosollyal szemléljük a „propagandisztikus-agitatív-utilitarisztikus irodalomfelfogásnak a komolyan vételeit, amely az irodalmat a tanítás, a nevelés, a meggyőzés, a mozgósítás eszközének vélte” (8.). S ez nyilvánvalóan így is van annak ellenére, hogy elmúlt évszázadok legnagyobb géniuszai közül sokan (Dantétól Tolsztojon át az egész keresztény művészetig) e „nevetséges” dogma szellemében alkottak, s ez cáfolni látszik azt, hogy eme felfogás jegyében nem szülehetnek halhatatlan alkotások.

Márkus Béla ezúttal úgy lép túl a sablonokon, hogy azokat az általánosabb elveket keresi, amelyek a sztálinizmus korában csakugyan katasztrófális torzulásokhoz vezettek. Tehát nem általánosságban „átkozza ki” a nevelő szándékú irodalmat (amit meg sem tehetne, ha konzekvensen gondoljuk végig a kultúra történetét), hanem arra kíváncsi, hogy milyen hamisítások, manipulációk révén sikerült jobb sorsra érdemes tehetségeket egy általános igazság hamis aktualizálásával tévútra vezetni.

A magyarázatot (persze nem ő először) a „hítszerű szocializmus” jelenségében találja meg. Abban, hogy a sztálinista propaganda lényegében a kereszténység (és más világmegváltó ideológiák) lelki és pedagógiai mechanizmusait vette át. (Márkus Béla nem utal rá, de hisz ez elég közismert is, hogy például Petőfi forradalmi egzaltációja ugyan-

ezt a messianisztikus magatartást képviseli, s az sem titok, hogy a bolsevik fanatizmusnak éppúgy a felvilágosodáskori, illetve jakobinus boldogság-utópia a forrása, mint a Petőfiének.) Az érdekes itt magának a gondolkodástörténeti szituációnak a rekonstruálása.

Ennek során Márkus Béla nem éri be a „hatalmi diskurzus”, a „sztálinista diktatúra” unos-untalan való megbélyegzésével. (Mint ahogy a reformáció „képpromboló” fanatizmusát sem lehet pusztán hatalmi kérdésként kezelni, annak a mélyén is ott lapangott valami általánosabb, hogy ne mondjuk „alulról is jövő” szándék.) A „pozitív hős” kívánalmát sem célszerű egyszerűen csak esztétikai badarságnak tekinteni. Persze a marxista-leninista irodalompolitikusok nemigen hangsúlyozták ezt, de ennek is vannak evangéliumi gyökerei, s Szent Ágostontól Johann Sebastian Bachig egyáltalán nem paralizálta az európai kultúrát az afirmatív magatartás. Márkus Béla érdeme éppen az, hogy a folyamatot követi végig, melynek során a szolidaritásból gyűlöletkeltés, a világboldogításból hazugság és embertelenség lesz.

Nem tartozik szorosan a tárgyhoz, s szerzőnk nem is tér ki arra, hogy az egész XIX. századi utópista szocialista eszmekör közvetlenül érintkezik az evangéliummal, s az sem véletlen, hogy Petőfi művének a címe is *Az apostol*. A sztálinizmusnak eme ceremóniális értelemben vett „vallási” jellegéhez aztán egészen esetleges körülmények is hozzájárulhattak: a tömegbefolyásolás másutt bevált módszereinek átvételétől (a náciizmus külsőségeihez sokban hasonló módon) addig, hogy a pravoszláv papi szemináriumba járó Sztálint közvetlen hatások is érthették.

S itt nem pusztán analógiák sorjáztatásáról van szó. Hogy ti. lám a bolsevik diskurzus ilyen meg ilyen elemeket vett át a katolicizmustól: pl. gyónás – önkritika. Hanem arról is, hogy ezen vonások meglétével magyarázható részben: miért is hathattak ezek az eszmék ilyen nagy mértékben. A munka középponti kategóriává avatása egyáltalán nem riasztotta például a protestáns neveltetésűeket, s a magántulajdon-ellenesség sem lephette meg azokat, akik Krisztus tanításait komolyan vették. Nyilvánvaló, hogy a magyar értelmiség széles rétegei idegenkedtek 1945, s különösen 1948 után az erőszaktól, a hazugságoktól. De mégiscsak felcsillant a reménye egy igazságosabb társadalomnak a Horthy-rendszer anakronisztikus világa és a háború, a fasizmus borzalmai után. Statisztikák aligha készültek, de nagyon is valószínű, hogy ezen az úton került a „hit-szerű szocializmus” vonzáskörébe sok egykori Karácsony Sándor vagy Németh László tanítvány.

Természetesen a könyv nem csupán politikáról, eszmékről és irodalmi életről szól, hanem művekről. (Sajnos, a Sarkadi életműnek nem éppen java terméséről.) Tehát irodalmi, műfaji, sőt nyelvi stb. kérdésekről, irodalomfejlődési, irodalomhagyományozási problémákról. Hiszen Sarkadinak is voltak mesterei (Móricz, Németh László), akiket követett. Márkus Béla szerint itt nem érvényesül az a mechanizmus, melynek megfelelően a megelőző ízlésidéáltól való elhasonulás lenne az alaptörekvése minden új nemzedéknek. (Ezt a szolidan hégelianus fejlődéskoncepciót az orosz formalisták fogalmazták meg legérvényesebben.) A monográfia szerint: „Az ötvenes évek nem is tegnapi, hanem sok esetben tegnapelőtti ízlésidélokot tűzött a zászlajára: törekvéseit aligha jellemezte a kísérletezés, az új utakat keresés, az eltávolodás-elhasonulás.” (69.) Nos, ez meg is látszik a korszak irodalmának színvonalán és időállóságán. De az a bizonyos elhasonulási törekvés mégiscsak fellelhető. Nagyon is sokmindennel fordulnak szembe a kor írói. Déry realista remeklései (kissé későbből a *Szerelem*) önnön avantgarde korszakával. A direkt politizálás, a szociológiai-szociográfiai átszövöttség a *Nyugat* gyakran ostorozott individualizmusával és esztéticizmusával. Arról nem is beszélve,

hogy a szocialista realizmust tudatosan vállalók úgy képzelték: az egész megelőző „dekadens” korról szemben hoz tökéletesen újat az ő, „jövőtépítő” irodalmuk.

Márkus Béla irodalomtörténeti módszere és modora lényegre irányuló és eredményes. Minden állítását bizonyítékok sorával támasztja alá, konklúziói mértéktartóak és igazolhatóak, pontos és érzékletes fogalmazása pedig mindig meggyőző. Keresve is nehéz találni olyan passzusát (pedig a kritikust erre ösztönzi ambíciója), mely ellentmondásra ingerelne. Mutatóba mégis hadd idézzünk egy ilyet is (talán többet nem is nagyon tudnánk említeni): erőltetettnek mutatkozik az „egzisztencializmus a sematizmusban” okfejtése. Az ugyanis, hogy a *Rozi* vagy az *Út a tanyákról* szereplőit is az a dilemma foglalkoztatja, hogy „a bukás, a szegény, a rossz hogyan fordítható át győzelembe, büszkeségbe, jóba, miként lehet a vereségből erőt meríteni, tőkét kovácsolni” (184.), még egyáltalán nem közelíti e műveket az egzisztencializmushoz, hiszen olyan általános dilemmák ezek, melyek többezer év irodalmából kimutathatók. Persze, az mondható: érződik e sematikus műveken, hogy írójuk egyszer már átment az egzisztencializmus iskoláján. Ám sztálinista sematizmusnak és egzisztencializmusnak oly más a világképe, emberszemlélete, hogy együttes létezésük már-már képtelenség. (A zavar oka részben az lehet, hogy a magyar szaknyelv az egzisztencializmust, amely filozófiai áramlat, irodalmi jelentéssel is használja, s a róla szóló monográfiát beillesztették az izmusok sorozatába.)

A dolog alighanem úgy áll, hogy amiképpen a felvilágosodás korának és filozófiájának voltak klasszicista, rokokó, szentimentális stb. stílusban alkotó írói, ugyanúgy az egzisztencialista filozófiának is vannak realista, parabolikus (Camus), abszurd (Beckett) stb. modorban író követői. Ezzel Márkus Béla is tisztában lehet, hiszen nem a tételes filozófia, s nem is az egzisztencializmushoz kapcsolható írók hatásáról beszél, hanem az egzisztencializmus lényegét klímában, légkörben, magatartásban próbálja megfogni. Van is igazság abban, amit a sartré-i emberképről mond, amely szerint az ember „először létezik, önmagára lel, feltűnik a világban – és csak azután definiálhatja önmagát, miután megragadott és megvalósított egy tervet, amit viszont az öntudat, a ráció helyett a szorongás, a félelem, a bizonytalanságérzet körvonalaztatott vele”. (185.) Érvényes is lehet ez Rozira és Fekete Antalra, mégsem igazán adekvát magyarázat, mert túlságosan általános képletet alkalmaz, mely specifikusan ezekről a művekről keveset mond.

*

Valamikor (boldog idők!) egy irodalomtörténeti monográfiának az eredményeit tették mérlegre, esetleg vitatták felfedezéseit, megrótták tévedéseit, azaz: azt nézték, mivel vitte előre a szaktudományt. Manapság sok esetben a legelső kérdés a módszerre vonatkozik, s arra, hogy a szerző mely irányzathoz tartozik. Nos, Márkus Béla könyvének esetében ez utóbbira nehéz megnyugtató választ találni.

Első (és felületes) pillantásra bizonyára (sokan) valamiféle neopozitivistáknak teljesítményt látnának munkájában. (Tudomásom szerint: vezető európai irodalmakban egy ilyen minősítéssel még egyáltalán nem mondtak rosszat vagy elmarasztalót.) Szerzőnkben csakugyan van adatgyűjtő hajlam. Abban viszont eltér a pozitivistáktól (és XX. századi utódaiktól, a strukturalistáktól), hogy nem idegenkedik az értelmezéstől, mer és tud értékelni. Olyannyira, hogy néha az a benyomásunk: jobban érti Sarkadit, mint az önmagát megérteni tudta.

Rengeteg külső tényezővel operál (ez is pozitivistáknak vonás), oly módon azonban, hogy egyáltalán nem kerül szembe a „szövegszerző” irodalomértelmezés doktrínájával.

Tömerdek irodalmi hatást vesz például számba a Sarkadi szövegekkel kapcsolatban. De azzal is tisztában van, hogy nem független társadalomtörténeti, politikai, életrajzi stb. tényezőktől az, hogy milyen művekkel kell számolnunk a szövegmögöttesben.

Akár azt is fel lehet tételezni róla, hogy abból a tételből indul ki: az irodalom történetisége az író (a mű) és a közönség (Sarkadi esetében a kritika és a hivatalos irodalompolitika) általunk kikövetkeztetett elvárásai horizontjai közötti távolságból rekonstruálható. Am e feltételezés némileg félrevezető. Elképzelhető ugyanis, hogy nem a recepcióesztétika hatott Márkus Bélára (ámbar valamilyen mértékig bizonyára hatott), hanem egy jóval korábbi felismerés ihlette meg: író és közönség (irodalompolitika) viszonyára vonatkozó ellentmondások vizsgálatát végezte el ily módon.

Egy bizonyos (s ehhez valóban felesleges Márkus Bélának Jausshoz fűződő viszonyát kémleni): a nevezetes *Az irodalomtörténet mint az irodalomtudomány provokációja* negyedik pontjához kapcsolódva (vagy nem kapcsolódva, de annak szellemében) szerzőnk végig egyebet sem tesz, mint azt a történeti szituációt kívánja rekonstruálni, amelyre a Sarkadi művek válasz gyanánt születtek meg. Pontosabban: a Sarkadi szövegek korabeli jelentéstulajdonításai és mai értelmezhetőségük viszonyáról (hogy divatos kifejezéssel éljünk) szól a történet.

Rendre alkalmazza Márkus Béla (idézet- és terminuszhatagok nélkül) a recepcióesztétikának azt a tételét is, amely szerint a műbe foglalt jelentés csak jóval a mű megszületése után (talán csak ma, talán csak holnap, talán sosem) válik nyilvánvalóvá. Azt meg egyenesen oda lehetne írni mottónak az *Atdolgozások kora* több fejezete fölé, amit Kulcsár Szabó Ernő állít: „mindaz, ami a copyright-elv nézetéből szerzői produkcióként jelenik meg előttünk, sokkal inkább egy-egy korszak irodalmi-művészeti tudatának, stíluskonfigurációinak, irodalmi diszkurzusrendjének és lehetséges alkotásmódjainak a szerzői alkotásban megvalósult aktuális interakcióiból származtatható, mintsem a mítoszi távolságokban elgondolt hozzáférhetetlen egyedi originalitásból.” S az megintcsak felesleges kérdés, hogy a két szerző közül melyik lehetne elégedettebb: Márkus Béla, amiért széleskörű bizonyítási eljárással produkált kutatási eredményeinek teoretikus summázata is rendelkezésére áll, vagy Kulcsár Szabó Ernő, aki tételének gazdag és konkrét bizonyítását láthatja e kitűnő Sarkadi monográfiában.

Természetesen nem idézi szerzőnk Gadamert (holott a tárgyalt korszakban is szóka volt egy-egy „klasszikus”-ra való hivatkozással indítani), de amikor a hitszerű szocializmusról beszél, amikor az emberek vallásszerű igényeit kielégítő messiánizmusnak Sarkadira tett hatását taglalja, akkor remek igazolását adja (amennyiben a hitszerű szocializmust kiváltó okok átélésére késztet) annak a gadameri tételnek, hogy „csak akkor értünk meg valamit, ha értjük a kérdést, amelyre válasz, és igaz, hogy az így megértettek értelme nem marad elkülönülve a mi gondolatunktól. Ellenkezőleg: annak a kérdésnek a rekonstrukciója, amelyből egy szövegnek mint válasznak az értelmét megértjük, átmege a mi saját kérdésfeltevésünkbe. Mert a szöveget egy valóságos kérdésre adott válaszként kell megérteni”. Márkus Béla könyve valóban segít megérteni az 50-es évek embereinek, s általánosabban, a magyar sztálinizmus kora literátorainak önmegértését. S ezzel a jelen emberét segíti hozzá önmaga tegnapi, tegnapelőtti énjének jobb megértéséhez. Hiszen a ma legfiatalabbakat leszámítva a többséget váltig foglalkoztatja a kérdés: mivel és hogyan kellett, miért és miképpen lehetett azonosulni több évtized szocialista irodalompolitikájából.

Amikor tehát szerzőnk Sarkadit és kortársait akarja megérteni és megértetni, több nemzedék önmegértését is szolgálja. Ricoeurt idézve: „Minden interpretáció arra törek-

szik, hogy egy bizonyos eltávolodást és távolságot győzzön le: azt, amely az értelmező és aközött a már letűnt kultúra között feszül, amelyhez a szöveg tartozik. Azzal, hogy legyőzi ezt a távolságot, azzal, hogy a szöveg kortársává válik, az egzegéta magáévá teheti az értelmet: az idegent sajátá, a sajátjává akarja tenni, vagyis amikor a másik megértésén fáradozik, saját magát akarja jobban megérteni.”

Az *Átdolgozások kora* azonban leggyakrabban az ún. empirikus irodalomtudományt idézi emlékezetünkbe, amely a szövegközpontú teóriákkal szemben az irodalmat társadalmi cselekvési modellként interpretálja, s eközben olyan irodalmi kódokat alkot, amelyek egyike (a közvetítés kódja) azokkal a módosításokkal foglalkozik, amelyeket a mű kiadói, szerkesztői, cenzori stb. tevékenység következtében szenved el. Márkus Béla vizsgálódásai – természetesen – leginkább a politikai cenzori kódra, illetve arra a fajta öncenzúrára vonatkoznak, melyek arra készítették Sarkadi Imrét, hogy bizonyos elvárásokat, illetve tiltásokat eleve számításba véve alkosson. Az „előre vivő erők”-ről, a „haladás”-ról szajkózó szektás-dogmatikus politika olyan mértékig sulykolta bele Sarkadiba például a narodnyikság bűnét, hogy ez állandó befolyásolója lett alkotó munkásságának. A könyv legszenzációsabb példája az önmanipulációra, az öncenzúrára mégis B. Nagy László esete. A kitűnő kritikus és barát elhallgatta a *Gál János útjához vezető pályaszakasz* művészileg gyarló, sematikus műveit, s ezzel a korszak eme kiemelkedő művét (akaratlanul is) előzmények nélkülinek mutatta.

Ezek után feltehető a kérdés: a monográfiának valóban az az egyik érdeme, hogy az elmúlt évtizedek teoretikus irányzatainak alkalmazhatóságáról győző meg? Aligha. Inkább arról van szó, hogy valóban túllépett a műelemzések divatján. (Ha a művek „szövegcentrikusan” érdekelték volna, aligha ezt a korszakot választja.) Foglalkoztatja viszont a parasztíró fogalma, az, hogy mit értettek ezen 40–50 évvel ezelőtt, s mit érthetni ma: milyen írói beállítódás társult ehhez akkor, és milyen olvasói beállítódás köti hozzá ma.

*

Ha netán valaki azt gondolná, hogy csupán e sorok írójának játékos kedvéből esik szó Márkus Béla könyve kapcsán Jausrról vagy másokról, azt bírja jobb belátásra, hogy szerzőnk már a bevezetőben ezt írja: „Szükségessé vált annak a recepcióesztétikai műszóval: kérdéshorizontnak a rekonstruálása, amely mindenek előtt az egykori intézményesült befogadás, például a kritika alapján végezhető el.” (8.) S ha a „kérdéshorizont” helyett az „elvárási horizont” terminust alkalmazzuk, akkor még nyilvánvalóbbá válik: a sematikus korszak kutatása szerfölött hálás terep ilyesfajta vizsgálódások számára. (Természetesen, a korszak „elvárási horizont”-ja sem egységes, amint erről Hubay Miklós bírálatáról szólva oly izgalmasan szól szerzőnk.)

Végezetül: mindazok tévednek, akik azt gondolják, hogy e tanulmány szerzőjének célja az irodalomtörténet és elmélet közötti vita bagatellizálása, netán az ezen ellentét élezésén fáradozó kollégák nevetségessé tétele, vagy az, hogy borsot törjön Márkus Béla orra alá azáltal, hogy „szövegidegen” citátumokkal igyekszik őt „rossz hírbe keverni”. (Mindaz, ami ilyesmire mutatna, véletlen műve.) Ezen írás célja nem több és nem kevesebb, mint az olvasók figyelmébe ajánlani az *Átdolgozások korát*, jellemezni azt, kiemelni értékeit, rámutatni vitatható pontjaira, s emellett beszámolni arról az olvasói tapasztalatról, hogy e hagyományosnak mutatkozó tudományos mű mennyi mindent illusztrál bizonyos újnak tekintett elméletekből. De ez sem Márkus Béla, sem az adott elméletek dicsérete nem kíván lenni. Inkább számvetés azzal, hogy mi mivel és ki kivel állítható szembe, s ebből mennyi haszna származhat a köznek. (*Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1996.*)

Egy költészet vakfoltjai

ORBÁN OTTÓ: KOCSMÁBAN MÉLÁZ A VÉN KALÓZ

Az 1993–94-ben írt, új verseket egybegyűjtő kötet egyértelműen igényt tart arra az interpretációs szempontra, amely különleges figyelemmel illeti a verseskötet kompozíciójának, összeválogatásának az „üzeneteit” is, s amit Orbán nagy sikerű legutóbbi válogatása (az 1994-es *A költészet hatalma*) is előhívott. Nevezetesen azt, hogy egy-egy új kötet nem kizárólag a versek új voltával, hanem az új (és folyton újjá rendezett) kontextussal is provokálhatja az értelmezés számára a recepciótörténetben megszilárduló befogadási stratégiákat. Ez a kötet éppen *A költészet hatalma* verseinek tartalmazza egy jelentős részét, ám – mint ez utóbb talán megmutatkozik –

radikálisan áthelyezi azokat a poétikai súlypontokat,

amelyek az előző kötet fogadtatásában a leginkább érvényesültek (az ilyen aspektusokat a hazai költészet recepciója nem igazán szokta kiaknázni, noha az utóbbi évtizedek magyar lírája számos lehetőséget felkínált már erre). E recenzió célja egyben annak érzékeltetése is, hogy a kötet kompozíciója (amit természetesen – és Orbánnál különösen – meghatároz a cím, a motók vagy esetleg más „függelékek”, egy szóval a könyv „paratextuális” szerződése) képes arra, hogy megvilágítsa a különböző költői eljárásoknak, alakzatoknak azt a „másik” oldalát, amely az előző válogatásban rejtve maradt (nyilván azért, mert a kötet szerzői stratégiái mint

a hatást befolyásoló mechanizmusok funkcionálisan háttérbe szorították őket).

A *Kocsmában méláz a vén kalóz* első pillantásra könnyen beilleszthető az Orbán-életmű kontinuitásába (legalábbis annak legutóbbi, legsikeresebb szakaszát szem előtt tartva). A – legkülönbözőbb (esztétikai) érdekek vezérelte – kritika számára egyöntetűen

vonzó „gazdag” líraiság

(amin a különböző lírai formák, műfajok, költői szerepek és nyelvi regiszterek változatossága értendő) e kötetben is megvalósul, még akkor is, ha a jellegzetesen „erős” szavak, motívumok láncolatát könnyen ki lehetne mutatni. Az 1995-ös kötetben azonban (és ez már lényegesen elvlasztja az előző válogatástól) evvel a harmonikus (vagyis a kialakult Orbán-olvasási stratégiákkal harmonizáló) esztétikai benyomással szembekerül egy másik, ami abból a tapasztalatból eredeztethető, hogy a versek „énjei” túlságosan hasonlítanak egymásra, túlságosan egyező problémákat feszegetnek és az irodalmi hagyománnyal folytatott párbeszédükben egyértelműen a költői alakok („arcok”) párbeszéde dominál a szövegek összjátékához képest. Vagyis az irodalmi – költészeti – szöveghagyományval való találkozás – dekonstrukciós retorikai fogalmakkal élve –

túlnyomórészt figurációs szinten zajlik

(illetve: kevés ellenállást fejt ki a figurációs olvasattal szemben), csak ritkán (s ezek a kötet esztétikailag legsikeresebb, mert nehezebben kimeríthető értelmű darabjai) defigurálódik. Ennek oka alighanem abban fedezhető fel, hogy jól felismerhetően

Helikon Kiadó
Budapest, 1995
104 oldal, 450 Ft

a lírai személyiség egyetlen, „emberiként” (antropomorfként) inszcenírozódó alap-tapasztalata, az elmúlással való szembesülés jelentheti a kompozíció szervezőelvét, ami viszont avval jár, hogy a versekben megszólaló „hang” olvasatait egyfajta „létösszegző” modalitás irányíthatja, ami a jelenkori versolvasási „kánonok” némelyike számára kevésbé provokatív és igencsak totalizáló képletnek minősülhet – íróként, hogy a szövegek amúgy (az intertextuális játékok csábításával) ezzel ellentétes elvárások érdeklődését is felkeltik. (A „létösszegzés” kifejezés itt nyilván nem lehet annak a magyar líraelméleti gondolkodás hagyományában megszilárdult értelmében használni Orbán kötetének értelmezése során – bár a fogalomválasztás nyilván nem egészen véletlen. A leginkább talán József Attila kései verseinek esztétikai tapasztalatahoz kapcsolódó kifejezésnek nyilván ellenáll

Orbán játékos nyelvhasználata, groteszk képalkotása,

amelyek lerombolhatják az önértelmező szólam dignitását, ám az, hogy a versek „énje” mindig „elhelyezhető” a múlandóság/öröklét-, értékes/értéktelen-, jelen/múlt-, ismerős/ismeretlen-, élet/halál-, élet/irodalom-típusú bináris sémák szerint, helyreállítja a „létösszegzés” kereteit). A „létösszegzés” modalitása nyilván abban az igényben valósul meg, amely a lírai én személy(iség)ként való, reflexív megalkotódását helyezi szembe a végesség, az elmúlás még ismeretlen, nyílt horizontjával, s a „szembehelyezés” minden bizonnyal e kető kölcsönös megvilágításában válna sikeressé. Ez nyilván a – valamennyire ismerhető – életrajzi háttér felől is alátámasztható, a költő betegségének és az öregedésnek a tapasztalatával.

Mindez az olvasás retorikájában úgy képeződik le, hogy az „alakhöz” kötődő, döntően tehát figurációs („antropomorf” vagy „világszerű”) jelentéslehetőségek egy-

befogásával (ez mutatkozik meg a szóban is, az „összegzés” mozzanata révén) lehetne megvilágítani a kiszámíthatatlan, ismeretlen tapasztalat nyelvi potenciáját (ami nyilván a „szövegszerűség” defiguratív kihívásaiban valósulna meg, vagyis az „antropomorfizáló” olvasat módszeres meghíúsításában – a „halál” ennyiben tehát a szövegszerűség kevésbé kontrollálható játékainak a metaforája). Ez a kölcsönviszony – legálábbis akkor, ha fenntartja a „létösszegzés” modalitását – ilyen formájában általában felszámolódik, hiszen az „ismeretlen” tapasztalata lehet az, ami teret nyithat pl. a lírai én arcának szétदारabolására, ami logikailag mondana ellent a „létösszegzésnek”. E lírai modalitás szükségszerű sorsa az, hogy az őt létrehozó attribútumok révén akadályozza meg önmaga megvalósulását – ezen apória allegóriájaként olvasható Orbán e kötetének legtöbb verse: ezért láttatja a *Távolbalató* c., „közzolgálati vers” a kor ellenszenves hőséneke legfontosabb vonásaként a „személyiség” megalkotásáról való lemondást („A fő, [...] / [...] hogy minél többet adjunk föl magunkból.”), s ezért különíti el „arcát” a versben beszélő hang a szövegtől (pl.: „Írhat az új divat szerint, ha tud, de nem élheti újra az életét.” – *Az inga és a kút Fűjj, szél! Dühöngj, vihar!* c. darabjában). Az elmúlás „tapasztalatának” megismerhetetlensége mint a „létösszegzés” következménye végigvonul a kötet versein („fonj egy életen át a verssoraidból lepkehálót – / fölemeled, s alatta semmi sincs, csak a megfeketedett vérnyomok, / s a kimondatlanul maradt, nagyobb rész szenvedés.” – *Levél egy fiatal költőhöz, Az inga és a kútból*) és mintha Orbán eleve ki sem szolgáltatná szövegeit az ismeretlenségnek, még az intertextuális párbeszédben sem.

Az „életszerű” inszcenírozás igényét jelzi a különböző költőelődöknek „alaként” való gyakori szerepeltetése (nemcsak a verscímekekben!), megszólítása, a paratextusokban pedig világosan érzékelhető a pár-

beszéd „alkalomhoz” kötésének a mozzanata, mindezzel eleve korlátozza a tisztán irodalmi dialógus szövegek közötti és ennyiben lezárhatatlan, nyílt lezajlását. (E tekintetben tehát Orbán versei ellent is mondanak az „alkalomszerűség” evvel ellentétes értelmezésének, miszerint ez azt jelezné, hogy Orbán versei számolnak az időbeliségnek való kiszolgáltatottságukkal. Emellett érvel egyébként Katona Gergely kiváló tanulmánya az Irodalomtörténet 1995/4-es számában, melynek értelemes olvasata bizonyonnyal meghatározó szereppel bír majd a költő recepciótörténetében.) A különböző allúziókhoz gyakran kapcsolódó (mintegy a jelenbe, az „életbe”, rosszabb esetben a közéletbe irányított) „kiszólások” (pl. a sírjában forgó Babits megjelenését a *Martinuzziak kora* c. versben egyből a „párt-szempontok” követik a következő sorban, vagyis a költőelőd megidézését a vers nyomában visszarántja a „közélet” kritikájába) mintha azt az erőfeszítést képeznék le, hogy

**Orbán versei ki akarnak „szakadni”
az irodalomból,**

az „élet” (az antropomorf figuráció) felé. (Az előző kötettel ellentétben) ebben a kontextusban a múlt irodalmával való párbeszéd sokkal egyértelműbben a költőalakok között zajlik, mintsem a szövegek között, evvel egyben kevésbé kockáztatva a vers (mint a lírai én „megszólalásának”) integritását. Horatius, Dante és a műfaj-történeti kánon legtöbb alakja sokszor inkább „példaként” vagy eleve adott, kínálkozó szerepként jelennek meg, mint a szövegek kiszámíthatatlan párbeszédének a biztosítóiként (a kötet legjobb darabjai között akad néhány, amelyek megnyitják a figurációs alakítást a „jelölők játéka” előtt, pl. a *Fölkel a sínekről*, ahol a József Attila-alak fiktív „életrajzi” újraalkotása és az intertextuális kapcsolódások kölcsönhatása tág esztétikai játékteret nyit az olvasatok számára és egyben meg is akadályozza az

„alak” rögzítését, vagy ilyen *Az előképviselő*, amely felkínálja az elődök megjelenítésének ironikus olvasatát).

Arra, hogy miért szükséges az, hogy az irodalommal folytatott párbeszéd az (arntropomorfizáció révén) ellenőrzött figuráció fogságában maradjon és eleve „jelentéses”, határozott értékvonatkozású „elődökkel” menjen végbe, az Orbán-költészet önreflexív rétegei derítenek fényt.

A „vers” mint a legfőbb értékképzet

(„a versek istene” stb.) olyan folytonossággal mutatkozik meg, ami – éppen ezért – nem önmagával szemben fejt ki ellenállást, hanem egyfajta irodalmon „kívüli” világgal („élet”, történelem, politika). Mint ilyen, örök ellenállásként volna érthető, s a „versszerűség” jelöléseinek funkciója ezért a mindenkor, minden kontextusban feltételezhető közlésképeség biztosítása – csak hogy elsősorban nem irodalmi kontextusban, hanem az irodalmat „körülvevő” mindenkor jelen kontextusaiban (ebből a szempontból tételezi Katona Gergely is az időbeli változékonyságra való ráhagyatkozásnak alapvetően az allegorizációban megmutató gesztusát). Orbán intertextuális játékainak egy gyakori allegorikus eljárása, a ritmika vagy a „dallam” megidézése, vagy az eufonikus hatások (mint pl. a – már a kötetcímben is jelzett – alliteráció) játékos kiaknázása (általában ezek egyértelmű érzékelése irányította az Orbán-recepció megközelítésmódjait) olyan kétértelmű gesztusként fogható fel, melynek egyik teljesítménye az allegória mindenkor új jelentéspotenciájához köthető, a másik viszont a „versszerűség” értékképzetének magától értetődő, „örök” felhasználásához. Az, hogy *A költészet hatalma* háttérbe szorítja a lírai én antropomorf olvasatát, inkább az előző hatásfunkciót érvényesíti, míg az ilyen olvasatot sokkal inkább kényszerítő *Kocsmában méléz a vén kalóz* az utóbbit. Az „irodalmisság” reflektált jelenléte ebben a kötetben az „életre” való vo-

natkozásában realizálódik, ami e költészet katharszisz-teljesítményét egyfajta esztétikai negatívitásban jelöli ki, vagyis az „élet” és a történelem, illetve a (poszt)modern kori jelen leleplezésében, a „jelennek” való ellenállásban.

Az Orbán-recepció számára mindig is központi pozícióban megmutatkozó „groteszk” hatását ez az esztétikai érdek kissé szétbontja, ami egyébként abban is megnyilvánul, hogy a – recepció által szintén nagyon jelentésként kezelt – ellenpontozó alakzatok egyértelmű értékvonatkozásokat kapnak. Jól felismerhetők a kötet szimbolikusan telített „értékes” szavai („menny”, „pokol”, „tűz”, „láng”, „vér”, „szenvadás”, „lázadás”, „nyelv”, „vers” stb.) és az olyan típusú, közkeletű ellentétpárok, mint a „könnycsepp” és a „könyv”. Ez utóbbi motívumpár – noha egyútt csak egy versben fordulnak elő – azért is számíthat kiemelt figyelemre, mert mindkét szó egy-egy eleme a kötetben végighúzódo két legfontosabb tropológiai láncolatnak, a szenvedés és az elmúlás tapasztalatai köré rendelt „élet”-motivikának, illetve az irodalmi önreflexió trópusainak. E két kifejezés ezért a két láncolat érintkezési pontjának is tekinthető, vagyis retorikai viszonyuk az „élet” és az „irodalom” kapcsolatának egyfajta látens leképeződéseként is felfogható. Az ellentétpár jó példa arra, hogy a legkisebb fonológiai különbség által előhívott legnagyobb távolság („élet” és „irodalom” között: „könnycsepp” sose lett könnyvtől könnyebb,” – olvasható a *Bellman szelleme a kapuban várja Csatlós Jánost* c. versben) jólismert formális sémája azáltal, hogy magának a különbségnek a növekedése is beleíródik, magának a poétikai hatásnak a teljesítménye lesz, de e mozgás meg is fordítható, ez esetben a legnagyobb ellentét olyan különbséggé szűkül, amely – poétikai funkcióként – az esztétikai megformáltság kathartikus potenciájával kompenzálja az elválasztottságot. Ezzel nyilván felszámolja a kettősséget (az „iroda-

lom” oldalán), de újra is termeli azt mint-hogy az irodalmat e „kompenzáló” szerepkörben ismét a – tőle különböző „élethez” viszonyítja. Éppen ez a – nyilván az „irodalmiságból” magából származó – kettős irányú implicit retorikai mozgás az, amit Orbán általában nem enged lejárásodni avval, hogy verseinek lírai énje – a korábban említett stabilizációs eljárások révén – megszólalásában kivonja belőle önmagát és „antropomorfizálja” az irodalmat is.

Ez megmutatkozik egyrészt az ironikus-gúnyos közéleti kiszólásokban, amelyek valószínűleg kevésbé maradandó elemei Orbán költészetének: az olyan kifejezésekből nyerhető esztétikai hatás lehetőségei, mint pl. „állalméleti óda” (*Az egyiptomi rabság*) vagy – ugyanebben a versben – „ha vért facsarunk a paragrafusokból” alighanem elég szerények, és joggal implikálják a kérdést, hogy miért van szüksége egy alapvetően az individualitás lírai megfogalmazhatóságára, illetve az irodalmi múlttal való párbeszéd lehetőségeire összpontosító költészetnek az „életvilág” fölötti éles kritikai pillantás mindenhatóságára (és arra, hogy a József Attila-i *Ars poetica* okvetlenül az *Ars politica* megalkotására ösztönözze). Amelynek létrejöttét egyébként az is megkönnyíti és stabilizálja, hogy miként az irodalmi kánon „örökléte” illetve időbelisége és hozzáférhetősége, úgy a történeti múlt sincs problematizálva, a „nincs új, csak új változat” (*Vanitatum vanitas*) szentencia jegyében. Ez persze az orbáni allegória értelmezhetőségét is erőteljesen abba az irányba tereli, miszerint

a „tárgy” mindenkor készen áll

s ha „nincs új”, akkor az allegorikus által létrehozott képzettársítások sem hordoznak magukban túl sok kockázatot, a művelet sokkal inkább a költői „megéneklés” vonásait kelti, amelyről sokat elmond az, hogy Gottfried Benn *Líraproblémák* c. előadásában kiutasította a modern költészet

eszköztárából. Ha bármely közéleti esemény fellelő történelmi párját, ha minden költőelő szerepe felölthető, az valójában nemcsak az irodalmat, hanem az „életet” is kívülről, és – sajnos – fentről látó lírai én arcképét erősítheti. Az ilyen érdekekről lemondani nem kívánó versalkotásnak egy összetettebb változatát egyébként éppen az Orbán által is fordított Robert Lowell képviselheti (az ő költészetének összevétele az Orbán-lírával feltehetőleg nem volna minden haszon nélküli feladat), akinél ritkán állnak elő ennyire homogén és egyértelmű lírai beszédhelyzetek. Orbán – jellemző – *Erkélyemről a kilátás* címmel ellátott verspárjának „korkritikája” pl. Kosztolányi – Számadásbéli – *Három* szatírját idézheti fel, avval a különbséggel, hogy a versben beszélő hang egyértelműen (el)ítélő szólama sokkal kevesebb lehetőséget teremt egy ironikus olvasat számára.

Az Orbán-költészet bizonyosan legkevésbé produktív rétegének azokat a verseket lehetne nevezni, amelyek olyannyira belezavarodnak „élet” és „irodalom” versbeli figurációjának a problematikájába, hogy az irodalmi utalásokat teljes mértékben átengedik a „világ-” és „életszerűség” közegébe, s (egyébként eléggé érthetetlenül) a sértettség mérgezett nyílveszőit a költő (megvalósult) kritikai fogadtatására („meg-nem-értettségére”) irányítják.

Kelte az irodalmi szöveg az „élet” illúzióját,

vagy reflektáljon hangsúlyosan „irodalmi” voltára, mutassa meg ezek egymásnak ellenszegülő retorikai játékait – bármelyik megoldás bizonyos sokkal szerencsésebb, mint az, amikor a vers az „irodalmi élet-ről” tett kijelentések egyértelmű ítéletté formálódó – közegévé válik. Annál is inkább, mert a kanonizált irodalmi szövegek nem kis mértékben annak köszönhetik e minőségüket, hogy retorikai felépítettségüknél fogva mindig egyben kritikáját nyújtják létező, eljövendő vagy lehetséges olvasataiknak. Ezért a „nyílt vita” a kor-

társ irodalomkritika bizonyos konstrukcióival egyben azt a rejtett szorongást is leleplezheti, mintha Orbán nem bízna saját szövegeinek „örök” jelentéslehetőségeiben, vagyis – a versek már említett önreflexív alakzatainak kontextusában – azok irodalmi-esztétikai vonzerejében. A magyar irodalmi kommunikációban rögzült posztmodern-konstrukcióval szembeni (nem is igazán érthető) „felszólalás” (pl. *Viszonyunk a poszt-premodernhez, Az egyiptomi rabság, Sorok a porban*) pedig tanúskodhat arról is, hogy Orbánt éppen, hogy

nem hagyják hidegen az irodalmi ízlés korhoz kötött, nem „örök” változatai

s nem kerüli el az ezeknek való megfelelés látens értékképzete sem.

Orbán költészetében az „alkalmiságként” megrendezett beszédhelyzet tehát alapvetően kétféle funkciót bontakoztathat ki. Egyfelől az időbeliségre, a kontextusok pluralitására ráhagyatkozó dialógushelyzetet (Katona Gergely tanulmánya nagy jóindulattal ezt tünteti fel dominánsként), másfelől viszont a jelenhez, a költői megszólalás „mostjához” való idomulás rögzítő gesztusát. Ez utóbbi mellett szólhat egyrészt az, hogy a *Kocsmában méltáz a vén kalóz* kontextusában egyfajta látens „létösszegző” modalitás a lírai én arcképének stabilizálása felé irányítja az olvasási stratégiákat, másrészt az Orbán-versek önreflexióiban megmutakozó

„örökérvényűség” esztétikai eszménye,

harmadrészt pedig az, hogy a versek kontextusaikat általában szintén változatlan-ként, ismétlődőként reprezentálják. Az allegorikus képalkotás, amely köré a Katona által megrajzolt vonzó poétikai arculat szerveződik, ott lesz igazán hatékony, ahol az „összeillesztett” képzetek valóban képesek egymást (új fényben) megvilágítani (ebben a kötetben ilyen pl. az *Örökös születik, vagy Az inga és a kútból A nép, az istenadta nép* c. darab játéka az „istenadta”

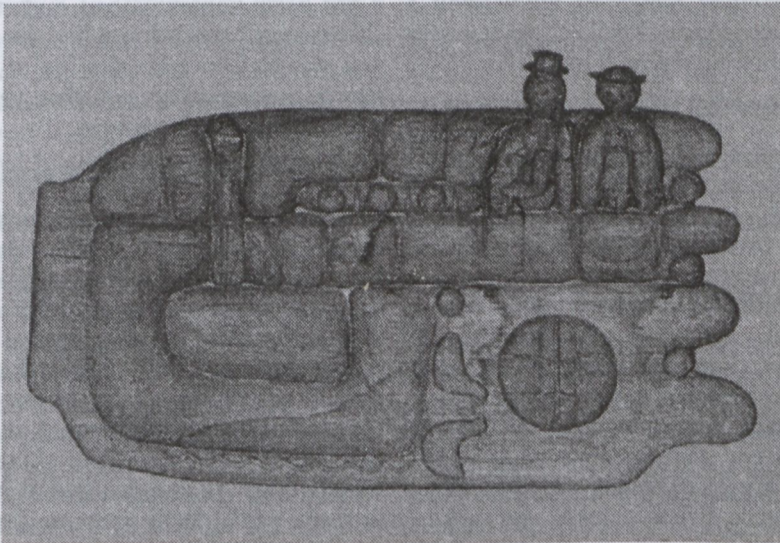
kifejezéssel). Más versekben ezt sokkal kevésbé teszi lehetővé a lírai én szerepköre – pl. a „megéneklés” eseteiben –, illetve az, hogy az egymáshoz kapcsolt képsorok eleve értékellentétek („irodalom” és „világ”, személyiség és „közélet” stb.) kifejezései. Az már a „költészet hatalmának” a paradoxona, hogy az Orbán-líra igazán elismerésre méltó poétikai gazdagsága sok esetben maga keresztezi az ilyen egyszerű sémák problémátlan létrejöttét. Így pl. *A walesi pártokban* az Arany-vers emlékezete egy némiképp közhelyes, ironikus korkritikában jelenik meg (s evvel persze nem nagyon hívja ki *A walesi bárdok* „örök” esztétikai közlésképességét), ám mégis létesít olyan alakzatokat, amelyek a kanonikus előddel megerősített „korkritikai” szólámat bonyolíthatják (így pl. az „ír” szó többértelműségének kiaknázása: „a hír ravasz természetű, / hogy némely sebre ír!” ami akár az Arany-versre való

„ráírás” önreflexióját is bevonhatja az interpretációba). Alighanem arról lehet szó tehát – és nyilván ez az oka a többször hivatkozott dolgozattal való esetenkénti vitának is, hogy az eltérő kötetkompozíciós stratégiák egy lényege szerint

ellentmondásos poétikai gyakorlat

esztétikailag különböző hatásfokait juttatták érvényre. Míg *A költészet hatalma* e valóban kivételes teljesítményekre képes költészetet a legszerencsésebb oldaláról mutatta meg, a *Kocsmában* mészáz a vén kalóz éppen az árnyoldalakra hívta fel a figyelmet, ezzel egyébként nem kis mértékben elősegítve a versolvasás önnön összetett kondicionáltságára való ráébredését is.

Kulcsár-Szabó Zoltán

Fried István: Az érzékeny neoklasszicista

VIZSGÁLÓDÁSOK KAZINCZY FERENC KÖRÜL

Annak a széles körű tevékenységnek, amelyet a Kazinczy Ferenc Társaság végez, és amelyről az előszóban Fehér József, a társaság elnöke szerényen szól is, eredménye a jelen tanulmánykötet megjelenése. Megírása pedig annak a meglehetősen szerteágazó irodalomtudományi munkásságnak hozadéká, melyet Fried István folytat. De valóban e tudományos tevékenység hozadékáról van szó, hiszen bő másfél évtized alatt keletkeztek azok a tanulmányok, amelyek itt együvé gyűjtve olvashatók, és könyvalakban való kiadásuk mutatja Fried István Kazinczyra vonatkozó kutatásainak újat hozó természetét, mint-hogy a résztanulmányok (és ezeknek részeit) egy egész Kazinczy-kép rajzolati vonalai.

A könyv tíz tanulmány füzéréből áll.

Az első – Az „*érezékeny*” Kazinczy Ferenc – megállapítja, hogy a Bácsmegyei, a magyar Gessner-idilleket, az Erasztot, a Hamlet-fordítást, a Lessing-átköltéseket olvasva Kazinczy életrajzát mögéjük kell

látunk. Az élet és az irodalom határait tisztán látó Kazinczynál az érzékenység nem irodalmi irányzati jellemző, nem helyettesíthető tehát az érzékenység a szentimentalizmussal, hanem Kazinczynak a világhoz, a társadalomhoz való viszonyának a szentimentalizmus kerete közötti megvalósulása. Fried elemzései igazolják azt a megfigyelését, mely szerint Kazinczy az 1770-es évek végétől, lelki válságából mintegy (ön)nevelési folyamattal kiemelkedve alakítja élet- és világlátását és -nézeteit, ami abból érzékelhető, hogy mit és miért fordított, illetve mit és miért írt.

Kazinczy Helikoni virágai a második tanulmány. Az 1791-ben megjelenő almanach a magyar klasszicizmusnak és az ezzel együttjelentkező áramlatoknak körképe. A jelentős szerepű műfajt, az ódát kétféle megjelenési típusában elemzi a tanulmányíró. Az egyik fajta a deákosok műveiben, a másik a Földi, Szentjóni, Dayka, Kazinczy és másokéiban mutatható ki. Az új típusú ódáknak az általános lírai alanyval valódi (egyedi) alannyá válását tartja Fried fontosnak. A dalok jelentőségét sem téveszti szem elől, hiszen a Helikoni virágoknak csaknem fele dalforma. Kazinczy a saját és Földi János fordításában is közli Catullus ötödik Lesbia-dalát; szándékosan „alacsonyabb stíl”-ben, helyzetdalhoz közelítve fordít Kazinczy, akit itt – Földitől eltérően – a fordítás ürügyén az efféle magyar vers elkészíthetősége érdekelt. S az egész almanach is arra való, hogy a különféle irodalmi törekvéseket bemutatva befolyásolja is ezeket, hogy így segítse a szélesebb körben ható nemzeti költészet kialakítását.

Fried István

Az érzékeny neoklasszicista
Vizsgálódások Kazinczy Ferenc körül

Kazinczy Ferenc Társaság
Sátorajaujhely–Szeged, 1996
168 oldal

A fogság 2387 napja utáni és az e rab-ság előtti Kazinczynak magatartásában és eszmerendszerében

Fried István nem lát szakadékszerű különbséget,

bizonyos fordulatot, továbblépést igen (*Kazinczy neoklasszicista fordulata*). A Schiller és Goethe munkásságában kibontakozó „Klassik” lett Kazinczy Ferencnek minden másnál fontosabb vezérlő példája. Goethe-szeretete az irodalom, az ízlés, az egész személyiség etalonja. Mindennek bemutatására vállalkozott a *Poetai berek* című kötete, amelyben a magyar költői nyelvhasználat és annak Kazinczy kora előtti állapota okozta a félsikert. Kazinczy a német irodalmi nyelvhasználat folyamatának vég-eredményét próbálja a magyarba áttenni. Megállapítását Fried István (ezúttal is) részletebe menő elemzésekkel bizonyítja, így Goethe Ganymedjéből vett Kazinczy-fordításdarab példáján is. Ezek a nyelvi-stiláris-poétikai szempontú elemzések jól bizonyítják, hogy Kazinczy – noha alig kapott visszhangot rá – a *Poetai berekkel* a neoklasszicista ízlést érvényesítette, és ezzel irodalmunkban is fordulatot hozott. – Kazinczy Goethe-szeretete – „Az a' kit én minden Németek között megvakúlvá, megátalkodva leginkább szeretek, Góthe” – eleve, de a német klasszika általános hatása a magyar irodalomra úgyszintén kényszeríti a vizsgálati lehetőséget: milyen Goethe és Kazinczy viszonya, pontosabban: milyen költői-gondolkodói eszményt látott Kazinczy Goethében. E problémakörbe vezet a tudós szerző a Goethe magyar recepciójának néhány kérdését taglaló fejezetben. Fried arra keres választ, „miért fordította ezt vagy azt a Goethe-verset vagy -színdarabot Kazinczy”. Az Egmont fordítását például

többnek tartja egy ízlés dokumentálásánál, irodalmi gesztusnál,

hiszen a teljes jogfosztottság állapotában tartott magyar nemzet helyzetéről könnyen juthatott Kazinczy Ferenc eszébe az Egmont, melynek így korszerű társadalmi üzenete is van a nyelvi ízlés fejlesztéséről nem szólva.

Ugyancsak Kazinczy tudatos morális- és nyelvfejlesztő tevékenységének dokumentuma mindaz a jobbára fordításban megnyilvánuló buzgalom, amely őt a magyar színjátszáshoz fűzi (*Adatok Kazinczy Ferenc színházi törekvéseihez*). A Hamlet-fordítás a II. József törvénytelennek minősített uralkodásával mint zsarnoksággal szemben állásfoglalás, Hamlet igazával végül is a szabad királyválasztás jogát hirdeti. Meggyőző Fried elemzése, melynek során a Schröder átdolgozta német Hamletnek nyelvi és dramaturgiai indíttatású megoldásaival foglalkozik, melyek bizonyítják: Kazinczy a honi színjátszási készületlenséget igyekezett figyelembe venni (például páros rímű tizenkettősöket használ a Ráday-nemmel szemben; kádenciás-cirkalmas, csaknem falusias hangulatot teremt némelykor). Hasonlóképpen érdemes a figyelemre Friednek az a megállapítása, mely szerint a Hamlet-monológ fordítása „még szinte a mai napig a legteljesebben mutatta-mutatja be a szépiró, azaz a költőfordító Kazinczyt”. A monológ szövegének és szövegváltozatainak nyelvi-textológiai boncolgatásával bizonyítja állítását; a prózai, majd jambikus változat nemcsak „költőibb”, hanem színpadyszerűbb is.

Külön fejezetet szentel a szerző a képzőművészetekkel foglalkozó Kazinczynak. A metszeteket, albumokat, könyvritkaságokat az anyagiakban korántsem bővelkedő széphalmi mester nemcsak gyűjtötte, értője is volt mindezeknek. Kazinczy művészetszemléletéből Fried újszerű módon azt emeli ki, hogy a megrögződött társadalmi szokáskörből, a megmerevedett magatartásformából és a számára elfogadhatatlan elvrendszerből való kitérés igénye is je-

len van, mégpedig először nála a magyar irodalmiságban.

A Kazinczy képviselte ízlés mintegy önéletrajzi keretben mutatkozik meg

útleírásaiban. A képzőművészetekkel kapcsolatos viszonya is voltaképpen ízlésfejlesztő törekvéseinek alapján érthető, ugyanígy az is, hogy útleírásai jelzik: „a valóságos tér mellett (mögött?) létezik egy másik, az irodalomé” – írja Fried az e témakörrel szóló részben. Kazinczy prózastílusát a német és francia irodalom háttérismerete alakította, ugyanakkor az útirajzok, levelek előlegzik e műfaj jövőjét is (elsőként Petőfire kell gondolnunk). A stílus világosságát, eleganciáját, érdekességét a XVIII. század szellemének megfelelően tartja Kazinczy magyarul is megvalósítandónak, hiszen „A' gondos Stylista' kötelessége az, hogy magához vonja-fel Olvasójit” – idéz a tanulmányíró Kazinczy levelezéséből. Kazinczy ilyenén igénye tette (hányatott sorsú hagyatékából) a *Fogságom naplóját* is a stílus választékosságát és eleganciáját fel nem adó munkává. A Rousseau-ra és Goethére példaként tekintő Kazinczy-nak belső tartása, amely összefügg a stíluseszmennyel, már a börtönben írt anyag tekhnéjében a szó szoros értelmében tapasztalható, minthogy a sanyarú körülmények miatt cseresznyelével, málnacettel, rozsdával, tűszúrás-pontokkal ír; Fried István a „rövid jegyzések”-nek nevezett napló töredékes másolatát föllelte az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában, en-

nek földolgozásával mondja el a „Fogságom naplója” regényét.

A felvilágosodás, a klasszicizmus műfordítói gyakorlatát és

a romantikus színekkel fordító Vörösmarty

metódusát taglalja a *Vörösmarty és Kazinczy Lobkovic-fordításai* című fejezet. A Bohuslav Lobkovicnak, a humanista irodalom latin nyelvű képviselőjének Ad Themas Caroli IV. című magyarra tett ódáját aprólékos, nyelvi, ritmikai és egyéb részletekre ügyelő összehasonlítása teszi hihetővé azt: valóban kétféle irányzatú műfordításról van szó.

A könyv utolsó tanulmánya – *Kazinczy Ferenc olvassa Széchenyi István műveit* – a töredékben maradt poétai episztolát (*Gróf Széchenyi Istvánhoz*) alapul és alkalmul véve azt mutatja be, miként „foglalható bele Kazinczy pályájába a Széchenyié, de a Széchenyiébe is a Kazinczyé, minthogy mindkettő egyetlen (kulturális) szöveget alkot”.

E kulturális szövegnek/szövetnek gondolkodásmódban, ízlésben, stílusban sok „szövegmondata”/szála van, s hogy ezeknek nem csupán egyike az érzékeny neoklasszicista, hanem a hazai és európai szálak egybeszerzője, -szerkesztője, aki e szöveg/szövet Vieltönigkeitéjére tudatosan ügyel. Fried István Kazinczy-könyve pedig ennek a sokszínűségnek föltárásával és vizsgálatával segíti a széphalmi mester pályaképének az eddigieknél másabb kialakítását.

Büky László

A többirányú megvilágítás fontossága

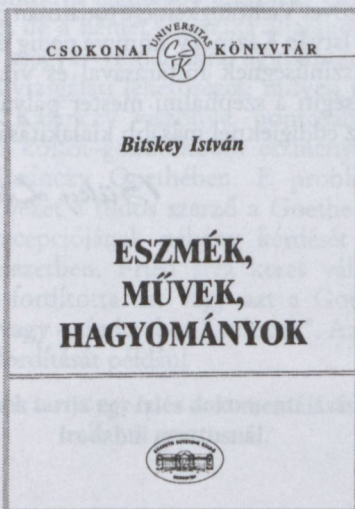
BITSKEY ISTVÁN: ESZMÉK, MŰVEK, HAGYOMÁNYOK

Bitskey István nyomatékosan szól a *többirányú megvilágítás* igényéről legújabb könyvének előszavában. Azaz nem is az előszóban: jobban tetszett ugyanis a szerzőnek, hogy korábbi példákat követve inkább *előjáró levelet* helyezzen több tanulmányt (és ezzel tudományos érdeklődésének fontosabb terepeit) bemutató kötetének élére. Úgy véli, hogy a reneszánsz és a barokk korszakok kultúrájának együttes vizsgálatával egyrészt tanítómestereit követi (hivatkozott tanítómesterei, Bán Imre és Klaniczay Tibor, régi magyar kultúránk és irodalmunk immár soha nem felejthető tudós kutatói), másrészt éppen az „ő eredményeikre építve törekszik e korszakok összképének gazdagítására, árnyalására, újabb értelmezési lehetőségeinek megfogalmazására” (7.). A régi magyar irodalom területén nagy biztonsággal mozgó, a szélesebb összefüggésekre és a részkérdésekre egyaránt fogékony szerző e rövid *Előjáró levélben* (melynek tulajdonképeni célja a tanulmányok rendjének megokolása és a módszer ismertetése)

múltra irányuló figyelmének

fontos igazolását is adja: eredményeivel *nemzeti önismeretünk, önszemléletünk és azonosságtudatunk* alapjait kívánja erősíteni (uo.). Ezt a programot számomra a tanulmánykötet címe is jelzi már. Az eszmék és művek ugyanis, miközben sokoldalú és változatos (filozófiai, teológiai, poétikai stb.) hagyományrendszerekhez kötődnek, kétségtelenül további, máig követhető hagyományokat is teremtenek. Úgy olvasom tehát a címet, hogy ott félreérthetetlen hangsúlyt kap a jelenidő. Ezt az olvasási és értelmezési módot valójában sohasem tudjuk megkerülni, ám mégsem haszontalan, ha erre néha (miként most Bitskey Istvántól) biztatást is kapunk.

A kötetbe válogatott, egyúttal bő két évtizednyi kutatómunka jellemző súlypontjait is felmutató 24 tanulmány logikusan tagolható három nagyobb egységbe. E nagyobb, 10–10 ill. 4 tanulmányt összefogó egységeket Bitskey István így határozta meg: I. *A reneszánsz vonzásában*; II. *A barokk jegyében*; III. *Múlt és jelen*. Mondtam az imént, hogy a hosszabb idő terméséből összeválogatott (kiemelt) tanulmányok a tudós-tanár kutatói érdeklődését is elsősorban jellemzik. Ez az érdeklődés (így gondolom) *dominánsan* a hazai művelődés és irodalom 16. és 17. századára irányul. Természetesen ez így eléggé durva és általános megállapításnak tűnik, hiszen e két évszázad a magyar művelődés (és irodalom) rendkívül sokrétű és intenzív korszakait fogja át. Specializált, módszertani-

Kossuth Egyetemi Kiadó
Debrecen, 1996
340 oldal, 480 Ft

lag felkészült szaktudományok széles köre képes csak lefedni a legfontosabb fejleményeket, a terepen történő bármely tájékozódás tényleg interdiszciplináris együttműködést kíván. Am ha sommás is a kiütemezett érdeklődésről szólva két évszázadot megjelölni, talán mégsem igazán jelentés nélküli: Bitskey István tanulmánykötete mind a témák, mind a tárgy megközelítése szempontjából nagy változatoságot mutat. Igaz, ez egyrészt egy *gyűjteményes kötet* jellegéből is következhet, ám ugyanakkor arról is beszélni kell, hogy az előbb említett interdiszciplináris igény nem csak a (hazai és nemzetközi) kutatók kívánatos összehangolását jelenti, hanem egyetlen kutató változatos témaválasztásában és -feldolgozásában is jelentkezhet. Ezért nehéz ez esetben a legmarkánsabb témakört megadni: a tanulmányok a gondolkozás- és az eseménytörténet igen sokoldalú megközelítését reprezentálják. Az általánosabb művelődési kérdések vizsgálata mellett pl. a kor vallásos gondolkodásnak többszintű bemutatása, a legszűkebben vett poétikai elemzés mellett pl.

zenetörténeti áttekintés

teszi a kötet írásait tényleg sokoldalúvá. Az érintett, többek között a magyar nyelvű irodalmi programok kialakulása szempontjából is rendkívül fontos századok kiemelt műfajai közül talán csak a *dráma* nem szerepel a vizsgálatokban. Egyébként a latin nyelvű vers és prózairodalomtól az anyanyelvű egyházi énekekig, a disputától a történet- és emlékirásig, az egyházi propagandát célzó fordítástól Balassi Bálint költészetéig (illetve egy évszázad Balassi-irodalmának áttekintéséig) terjed a skála. És itt természetesen nem a tanulmányok rendjét ismertetem, hanem a szemléletet jellemzem, csupán kiragadott példákon.

Egy tanulmánykötet anyagát nyilván úgy válogatja a szerző, hogy számára is fontos, de egyúttal a szakma és az oktatás

szempontjából is használható írások kerüljenek a kötetbe. Bitskey István azt mondja (még mindig az *Előljáró levélben*), hogy „oktatás, kutatás és tudományos közélet egymástól elválaszthatatlan hármaskörében születtek ezek az értekezések, szorosan kapcsolódva a debreceni KLTE (azaz a *Kossuth Lajos Tudományegyetem*) Magyar és Összehasonlító Irodalomtudományi Intézetének munkájához, feladataihoz, hazai és nemzetközi kötelezettségeihez”. (8.) Érdekes lenne eljátszani itt azzal, hogy a kötetbe felvett legkorábbi tanulmány (1974) és a legújabb (1996) között vajon

milyen frekvenciát mutatnak a kiválogatott írások?

Mikor íródtak pl., előadás vagy jubileumi emlékülés keretében mikor hangzottak el, továbbá hol (milyen könyvben vagy folyóiratban) jelentek meg. Ezt eléggé jól lehet követni az egyes tanulmányokat külön kezelő *Jegyzetek* apparátusában (301–328.). Voltaképpen azonban nincs meglepetés: az 1974-es tanulmányt (*Stilusváltás Nyéki Vörös Mátyás költészetében*, II. 134–147. ill. Irodalomtörténeti Közlemények 1974. 330–338.) a megírás idejében sokáig nem követi másik. Fél évtized múlva viszont két tanulmány is érdemesnek bizonyult arra, hogy a szerző felvegye kötetébe (*Egy Rimay-vers világa*, I. 85–96. *Studia Litteraria*, 1979. 25–34.; ill. *Pöngését koboznak*, I. 97–109. A régi magyar vers. Szerk.: Komlós Tibor, Bp. 1979. 225–235.). Ezután aránylag egyenletesen vannak képviselve az esztendőik, nem túlságosan eltérő frekvenciával. Némely évek hiányoznak (1985/86/88/91), mások viszont több tanulmányt is hoznak (kiváltképp 1987 és 1994). Nem lenne tanulság nélküli, ha az előbb jelzett vizsgálatot több lehetséges statisztikai szempontra is kiterjesztenénk: pl. a kötetbe, folyóiratba készült tanulmányok, valamint a jubileumi (jórészt szintén megjelent) előadások viszonya, időrendje; ezeknek a tanulmánykötetben

követett beosztása, az első megjelenés helye etc.

A szerző több tanulmányában is utal valamely jubileumi esztendő (születési és halálozási évforduló) fontosságára. Ezek az évfordulók szerinte ugyanis alkalmat szolgáltatnak arra, hogy egyes „kiemelkedő történelmi személyiségek” életműveivel „szembenézzon az utókor, a rájuk vonatkozó adatokat, új kutatási eredményeket rendszerezze, gyarapítsa, átfogó képet kíséreljen meg belőlük kialakítani” (*Pázmány grazi vitairatai*, II. 161. Pázmány halálának 350. évfordulójára készült). Ez a készítés, no meg a már idézett „tudományos közélet” fontos kötelezettségei magyarázzák azt, hogy a tanulmányoknak

több mint egyharmada évfordulókhoz kötődik.

Ezt is lehetséges (és a publikum/beszéd-tárgy viszonya szempontjából feltétlenül érdemes) tovább strukturálni. Vannak kiállítás megnyitójára, ill. évfordulós megemlékezésekre készült kimondottan alkalmi előadások (ilyen pl. a kronologikus elv miatt mindjárt a kötet élére helyezett Mátyás-tanulmány: „Az ország meg annak lakosai hasznára”, I. 9–15., ilyen a Szent István halálának 950. évfordulóján a Déri Múzeumban elhangzott előadása: *Irodalmunk Szent István-ábrázolásai*, III. 269–276., vagy ilyen Bocskai István születésének 425. évfordulóján ugyancsak a Déri Múzeumban elmondott megemlékezése: *Bocskai István alakja a magyar irodalomban*, III. 277–287.). Más jellegű, szorosabban szakmai közönségnek szánta azokat a tanulmányait, amelyeket évfordulóhoz kötődően ugyan, de kötetbe, tematikus folyóirat-számba írt, avagy jubileumi ülészakon mondott el. Csak néhányat említek. Luther születésének 500. évfordulójára készült nagyobb tanulmányához szorosan kötődik az itt publikált szöveg: *Luther és a magyar művelődés* (I. 47–54.), *Bethlen Gábor és a magyar művelődés* (I. 110–116.) a

fejedelem születésének 400. évfordulójára íródott, ugyancsak erre az évfordulóra készült (először előadás változatban) a *Bethlen, Pázmány és a Káldi-biblia* című tanulmánya (II. 195–203.). A kötet erős Pázmány-blokkjának már említett másik írása abba a tanulmánykötetbe készült, amelyet Pázmány Péter halálának 350. évfordulójára bocsátottak ki (*Pázmány grazi vitairatai*), *Mikes Kelemen és a magyar emlékirók* (II. 262–267.) Mikes Kelemen születésének 300. évfordulójára készített kötetben jelent meg először. És azután ott van még a jubileumi Balassi-konferencián elhangzott, csaknem száz esztendő Balassi-értelmezéseit higgadtan összefoglaló nagy áttekintése („Az magyar nyelvnek dicsősége.” *Balassi értelmezések, 1899–1994*. I. 68–84.) Ez nyitóelőadásként hangzott el a régi magyar irodalom kutatóinak legrangosabb hazai fórumán, a reneszánsz és barokk kutatásában (és oktatásában) érdekelt intézmények által szervezett szakmai konferencián. Összefoglalván a már kellő távolságba került értelmezéseket, ill. a nyugvópontra még nem mindenben jutott újabb (szerencsére nagyon megelégnékül) szakmai vitákat, maga is ajánl egyfajta árnyalt megközelítési módot, azaz „a tudományt előrevívő polémiaik mögött

a consensus communis

esélyeit” keresi (69.). Leghatározottabban éppen a *hagyomány* értelmezésében (nem ok nélkül gondoltam fontosnak már a cím kapcsán is erről beszélni). Balassi poétikájának rendkívül lényeges, egyúttal régi magyar irodalmi ismeretünk egyik alapkérdéséhez szól hozzá, éppen a hagyományok védelmében. A vitatott kérdés lényege az, vajon létezett-e Balassi előtt magyar nyelvű, udvari típusú szerelmi költészet? Csak az összegző tanulságot idézem ehelyütt Bitskey István tanulmányából: „Többágú kezdeményező szerepét kétségbe nem vonva, humanista és trubadúr vonásait egyidejűleg szem előtt tartva is

josnak tartjuk azonban azt az álláspontot, amely szerint új házat építeni csak már meglévő építőkövekből lehet, versekből katedrális emelni csak már korábban is volt szavakból, kifejezőkészletből, konvenciórendszerből, hazai és külföldi tradíciókból, egy meglévő kulturális kontextus egyes motívumaiból lehet" (83.). Ezzel az állásponttal természetesen nincs egyedül. Legerősebben Pirnát Antal sajnos nagy késséssel megjelent, de tanulságaival már másfél évtizede jelen lévő könyve képviseli azt a véleményt, hogy Balassi költészete egy akkor még eleven hazai poétikai tradícióhoz kapcsolódott. (*Pirnát Antal: Balassi Bálint poétikája, Humanizmus és reformáció 24. Bp. 1996.*) Bitskey István véleményének konferencia-vitája is hozzájárult ahhoz, amit ideálisnak tart, hogy ti. a szakmai viták *egyértelműbben szolgálják a tudományos megismerés ügyét* (83.).

Az évfordulók, jubileumi esztendőök szervező szerepéről beszéltem eddig. Úgy vélem, egy tudományos pálya kialakulásában nem elhanyagolható jelentőségűek. Vannak még további, igazán időhöz kötött alkalmak is. Ezek vagy ünnepek (tudós pályatársak tiszteletére összeállított kötetek), vagy fájdalmasan szomorúak, mint a halottaknak adózó emlékkönyvek. A szerzők mindkét esetben arra törekvesnek, hogy tisztelgő tanulmányaikkal az ünnepeket vagy búcsúztatott tudós munkájához, módszeréhez, tudományos terepéhez igazodjanak. Bitskey István két olyan tanulmányt is felvett kötetébe, amelyekkel a régi magyar kultúra és irodalom pótolhatatlan alakjainak,

Klanciczay Tibornak és Tarnai Andornak adózott

(*Lépes Bálint és az olasz „Seicento” stílus, II. 148–160. Klanciczay-emlékkönyv. Szerk.: Jankovics József, Bp. 1994. 334–343., illetve Esterházy Miklós, a hitvitázó nádor, II. 204–218. Tarnai Andor-emlékkönyv. Szerk.: Kecskeméti Gábor, Bp. 1996. 31–42.*) Nem

tudom, a nagy tudósok emlékének tisztelete, a tőlük tanult igényesség és fegyelem közrejátszott-e abban (vagy csak az én olvasatomat motiválja), hogy e két tanulmány a kötet legjobb írásai közé tartozik. Lépes Bálint püspök és királyi kancellár dekoratív írásmódjának (*conchetto predicabile*) mintáihoz való viszonyát vizsgálja olasz, latin és magyar szöveghelyeket összehasonlítva, meggyőző filológiai, érzékeny retorikai és stilisztikai érveléssel. A másik említett tanulmány a magyar próza történetének egy kevésbé elemzett emlékét, Esterházy Miklós nádor 1642-ben írott *Értekező levelét* állítja középpontba. A nádor, akinek egyébként nem járnak hivatalába „az írásmagyarozó szent doktoroknak nagy bőv írásainak olvasási”, leendő vejének, Nádasdy Ferencnek szánja a katolikus szellemű vitairatot. Bitskey István vizsgálja a vitamódszert, a polémiai stílusrétegeit, majd a nádor politikai szerepét. Úgy véli, hogy a vallás kérdéseiben szükség szerint vélekedett toleráns módon, s bár védelmezte a „catholica religiót”, a „vallásügy alkotmányos, országgyűlési rendezésével kívánta biztosítani az ország belpolitikai stabilitását” (217–218.).

Azt mondtam az előbb, hogy e két tanulmány a kötet legjobb írásai közé tartozik. Az értékelést is tartalmazó ítélet

nem feltétlenül harmonizál

más olvasók véleményével. Mert hiszen a kötetben szerepelnek olyan nagyívű, az oktatásban is régóta felhasznált összefoglalások, mint pl. *A magyarországi reformáció kialakulása és fejlődési irányai* (I. 34–46.), *A Száz fabula 1987-es kiadásának körültekintő utószava* (*Heltai, a fabulairó, I. 55–67.*), egy idegen nyelvű reneszánsz kézikönyv számára készült nagy összefoglalás (*Katolikus megújulás és barokk műveltség, II. 117–133.*), vagy az a tanulmány, amely legerőteljesebben tartalmaz újabb következtetéseket és eredményeket (*História, emlékirat, önvallomás, II. 225–261.*). Eze-

ket az írásokat azonban, éppen mert a szorosabb kutatás és a tágabb oktatás egyaránt számol már velük, nehezebb olyan revelációval olvasni, mint az igazán friss tanulmányokat.

Talán határozottabban említeni kellett volna azt is, hogy a különböző alkalmakra és alkalmakból született írások egyúttal a közönséghez is alkalmazkodnak. Ezért az értekező próza beszédmódja nem lehet minden tanulmányban azonos. Az eltérő megközelítések és problémafelvetések, a nagyobb összefoglalások, a rész-kérdések exponálása, a portrékon végzett „újabb ecsetvonások”, illetve a nagyon szoros műfaj történeti, próza- és verselemzések azonban elsősorban egységben mutatják

a többoldalú megközelítés

már jelzett igényét. Ezzel az igénnyel, a vizsgált témakörök többrétűségének feltétlen elismerésével harmonizál a szerző kedvelt, több tanulmányban is alkalmazott bevezetése: különböző nézőpontokból megfogalmazott kérdéseket sorol fel. Így például a Mátyás király emlékezete egyenesen hét kérdéssel indul (9–10.), a következő tanulmányt (*Tradíció és reprezentáció. Humanista szerzők Mátyás király udvari ünnepeiről*) három kérdés vezeti be (16.), Luther és a magyar művelődés viszonyának kapcsán pl. a következő kérdésekre támaszkodik az expozíció: „A középkor embere volt? Avagy humanista tudós? Forradalmár volt, aki új szellemi arculatot

adott Európának? Avagy konzervatív teológus, aki a helvét reformáció racionalizmusával nem volt képes lépést tartani, s megtorpant az általa elindított mozgalom útján? A polgári társadalom korai előhírnöke volt-e, vagy csupán a feudalizmusnak egyfajta 'javított' változatát akarta konzerválni?” (47. o.) Nekem tetszik ez a módszer. A felsorolt kérdéseket természetesen a kutatás (és részint az erre támaszkodó közvélekedés) ösztönzi, fontos közülük a legrelevánsabbat kiválasztani, vagy esetleg segítségükkel újat fogalmazni.

Nem lenne méltó, ha most még *hibavadászattal* is kiegészítenénk ismertetésünket. E főleg technikai hibák (mint pl. az, hogy a *Tradíció és reprezentáció* tanulmány jegyzetanyagának jó harmada eltűnt), a szerzőtől függetlenek. Feladatom nem is ez, legfeljebb vitatott szakmai kérdésekhez fűzhetnék saját véleményyt. Az ilyen jellegű vitának, úgy gondolom, helye lehetne ezen a fórumon. Ezúttal azonban nincs érdemleges kiegészítemem, fenntartásom, vagy kérdés. Örülök annak, hogy Bitskey István összeállította tanulmánykötetét, örülök annak, hogy immár együvé rendezve olvashatom válogatott írásait és használhatom azok eredményeit. (*Csokonai könyvtár. Bibliotheca Studiorum Litterarium 7. Szerk.: Bitskey István és Görömbői András.*)

Ötvös Péter

Szerkesztői asztal

Schéner Mihály Kossuth-díjas festőművész kiállítása nyílt meg Szegeden, április 29-én a BAV RT. Galériájában. A kiállítást Bereczky Loránd, a Magyar Nemzeti Galéria főigazgatója nyitotta meg. *Schéner Mihály Kézkönyvtárak* c. könyvét Olasz Sándor, a Tiszatáj főszerkesztője méltatta. Júniusi számunk illusztrációit is ebből az albumból válogattuk.

*

Május 16-án a budapesti Kossuth Klubban volt Tiszatáj-est. A szerkesztőséget Olasz Sándor, Hász Róbert és Annus Gábor képviselte, a beszélgetést Erdélyi Erzsébet és Nobel Iván vezette.

*

Néhány szerzőnkéről. GÁSPÁR B. ÁRPÁD Máramarosszigeten él, Örvény c. regényét a Magvető adta ki. BALOGH TAMÁS harmadéves szegedi bölcsészhallgató, Faludy-díjas. RÓZSA DÁNIEL elsőéves magyar-francia szakos hallgató. DOMOKOS JOHANNA költő, műfordító, a szegedi egyetem doktorandusza. KULCSÁR-SZABÓ ZOLTÁN az ELTE tanársegéde, Oravecz Imréről írt kismonográfiáját előző számunkban ismertettük.

Júliusi számunk tartalmából:

VÁLOGATÁS A MAI SZERB IRODALOMBÓL

Milorad Pavić, Boško Krstić, Svetislav Basara, Viktorija Aladžić,
David Albahari és mások művei

Ára: 80 Ft